

*Серія «Мій конспект»
Заснована 2008 року*

Українська мова

(за підручником О. В. Заболотного, В. В. Заболотного)

I семестр

5
КЛАС

*Харків
Видавнича група «Основа»
2013*

УДК 37.016+811.161.2

ББК 74.26+81.2УКР

У45

Автори:

Марецька Л. П., завідувач науково-методичної лабораторії української мови та літератури Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради;
Голобородько К. Ю., доктор філологічних наук, професор, декан українського мовно-літературного факультету імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди;
Окуневич Т. Г., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мовознавства Херсонського державного університету;
Чаловська М. В., учитель української мови та літератури вищої категорії, учитель-методист Херсонської багатопрофільної гімназії № 20 імені Б. Лавреньова Херсонської міської ради.

Рецензенти:

Плиско К. М., доктор педагогічних наук, професор;
Назаренко Л. М., кандидат педагогічних наук, доцент.

Українська мова. 5 клас. I семестр (за підручником У45 О. В. Заболотного, В. В. Заболотного) / Л. П. Марецька, К. Ю. Голобородько, Т. Г. Окуневич, М. В. Чаловська / за ред. Є. П. Голобородько. — Х. : Вид. група «Основа», 2013. — 126, [2] с. — (Серія «Мій конспект»).

ISBN 978-617-00-1869-4.

У посібнику репрезентовано всі уроки української мови для I семестру 5 класу за новою програмою 11-річної школи (за підручником О. В. Заболотного, В. В. Заболотного; К.: Генеза, 2013).

Метою створення цього посібника є бажання полегшити підготовку вчителя до уроку, вивільнити час для творчої складової. Конспекти складено за чіткою структурою, містять основні етапи уроку, але можуть бути творчо доопрацьовані. Зручний формат перфорації дає можливість виокремити конспект кожного уроку.

Для вчителів української мови й літератури загальноосвітніх шкіл, керівників методичних об'єднань, студентів вищих навчальних закладів.

УДК 37.016+811.161.2

ББК 74.26+81.2УКР

ISBN 978-617-00-1869-4

© Марецька Л. П., Голобородько К. Ю.,
Окуневич Т. Г., Чаловська М. В., 2013
© Голобородько Є. П., за заг. ред., 2013
© ТОВ «Видавнична група «Основа», 2013

Зміст

Урок № 1.	Значення мови в житті суспільства. Поняття державної мови. Українська мова — державна мова України	5
Урок № 2.	Розвиток зв'язного мовлення № 1. Загальне уявлення про мовлення як діяльність. Види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо), їхні особливості. Робота з книжкою: способи виділення частин змісту в тексті	7
Урок № 3.	Частини мови. Іменник	11
Урок № 4.	Частини мови. Прикметник	13
Урок № 5.	Розвиток зв'язного мовлення № 2. Спілкування як важливий складник культури людини. Різновиди мовленнєвого спілкування: усне й письмове, монологічне й діалогічне. Мета спілкування й адресат мовлення. Основні правила спілкування	15
Урок № 6.	Частини мови. Числівник	17
Урок № 7.	Розвиток зв'язного мовлення № 3. Текст як продукт мовленнєвої діяльності. Змістова й композиційна єдність, зв'язність тексту. Тема, основна думка тексту. Мікротема. Читання мовчки текстів різних стилів	19
Урок № 8.	Частини мови. Займенник	21
Урок № 9.	Частини мови. Дієслово	23
Урок № 10.	Частини мови. Дієслово	25
Урок № 11.	Частини мови. Прислівник	27
Урок № 12.	Частини мови. Прийменник	29
Урок № 13.	Частини мови. Сполучник. Використання сполучників <i>і, та, й, а, але</i> для зв'язку слів у реченні	31
Урок № 14.	Контрольна робота № 1 з теми «Вступ. Повторення вивченого в початкових класах» (диктант)	33
Урок № 15.	Словосполучення. Відмінність словосполучення від слова, його форми та речення. Головне й залежне слово в словосполученні	35
Урок № 16.	Словосполучення лексичні й фразеологічні (практично). Граматична помилка та її умовне позначення (практично). Лексикологія. Засвоєння нових слів і фразеологізмів, прислів'їв, крилатих висловів. Культура мовлення. Синонімічність словосполучень різної будови	37
Урок № 17.	Розвиток зв'язного мовлення № 4. Структура тексту (вступ, основна частина, кінцівка). Абзац. Ключові слова в тексті. Ознайомлення з вимогами до мовлення. Розігрування діалогів відповідно до запропонованої ситуації спілкування	39
Урок № 18.	Речення, його граматична основа	41
Урок № 19.	Види речень за метою висловлювання: розповідні, питальні, спонукальні. Окличні речення. Розділові знаки в кінці речень. Пунктуаційна помилка та її умовне позначення	43
Урок № 20.	Тренувальні вправи з теми «Словосполучення. Головні члени речення». Текст. Удосконалення вмінь лаконічно формувати теми усних і письмових висловлювань, переказувати сприйняту інформацію, використовувати у висновку прислів'я й приказки	45
Урок № 21.	Урок розвитку комунікативних умінь № 5. Усна й письмова форми тексту. Простий план готового тексту. Усний докладний переказ художнього тексту розповідного характеру	47
Урок № 22.	Другорядні члени речення: додаток, означення, обставини	49
Урок № 23.	Другорядні члени речення: додаток, означення, обставини	51
Урок № 24.	Речення. Головні й другорядні члени речення	53
Урок № 25.	Розвиток зв'язного мовлення № 6. Стил мовлення (загальне ознайомлення). Удосконалення вмінь складати повідомлення, що містять висловлювання відомих людей, крилаті вислови як аргументи	55
Урок № 26.	Тренувальні вправи з теми «Другорядні члени речення»	57

Урок № 27.	Розвиток зв'язного мовлення № 7. Типи мовлення (різновиди текстів): розповідь, опис, роздум	59
Урок 28.	Контрольна робота № 2 з теми «Словосполучення. Речення. Головні й другорядні члени речення» (Тестові завдання)	61
Урок № 29.	Речення з однорідними членами (без сполучників і зі сполучниками <i>a, але, і</i>)	63
Урок № 30.	Розвиток зв'язного мовлення № 8. Особливості аудіювання як виду мовленнєвої діяльності. Усний докладний переказ тексту розповідного характеру з елементами опису тварини	65
Урок № 31.	Речення з однорідними членами. Узагальнювальне слово при однорідних членах	67
Урок № 32.	Тренувальні вправи з теми «Речення з однорідними членами»	69
Урок № 33.	Звертання. Роль звертань у реченні (практично)	71
Урок № 34.	Ознайомлення з найбільш уживаними вставними словами (практично)	73
Урок № 35.	Складні речення з безсполучниковим і сполучниковим зв'язком	75
Урок № 36.	Тренувальні вправи з теми «Складне речення». Культура мовлення. Синонімічність, складних і простих речень	77
Урок № 37.	Розвиток зв'язного мовлення № 9. Контрольний переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами опису тварин (усно)	79
Урок № 38.	Розвиток зв'язного мовлення № 10. Контрольний переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами опису тварин (письмово)	81
Урок № 39.	Пряма мова. Розділові знаки при прямій мові. Текст. Удосконалення вмій складати висловлювання типу опису й розповіді	83
Урок № 40.	Самостійна робота з теми «Речення з однорідними членами. Звертання. Вставні слова. Складні речення». Читання мовчки	85
Урок № 41.	Пряма мова. Розділові знаки при прямій мові	87
Урок № 42.	Розвиток зв'язного мовлення № 11. Аналіз контрольного переказу. Помилки в змісті й побудові висловлювання (практично)	89
Урок № 43.	Діалог. Тире при діалозі. Удосконалення вмій складати діалоги	91
Урок № 44.	Діалог. Розділові знаки при діалозі	93
Урок № 45.	Контрольна робота № 3 з теми «Речення з однорідними членами. Звертання. Вставні слова. Складні речення. Пряма мова. Діалог» (Тестові завдання). Контрольна перевірка навичок читання мовчки (тестові завдання)	95
Урок № 46.	Звуки мови й мовлення. Голосні й приголосні звуки	99
Урок № 47.	Приголосні тверді і м'які, дзвінки і глухі. Вимова звуків, що позначаються літерами <i>z</i> та <i>g</i>	101
Урок № 48.	Твір-роздум на тему, пов'язану з життєвим досвідом учнів у художньому стилі	103
Урок № 49.	Позначення звуків мовлення на письмі. Алфавіт. Співвідношення звуків і букв	105
Урок № 50.	Твір-опис тварини в художньому й науковому стилях	107
Урок № 51.	Звукове значення букв <i>я, ю, є, ї</i> та <i>щ</i>	109
Урок № 52.	Тренувальні вправи з теми «Звукове значення букв <i>я, ю, є, ї</i> та <i>щ</i> »	111
Урок № 53.	Семестрова контрольна робота. Диктант із тестовими завданнями	113
Урок № 54.	Склад. Наголос. Орфоепічний словник і словник наголосів. Вимова наголошених і ненаголошених голосних. Орфоепічна помилка (практично)	117
Урок № 55.	Вимова наголошених і ненаголошених голосних. Орфоепічна помилка	121
Урок № 56.	Контрольна робота з теми «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія» (тестові завдання)	123

Урок № 1. ЗНАЧЕННЯ МОВИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА. ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ. УКРАЇНЬСЬКА МОВА — ДЕРЖАВНА МОВА УКРАЇНИ

Дата _____

Клас _____

Мета: розширити знання п'ятикласників про значення мови в житті суспільства, усвідомлювати роль української мови в житті людини й суспільства; розвивати комунікативні вміння і навички, формувати вміння аналізувати висловлювання; виховувати повагу і любов до мови свого народу, шанобливе ставлення до української мови, традицій народу.

Соціокультурна змістова лінія: українська мова — один із найважливіших складників української культури (текст).

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

III. РОЗВИТОК БЕЗПЕРЕРВНОЇ ПОШУКОВОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ

Навчальне аудіювання

- ▶ Прослухайте казку. Поясніть, чому так сталося з третім братом.

Жили в давнину три брати, займалися вони мисливством. Одного разу, полюючи, перейшли вони межу своїх володінь і потрапили в царство злого чарівника. Той захопив їх у неволю і жорстоко покарав: одного осліпив, другого зробив глухим, а третього — німим.

Першим прийшов додому сліпий брат, пізніше повернувся глухий, а третій, утративши дар мовлення, так і не зміг повернутися додому...

- ♦ Хто з героїв світової літератури говорив по-звірячому?
- ♦ Чому він понад усе прагнув навчитися розмовляти по-людськи?
- ♦ Чи є мова єдиним засобом спілкування?

Колективне виконання вправи № 5 за підручником (с. 6)

Колективна робота з текстом

- ▶ Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Випишіть речення, яке є основним.

Край наш рідний, наша земля, на якій живемо, — це Україна. А тому й ми називаємось українці. От як у Франції-землі живуть французи, у Німеччині — німці, а в Польщі — поляки.

Всякий народ по своїй землі прозивається. Правда, коли правили петербурзькі царі, то вони, бажаючи всіх поклонити під одне ярмо, веліли усім прозиватися «русскімі». Але ми не «русскіє», і не «хахли», і не «малороси», а тільки українці, а рідний край наш — Україна. І чи ти маленький, чи ти великий — з гордістю маєш називати себе своїм іменем. З гордістю тому, що твій народ боровся за свою свободу так, як ніякий інший народ у світі (Г. Хоткевич).

Словникова робота

Правити, ярмо.

Бесіда

- ♦ Чому ми називаємось українцями?
- ♦ Чому ми маємо з гордістю називатися українцями?
- ♦ Що єднає нас як народ?
- ♦ Яка мова є рідною для кожного з вас?
- ♦ Як ви розумієте поняття «державна мова»?
- ♦ Що значить «національна мова»?

IV. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Колективне виконання вправи № 7 за підручником

- ▶ Виразно прочитайте вголос правила, запропоновані в підручнику.
- ◆ Яке з правил найчастіше порушують ваші ровесники?
- ◆ Як уникнути порушень правил спілкування?
- ◆ Складіть п'яте й шосте правила спілкування. Обґрунтуйте свою думку.

Мовна математика

- ▶ Додайте або відніміть цифри за алфавітом. Прочитайте зазначені слова.

п г й ї а	б я г с	ф ж є и щ а	м ї ж
- - + + +	+ - - -	- + - + - +	+ - -
<u>2 3 7 6 4</u>	<u>2 3 7 6</u>	<u>1 6 7 2 12 0</u>	<u>4 1 3</u>

- ▶ До слів, що утворилися, доберіть спільнокореневі.
- ▶ Утворіть із ними речення.

Без голосних

- ▶ Уставивши пропущені голосні та знак м'якшення, можна дізнатися, кому належать вказані вислови.

1. Слово Шевченкове й Франкове, художні шедеври нашої класики хай стануть для вас взірцем та мірилом	..л..сь Г..нч..р
2. Мова — втілення думки. Що багатша думка, то багатша мова	М..кс..м Р..л..с..к..й
3. Скільки я знаю мов, стільки разів я людин	Н..р..дн. тв..рч..ст
4. Одна людина, яка вміє розмовляти двома мовами, вартує двох	Н..п..л..н

- ▶ Які вислови про мову, мовлення знаєш ти?

А чи знаєш ти, що...?

За даними японських учених, люди, які з дитинства не розмовляли *рідною* мовою, частіше *хворіють*, піддаються стресам, *у них* менше розвинені природні здібності.

- ▶ Визначте, якими частинами мови є виділені слова.

V. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗНАНЬ УЧНІВ ІЗ ТЕМИ

Творче моделювання

- ▶ Утворіть прислів'я, вставте пропущені букви, м'який знак або апостроф.

Хто мови своєї цураєт..ся,	а людину по мові
Рідна мова — не полова:	н..має України
Бе.. калини	а ч..жа країна, як домовина
Свій край, як рай,	її за вітром не ро..вієш
Птицю пізнати по пір..ю,	хай сам себе стидаєт..ся

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ (НА ВИБІР)

- ▶ Виписати висловлювання відомих людей про українську мову.
- ▶ Виконати вправу № 8 за підручником.

Урок № 2. **РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ № 1.**
ЗАГАЛЬНЕ УЯВЛЕННЯ ПРО МОВЛЕННЯ ЯК ДІЯЛЬНІСТЬ.
ВИДИ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (АУДІЮВАННЯ, ЧИТАННЯ,
ГОВОРІННЯ, ПИСЬМО), ЇХНІ ОСОБЛИВОСТІ. РОБОТА
З КНИЖКОЮ: СПОСОБИ ВИДІЛЕННЯ ЧАСТИН ЗМІСТУ В ТЕКСТІ

Дата _____

Клас _____

Мета: розширити загальне уявлення п'ятикласників про мовлення як діяльність; про види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо) та їхні особливості; розвивати мовленнєво-комунікативні вміння; виховувати повагу і любов до мови свого народу як найціннішого скарбу, шанобливе ставлення до традицій народу.

Тип уроку: урок розвитку зв'язного мовлення.

Соціокультурна змістова лінія: «Мова — найцінніший скарб, мудра берегиня народу» (висловлювання).

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

III. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Опрацювання теоретичного матеріалу (запропонованого вчителем або вміщеного в підручнику)

У мовленні реалізуються всі багатства мови, всі її виражальні можливості. Водночас мова збагачується через мовлення.

Мова — знакова система; знаки — це слова, звуки, морфеми, словосполучення, фразеологічні одиниці тощо.

Мовлення — це саме спілкування, вираження думки, це вербальне, мовне спілкування, самовираження.

Мова — система знаків. Мовлення — це дія та її продукт, це діяльність людей, воно завжди мотивоване — викликане обставинами, ситуацією, завжди має певну мету.

Мова стабільна, а мовлення припускає винятки, саме в мовленні з'являються нові слова.

Мова підкоряється нормі (закону), яка формується спеціалістами-мовознавцями і зберігається у вигляді словників. Мовлення також, в ідеалі, підкоряється нормі літературної мови, однак порушення норми є, оскільки мовлення на відміну від мови — індивідуальне.

Мова стабілізує, об'єднує народність, націю, державу. Мовлення, будучи реалізацією мови, також об'єднує, але водночас породжує жаргони, аргі, професіоналізми, зберігає діалектні та індивідуальні особливості людей. Мовлення — індивідуальне, ситуативне.

Мовлення завжди можна оцінити, мову — ні.

Бесіда

- ♦ Що таке мова?
- ♦ Що таке мовлення?
- ♦ Як мова збагачується через мовлення?
- ♦ Чому саме мова є знаряддям мислення?
- ♦ Які науки вивчають мовлення?

Пояснення вчителя

Мовлення має чотири види:

- 1) говоріння;
- 2) аудіювання (ці два види належать до усного мовлення);

- 3) письмо;
- 4) читання (письмове мовлення).

Мовлення			
Усне мовлення		Письмове мовлення	
говоріння	аудіювання	письмо	читання

Мовлення розмежовується також за стилями.

Усне мовлення. Таке мовлення виникло природним шляхом на початку людського розуму. Очевидно, що звукове мовлення стало переважати у спілкуванні людей у зв'язку з його перевагами як універсальний засіб контактів на невеликій відстані. Усне мовлення має два напрямки:

- 1) відправлення мовленнєвого сигналу та його приймання;
- 2) говоріння й аудіювання.

Говоріння — це озвучення думки.

Аудіювання — це сприймання думки.

Перевага усного мовлення в тому, що воно може поєднуватися з так званими невербальними засобами спілкування (жести, міміка, інтонація тощо). Також таке мовлення швидко відбувається, є можливість швидких реакцій, зворотнього зв'язку. Недоліками можна назвати різні перешкоди між співрозмовниками.

Письмове мовлення. Письмове мовлення має два напрямки:

- 1) письмо як письмове вираження думки;
- 2) читання.

Письмо — це процес, дія, перекодування змісту думки на графічний код. Переваги письма такі: мовлення підготовлене, унормоване, відредаговане (як правило).

Інший вид письмового мовлення — це читання (вголос і мовчки). Процес читання відбувається так:

- 1) сприймаються графічні знаки (техніка читання);
- 2) усвідомлюється прочитане через мислення та знаки, що зберігаються в пам'яті.

За останніми науковими даними час, що витрачається на чотири види мовленнєвої діяльності людини, розподіляється таким чином: аудіювання — 45 %, говоріння — 30 %, читання — 6 %, письмо — 9 %.

III. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Читання вголос

ЧОМУ ПОТРІБНО БЕРЕГТИ РІДНУ МОВУ?

Вона у нас є. Ніжна, співуча, калинова. Це наш скарб. Берегти і шанувати слово материнське — не просто обов'язок, а святе завдання. А що ж ми, українці? Усе робимо для того, щоб захистити рідну мову від посягань? Одні зрікаються, топчуть її калиновий цвіт, вимагають статусу державної для російської. Інші заявляють, що вона — галицько-польське наріччя. А висловлювання деяких чиновників щодо української мови у вищих ешелонах влади!!! А чи не повертаємося ми до тих часів, коли наша мова зазнавала страшного нищення?

Державна мова у нас одна. Сам Бог наділив кожний народ Словом. І відшліфувати його до діаманту — завдання нації. Мова наша — це джерельна вода і хліб. Вона зіткана з мужності, тривоги і надії. У ній — вся історія України, адже недарма писав І. Франко: «Мова росте з душею народу».

У всіх демократичних країнах існує таке поняття, як національна гордість. І саме вона змушує визначити право на користь власної держави, народу, мови. Наприклад, французи її мають, бо не пускають у свій мовний простір англійську.

Мова рідна — це музика, натхнення, інтелектуальна й розумова діяльність народу. Правильно й чисто говорити своєю мовою повинен кожний.

Мова потребує постійного, повсякденного піклування: в школі, родині, установах...

Не цурайтеся рідної мови і запам'ятаймо: Україна. Отже, українська мова. Нею треба не лише говорити, нею треба жити.

Словникова робота: обов'язок, статус, наріччя, чиновник, ешелон влади, нищення, демократична країна.

- ♦ Визначте тему та основну думку тексту.
- ♦ Чи все робимо для того, щоб захистити рідну мову від посягань?
- ♦ Чому потрібно берегти рідну мову?

Пояснення вчителя. Дедалі більше зростаючий потік інформації, інтерес широкого кола людей до науки, техніки, мистецтва вимагають уміння читати, робити записи почутого і прочитаного, зіставляти прочитаний матеріал з раніше відомим, систематизувати його. Уміти читати і занотовувати прочитане — необхідна риса й ознака інтелектуальної праці. Записи роблять роботу з книгою раціональнішою, ефективнішою.

Щоб правильно, з максимальною повнотою використати книжку, людина повинна оволодіти певними практичними навичками роботи з нею. Потрібно навчитися самостійно робити спостереження й висновки з прочитаного, точно цитувати, знаходити в книжці певні положення для підтвердження чи заперечення висунутого теоретичного положення тощо. Складання, оформлення записів залежить від особливостей мислення людини, особливостей запам'ятовування та осмислення.

Записи допомагають швидко відновити в пам'яті раніше прочитане і навіть через певний проміжок часу служать довідковим матеріалом.

Видів запису існує багато. Вибір того чи іншого з них визначається конкретною метою. Якщо зміст книжки нескладний, легко засвоюється — можна обмежитися складанням плану роботи. Якщо вас цікавлять лише окремі місця, то потрібно виписати саме їх (зробити виписки), а за ними скласти тези. Якщо книжка містить нову, цікаву, але важку для засвоєння інформацію, доцільно її законспектувати.

Пам'ятка «Як працювати з книгою»

1. Для ознайомлення в загальних ознаках зі змістом книги необхідно:
 - а) прочитати титульну сторінку — прізвище автора, заголовок, рік видання;
 - б) прочитати анотацію (коротку інформацію про цю книгу), вміщену на зворотному боці титульної сторінки;
 - в) уважно ознайомитися зі змістом, вміщеним або в кінці книги, або після титульної сторінки;
 - г) прочитати передмову або вступ.
2. Під час читання звернути увагу на:
 - а) назви окремих розділів, частин, параграфів та ін.;
 - б) вдумливо ставитись до слів і словосполучень, виділених різними шрифтами (розрядкою, курсивом, півжирним та ін.);
 - в) з'ясувати значення незрозумілих слів за допомогою словників та енциклопедій;
 - г) звернути увагу на посилання (позначаються зірочкою або цифрою) і зразу ж уважно прочитати пояснення (унизу сторінки).
3. Для засвоєння змісту прочитаного необхідно:
 - а) поділити прочитаний матеріал на частини, виділити в них найголовніше;
 - б) скласти план (простий, складний), тематичні виписки, тези або конспект.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Робота над текстом

- ▶ Прочитайте текст. Розчленуйте текст на абзаци. Обґрунтуйте свою думку. Визначте тему та основну думку.

ЯК КНИЖКА ПРИЙШЛА ДО ЛЮДЕЙ

У стародавні часи на землі не було книжок. Але потреба передавати якісь відомості виникла в людей дуже давно. «Сторінками» найдавніших книжок ставали камені, сокири, щити. Писали на всьому. Згодом почали писати на глиняних табличках, які потім сушили на вогні. Але коли якийсь вчений збирався в дорогу і брав дві-три «книги», йому потрібен був віз. З часом люди навчилися робити книжки з тонкої козячої шкіри. Першу таку книжку зробили в Малій Азії, у стародавньому Пергамі. Через те папір цей назвали пергаментом. Але книжки були дуже дорогі. Потім, в Африці, з'явилися книжки з папірису. Писати на них було зручно, але через декілька років вони розсипалися. І от у XIII столітті в Європі навчилися виготовляти папір, схожий на той, яким користуємося сьогодні.

Продовжте речення

1. «Сторінками» найдавніших книжок ставали ... 2. Згодом почали писати на ... 3. З часом люди навчилися робити книжки з ... 4. Першу таку книжку зробили в ... 5. Книжки з папірису з'явилися в ... 6. Папір, схожий на той, яким користуємося сьогодні, навчилися виготовляти в ...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Написати невелике висловлювання на тему «Яка роль книжки в житті твоєї родини?».

Мета: повторити відомості про частини мови, основні способи їх розпізнавання; відновити в пам'яті учнів відомості про іменник, зокрема про його загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксичну роль, про особливості написання відмінкових закінчень; удосконалювати навички учнів розрізняти іменники, що означають назви істот і неістот, власні та загальні назви; формувати орфографічні вміння й навички написання власних назв; розвивати усне та писемне мовлення, увагу, мислення; виховувати в учнів любов до природи.

Внутрішньопредметні зв'язки: правопис: велика буква і лапки в іменниках, голосні у відмінкових закінченнях іменників, апостроф.

Тип уроку: повторення набутих знань.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

III. ВИКОНАННЯ СИСТЕМИ ТВОРЧИХ ЗАВДАНЬ НА ОСНОВІ ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

ЛІНГВІСТИЧНА КАЗКА

Прийшла осінь. Листя густо лягло на стежках, наче килим, дбайливо витканий прохолодним вітерцем. Сонечко сором'язливо виглядало крізь дощові хмари, та, незважаючи на негоду, мешканці королівства Граматики сходилися на збори. Коли всі слова зібралися, королева Граматика вийшла до них і сказала:

— Володіння мої надзвичайно великі. Вони зростають з кожним роком, бо більше слів. Я вже старію й важко мені керувати таким величезним королівством, тому я вирішила поділити його між своїми дітьми Морфологією та Синтаксисом, які будуть мені допомагати. Від сьогодні повелителькою Частин мови буде Морфологія, а володарем Словосполучень і Речень — Синтаксис.

Морфологія з дитинства любила лад в усьому, була ласкавою, терплячою й вихованою, мала добре серце, тому жителі королівства зраділи рішенню Граматики.

З першого дня, як стала Морфологія царівною Частин мови, вона видала такий наказ: «Частини мови, які мають свої внутрішні закони й правила поведінки, об'єднуйтеся у групи й створіть собі спільну назву».

Тоді Життя, Розум, Добро, Сила, Земля, Любов, Мати, Батько, Дитина, Ім'я та інші зібралися й почали радитись: як найкраще об'єднатись та яку назву собі взяти.

— Ми даємо імена всім предметам та явищам. Тому я пропоную обрати назву «іменник», — виступило Ім'я.

Серед слів почулися схвальні вигуки. Розум додав:

— Мабуть, варто задуматися над тим, скільки серед нас груп. Ці групи й утворять відміни іменників. Всі підхопили це рішення й поділилися на 4 відміни.

Окремо зібралися слова Добрий, Розумний, Сильний, Працьовитий, Чесний, Веселий та їхні товариші...

► Продовжте казку.

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й УСВІДОМЛЕННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Робота з текстовим матеріалом

► Прочитайте висловлювання. Чи є воно текстом? Свою думку доведіть. Визначте тему та головну думку.

З кінця серпня в повітрі починає помітно холоднішати, а у вересні з'являються іноді легкі морози. Прокидаючись ранком, ви раптом помічаєте,

як побіліла трава або дах сусіднього будинку. Ще трохи — і калюжі, яких во-
сени завжди багато, починають уночі замерзати. Дрібні осінні дощі зовсім
не схожі на літні грозові. Вони йдуть невинно, і земля не просихає швидко,
як бувало влітку. Вітер дме безперестанку, далеко розносячи дозріле насін-
ня дерев і трав. Листя на деревах починає де-не-де жовтіти ще в кінці серпня,
у вересні ви помічаєте, як на березі, все ще зеленій, з'являються подекуди зов-
сім жовті, золотисті гілки. З кожним днем усе більше й більше стає жовтого
листя (К. Ушинський).

- ▶ Доберіть заголовки до кожного.
- ▶ Знайдіть іменники, визначте рід, число й відмінок.

Розподільний диктант «Ключ»

- ▶ Випишіть у першу колонку іменники, що позначають істот, у другу — неіс-
тот. Підкресліть у кожному слові перші букви вписаних слів — отримайте
два ключових слова.

Дитина, рибалка, двері, учень, одяг, рух, жінка, олівець, брат, автор, гриб,
автобус.

I колонка — ДРУЖБА, II колонка — ДОРОГА.

Словниковий диктант

- ▶ Поясніть уживання великої літери й лапок в іменниках.

Велика Ведмедиця, Восьме березня, великий Кобзар, Леся Українка, Вер-
ховна Рада України, місто Херсон, вулиця Хрещатик, оповідання «Дивак», га-
зета «Голос України», журнал «Соняшник», собака Дружок, Хорватія, фірма
«Монарх», готель «Київ», Бузький лиман, річка Дніпро, гори Карпати.

Дослідження-пошук

- ▶ Запишіть текст, уставляючи замість крапок пропущені закінчення. Визначте
відмінки іменників.

Прийшла журлива пора прощанн.. з красним літечк.. . Чарівниця-
осінь починає розвішувати на гілк.. дерев перші золоті дукат.. червінно-
го лист.. . Поступово в золото та багрянець одягається все лісове братство.
А в кришталево-прозорому синьому неб.. вже курличуть журавл.. . Прощавай,
літо!

Творче конструювання

- ▶ Поставте іменники в орудному відмінку однини. Закінчення підкресліть.
Душа, свічка, злість, любов, орач, вантаж, убогість, чорногуз, тінь, люди-
на, князь, старість, куш, молодість, берег.
- ▶ Складіть три речення, використовуючи вказані слова.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

- ▶ Поставте розділовий знак у кінці уроку. Поясніть свій вибір.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ (НА ВИБІР)

- ▶ Виконати вправу № 12 (с. 11) за підручником.
- ▶ Скласти розповідь про іменник, уявивши його персонажем лінгвістичної
гуморески.

Мета: повторити вивчене про прикметник, його граматичні ознаки (рід, число, відмінок); формувати вміння й навички правильного вживання голосних у відмінкових закінченнях прикметників; навчити розрізняти прикметники, вжиті в прямому й переносному значенні; розвивати логіку, мислення, уміння узагальнювати й систематизувати; виховувати гордість за багатство рідної мови.

Внутрішньопредметні зв'язки, правопис: голосні у відмінкових закінченнях прикметників, уживання прикметників у прямому й переносному значеннях.

Тип уроку: повторення набутих знань.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

Учитель. Сьогодні до нас на урок завітав з країни Морфології друг Іменика. Хто ж це такий, ви зрозумієте, коли послухаєте віршик, у якому треба виправити в словах деякі букви. Їх ви запишете в зошиті.

Пирогои пече нам ніч	П
Та смачнющі, ясна річ.	
Сік новий до нас іде,	Р
Зиму-зимоньку веде.	
Крук здійснюєся у кімнаті —	И
То Сергія лає тато.	
На столі гречана чаша	К
Їсть її охоче Саша.	
Щоб здоров'я добре мати,	
Треба з шилом умиватись.	М
Ох, солодке любить Алла,	
Моду трішки скуштувала.	Е
Квітнуть квіти понад сином,	Т
Поливає їх Дарина.	
Темна піч вже наступає,	Н
В небі зорі висипає.	
Бук рогатий лютий дуже,	И
Стережися його, друже.	
Наш Андрій лозу пасе,	К
Катря воду їй несе.	

III. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ ТА ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

IV. ПОВТОРЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Бесіда

- ♦ Яка частина мови називається прикметником?
- ♦ Яка роль прикметників у мовленні?
- ♦ Як змінюються прикметники?

Пояснювальне письмо

- ▶ Запишіть речення, підкресліть прикметники. З'ясуйте рід, число та відмінок кожного прикметника. Виділіть відмінкові закінчення прикметників.

Для нашої сонячної землі жовтий і синій кольори є і були найбільш підхожі. Це розумів простий народ. Тому він вимальовував свої хати в синє та жовте. Поєднання цих двох кольорів цілком відповідає народному смаку.

Рідну природу українці бачили саме в жовтій і блакитній барвах. Бачили золоте поле, синє небо, синє море й ріки з жовтими очеретами й рудими скелями, сині гори.

- ▶ Визначте тему й основну думку. Доберіть заголовок до тексту.

Творче завдання

- ▶ Провідмініайте прикметники. Виділіть закінчення.
I ряд — новий.
II ряд — ранній.
III ряд — безкрайй.

Виконання за підручником вправи № 20 на с. 14

- ▶ Провідмініайте усно словосполучення.
Варіант 1-й — електронна пошта, дорожні знаки.
Варіант 2-й — безпечне перехрестя, вхідні повідомлення.
- ▶ Складіть і запишіть речення з одним словосполученням (на вибір).

Робота в групах

- ▶ Складіть словосполучення, ужиті в прямому й переносному значенні:
легкий мішок
легке руки
гострий біль
гострі завдання
гаряча вдача
гаряча зуби
золотий вода
золоті годинник
- ▶ Складіть і запишіть речення з двома словосполученнями з прикметником, ужитим у прямому й переносному значенні.

Редагування тексту

Прилетіла на трійці коней ... зима. Змахнула ... рукавом, припорошила ... сніжком дахи ... хатинок, гілля ... ялинок. Скувала ... кригою ... річки, приспала їх до ... весни.

- ◆ Чому цей текст «сухий», нецікавий? Чого бракує? Придумайте назву, «оживіть» оповідання, визначте відмінок прикметників.
- ◆ Яку роль відіграють у мові прикметники?

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Цей урок навчив мене
↓
↓
↓
↓
↓

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ (НА ВИБІР)

- ▶ Скласти три запитання для однокласників з теми «Прикметник».
- ▶ Виконати за підручником вправу 24 на с. 14.

Урок № 5. РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ № 2. СПІЛКУВАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК КУЛЬТУРИ ЛЮДИНИ. РІЗНОВИДИ МОВЛЕННЕВОГО СПІЛКУВАННЯ: УСНЕ Й ПИСЬМОВЕ, МОНОЛОГІЧНЕ Й ДІАЛОГІЧНЕ. МЕТА СПІЛКУВАННЯ Й АДРЕСАТ МОВЛЕННЯ. ОСНОВНІ ПРАВИЛА СПІЛКУВАННЯ

Дата _____

Клас _____

Мета: розширити загальне уявлення п'ятикласників про спілкування як важливий складник культури людини; різновиди мовленнєвого спілкування (усне й письмове, монологічне й діалогічне); мету спілкування й адресат мовлення; розвивати мовленнєво-комунікативні вміння та виробляти навички дотримувати основних правил спілкування під час висловлювання; виховувати повагу і любов до мови свого народу як найціннішого скарбу, шанобливе ставлення до традицій народу.

Тип уроку: урок розвитку зв'язного мовлення.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ПЕРЕВІРКА ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

III. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Опрацювання теоретичного матеріалу (запропонованого вчителем або вміщеного у підручнику на с. 207)

Важливим елементом людського співіснування є контакти і спілкування. Потреба в контакті з подібними до себе існує й у тваринному світі, однак спілкування — величезний дар, набуток людини. Завдяки спілкуванню людина пізнає світ, підтримує зв'язок з іншими людьми через засоби масової комунікації й стосунки.

Спілкування — багатоплановий процес установаження й розвитку контактів між людьми, який передбачає обмін інформацією, певну тактику і стратегію взаємодії, сприймання і розуміння суб'єктами спілкування один одного.

Спілкування історично склалося в процесі спільної діяльності людей, спочатку воно відіграло допоміжну роль: організувало і супроводжувало певні дії.

Поступово спілкування стає особливою діяльністю. Задовольняючи потребу в спілкуванні, дитина оволодіває мовленням, освоює соціальні норми, культуру, загалом будує образ світу і свого особистого «Я».

Метою спілкування є задоволення людьми своїх потреб, зокрема соціальних і духовних. Основними мотивами спілкування є потреби в пізнанні і самопізнанні, у духовному й емоційному контакті, у безпеці, у психологічному захисті, у визнанні, у престижі тощо.

У процесі спілкування відбувається перехід від одного рівня життя до іншого. Спілкуючись, людина виявляє себе індивідом і реалізує свої прагнення бути особистістю, громадянином, професіоналом.

Експерименти з позбавленням людини можливості спілкуватися, випадки виживання дітей, що виростили серед тварин, переконливо свідчать про те, що спілкування — необхідна умова повноцінного психічного розвитку індивіда, нормального життя.

Мовлення буває усне і писемне. Коли ми слухаємо або говоримо, то вдаємося до усної форми мовлення, коли пишемо або читаємо — до писемної. Мовлення існує у формі діалогу або монологу.

Діалог — розмова двох або кількох осіб.

Монолог — висловлювання однієї особи.

Діалог здійснюється за умови безпосереднього контакту осіб, які спілкуються, кожен із співрозмовників то говорить, то слухає. Тому діалогічне мовлення складається з чергування висловлювань співрозмовників. Висловлювання учасників діалогу називаються репліками. Діалогічне мовлення існує в усній формі. У писемній формі діалог використовується здебільшого в художніх творах.

Вступаючи у спілкування, співрозмовник має конкретну мету — щось повідомити, одержати інформацію, спонукати, переконати. Досягненню мети спілкування сприяє встановлення між співрозмовниками взаєморозуміння й приязного ставлення одне до одного. Саме для встановлення контакту використовуються формули мовного етикету (слова ввічливості).

Бесіда

- ◆ Чи існує потреба в спілкуванні у тваринному світі?
- ◆ Хто з героїв світової літератури говорив по-звірячому?
- ◆ Доведіть, що, спілкуючись, людина виявляє себе індивідом і реалізує свої прагнення.
- ◆ У якій формі існує мовлення?
- ◆ Що називається діалогом?
- ◆ Що називається монологом?
- ◆ З якою метою ми вступаємо в спілкування?
- ◆ Які слова ввічливості ви знаєте?

V. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

- ▶ Ознайомтеся з основними правилами спілкування.

Основні правила спілкування:

1. Бути ввічливими, привітними й доброзичливими.
 2. Уважно, не перебиваючи, слухати співрозмовника.
 3. Заохочувати його до висловлення власної думки, уміти доброзичливо висловити незгоду з позицією співрозмовника.
 4. Не розмовляти без потреби голосно.
 5. Не використовувати грубих слів.
 6. Говорити про те, що цікаво адресатові мовлення тощо.
- ▶ Які правила спілкування додали б ви?

Складання діалогу

- ▶ Використовуючи вказані слова та дотримуючи основних вимог спілкування, складіть і розіграйте за особами діалог, який міг би відбутися під час зустрічі з відомим письменником-земляком.

Доброго дня, здрастуйте, радий вас бачити, дозвольте вас привітати, сердечно дякую, радий був зустрітись, вибачте, друже, приємно здивований, спало на думку, улюблені заняття, щастя тобі, на все добре, ще побачимось.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

- ▶ Складіть монологічне висловлювання з теми: «Чому треба берегти рідну мову?»

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Скласти діалог з теми «У бібліотеці».

Мета: повторити відомості про числівник, його граматичні ознаки; формувати загальнопізнавальні вміння знаходити числівники в текстах, визначати їхню роль у реченнях; розвивати творчі вміння використовувати числівник у власних висловлюваннях; виховувати в учнів кмітливість, самостійність мислення.

Внутрішньоопредметні зв'язки:

- **Лексикологія:** засвоєння нових слів (зокрема власне українських), фразеологізмів, прислів'їв, крилатих висловів.
- **Граматика:** роль числівника в побудові речення і висловленні думки.
- **Правопис:** правопис числівників.
- **Культура мовлення:** засвоєння складних випадків вживання числівників.
- **Текст (риторичний аспект):** удосконалення вміння складати й редагувати висловлювання на основі власного досвіду).

Тип уроку: повторення набутих знань.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

Учитель. На нашому уроці мова йтиме про цікаву частину мови. Яку? Відгадайте загадку.

Я, відомо, дуже знатний,
Кількість можу означати
І порядок при лічбі,
Підкажу мерщій тобі.
Чи який, чи котрий, скільки —
Запитай мене лиш тільки.
Щоб не будь багатослівним
Називаюсь я ... (числівник).

III. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ, ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

IV. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Бліцопитування

- ♦ Що називається числівником?
- ♦ На які питання відповідає числівник?
- ♦ Які має розряди за значенням?
- ♦ Яку синтаксичну роль може виконувати числівник?

Колективна робота з текстом

- ▶ Прочитайте висловлювання. Чи є воно текстом? Свою думку доведіть. Визначте тему та основну думку.

Близько 30 мільйонів гектарів сибірської землі зайняті кедровими лісами. Кедрові дерева живуть і плодоносять до 300 років і досягають висоти в 35 метрів.

Сибірський кедр дає багаті врожаї — 2–3 тонни горіхів з одного гектара лісу. В одному кілограмі кедрових горіхів міститься близько 600 грамів цінної олії і 320 грамів корисних білкових та інших речовин.

- ▶ Доберіть заголовки до тексту.
- ▶ Знайдіть числівники, визначте їхні відмінки.

Колективне виконання вправи 27 на с. 15 (вікторина)

- ▶ Використовуючи числівники, дайте повні відповіді на запитання.
- ♦ Скільки днів у вересні?
- ♦ Котрим (котрою) за порядком ти записаний (-а) у класному журналі?

- ◆ Скільки днів залишилося до кінця цього місяця?
- ◆ Скільки років тобі буде через два роки?
- ◆ Скільки місяців триває осінь?
- ◆ Скільки годин має доба?
- ◆ О котрій годині розпочинається другий урок?
- ◆ О котрій годині учень буде вдома, якщо вийде з вашої школи одразу після шостого уроку і йтиме 15 хвилин?

Творчий диктант

- ▶ Поєднайте числівники з іменниками.
Шестеро (діти), троє (хлоп'я), троє (дівчина), двоє (побратим), четверо (подорожній).

Диктант-переклад

- ▶ Перекладіть українською мовою текст, цифри запишіть словами. Визначте тему та основну думку. До якого стилю належить? Аргументуйте відповідь.

На Тернопольщине растет много деревьев-долгожителей. Здесь есть 130 лип возрастом от 50 до 500 лет, 110 дубов, которые уже давно отпраздновали свое столетие. Одно из деревьев-памятников растет на окраине города Бережаны. Это 600-летний дуб. Его высота достигает 25 метров, в объёме он более 7 метров. В Суражском лесничестве можно увидеть 3 огромных дуба, каждому из которых — более 350 лет.

- ▶ Назвіть числівники. Визначте їхню синтаксичну роль у реченнях.
- ▶ Числівники яких розрядів трапляються в тексті?

Вибірковий диктант

- ▶ Випишіть числівники (у формі називного відмінка), до кожного поставте питання.

Я — один, а з татом — двоє, тато, мама, я — вже троє, разом з братом нас — чотири, ми з четвертої квартири. Ще дідусь, він буде п'ятий. Можна далі рахувати. На дітей батьки багаті — одинадцятро в хаті. Заходилася стонога прямо посеред дороги впорядковувати ноги: виплутала першу, п'яту, потім третю і дев'яту, двадцять другу й двадцять шосту. Потім... все пішло не просто, бо коли знайшла тридцятку, вже забула про двадцятку. А поки її шукала, п'ята знову десь пропала. Всі сто ніжок обмітала, всі сто ніжок витирала.

Кодовий диктант

- ▶ Уставте у фразеологізми пропущені числа.

Сидіти в ... стінах (4)

... колесо до воза (5)

... чоботи — пара (2)

У ... дуги зігнувся (3)

... дорогою обійти (10)

... разів відмір, а ... раз відріж (7 і 1)

Код: 4, 5, 2, 3, 10, 7 і 1

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Конструювання зв'язного висловлювання

- ▶ Складіть діалог із теми «Подорожувати — це цікаво», використовуючи числівники.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Запитати у своїх рідних, які їхні улюблені числа й чому.
- ▶ Написати про це невеличку розповідь, використовуючи ці числівники в непрямих відмінках.

Урок № 7. РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ № 3.
ТЕКСТ ЯК ПРОДУКТ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.
ЗМІСТОВА Й КОМПОЗИЦІЙНА ЄДНІСТЬ, ЗВ'ЯЗНІСТЬ
ТЕКСТУ. ТЕМА, ОСНОВНА ДУМКА ТЕКСТУ. МІКРОТЕМА.
ЧИТАННЯ МОВЧКИ ТЕКСТІВ РІЗНИХ СТИЛІВ

Дата _____

Клас _____

Мета: розширити загальне уявлення п'ятикласників про текст і його ознаки; формувати вміння відрізнати текст від групи речень; формувати такі текстотвірні вміння, як: визначення теми й головної думки тексту, колективне складання його плану, самостійний добір виражальних засобів мови; розвивати мовленнєво-комунікативні вміння, логічне й образне мислення, усне мовлення, збагачувати словниковий запас учнів; виховувати повагу і любов до мови свого народу як одного з найважливіших складників української культури, шанобливе ставлення до традицій народу.

Соціокультурна змістова лінія: українська мова — один із найважливіших складників української культури.

Тип уроку: урок розвитку зв'язного мовлення.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ПЕРЕВІРКА ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

III. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Опрацювання теоретичного матеріалу (запропонованого вчителем або вміщеного в підручнику)

Результатом мовлення є текст, який буває усним і писемним.

Текст (від лат. *textum* — «тканина», «зв'язок», «побудова») — це висловлювання, яке складається з одного чи кількох речень, що пов'язані змістом і мовними засобами. У кожному новому реченні використана попередня інформація, змістовий зв'язок; у кожному реченні використовуються синоніми, сполучники, займенники. Зазвичай текст створюється заради передачі якоїсь інформації, тобто має тему — те, про що в ньому говориться (визначивши тему тексту, можна дати йому заголовок).

Тема — ознака будь-якого тексту. Крім того, у кожному тексті є головна думка, те, заради чого твориться текст.

Речення в тексті поєднуються за допомогою «даного». У даному використовуються повтори слів, займенники, синоніми. Саме вони і є засобами зв'язку в тексті.

«Нове» в реченні містить основне повідомлення (виділяється логічним наголосом).

«Дане» в тексті служить для зв'язку речень. У ньому повторюється якась частина попереднього речення.

У тексті може бути послідовний («ланцюжком») і паралельний зв'язок. При послідовному зв'язку речень «даним» наступного речення стає «нове» попереднього. Паралельний зв'язок полягає в тому, що «дане» залишається одним і тим самим.

Кожен текст має певну структурну організацію. Починається він, як правило, вступною частиною, яка готує до сприйняття подальшої інформації. Далі йде основна частина (розробка теми), а потім — закінчення, яке містить основну думку тексту. Тут ідеться про мінімальний текст, один мовний блок, або складне синтаксичне ціле, у якому розкрита підтема (мікротема), яка на письмі виділяється абзацом. Композиційно тексти можуть бути поділені на розділи, частини, параграфи, у комунікативному плані — на оповіді, описи,

міркування, стилістично — на наукові, художні, публіцистичні, офіційно-ділові, розмовно-побутові, за жанрами — на віршовані, прозові та драматичні.

Підсумовуючи сказане вище, можна зробити висновок:

1. Текст — це повідомлення на певну тему в усній чи писемній формі.
2. Текст має виражати авторський задум, тобто — мати основну думку (ідею).
3. Текст реалізується в одній із форм: розповіді, роздумі, описі.

Текстові притаманні: а) смислова завершеність; б) логічний зв'язок і послідовність; в) мовний зв'язок; г) певна композиція; д) синтаксична будова; е) стилістичні ознаки; є) жанрові ознаки. У тексті може бути послідовний і паралельний зв'язок. Залежно від комунікативної мети, змісту і будови, текст або його частини діляться на три смислові типи: розповідь; роздум; опис.

V. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Робота над текстами різних стилів

- ▶ Прочитайте вказані тести. Визначте характерні ознаки текстів, тему, основну думку, задум і мікротему висловлення, мету спілкування; належність тексту до певного стилю, типу і жанру мовлення. Виокремте в тексті абзаци, мікротеми, тематичні речення. Знайдіть мовні засоби зв'язку речень у тексті.

Текст 1

Скільки мов на землі? Вчені називають кількість: від трьох до п'яти тисяч. За даними лінгвістів, з усіх мов добре вивчені лише п'ятсот; одна тисяча чотирьох мов перебувають на межі вимирання (найбільша кількість їх в Австралії і США); дві третини мов не мають писемності.

Якою ж мовою розмовляє найбільше людей? Учені підраховали: першість належить мандаринському діалекту китайської мови. 748 мільйонів чоловік користуються ним, що становить 68% населення Китаю. Друге місце займає англійська мова. Рідною її вважають 330 мільйонів людей, а тих, для кого вона є другою і третьою мовою, удвічі більше. Російською мовою розмовляє 240 мільйонів людей. Українська мова посідає чотирнадцяте місце, бо кількість її носіїв становить близько 50 мільйонів осіб: майже 30 мільйонів українців мешкають в Україні, понад 7 мільйонів українців у східній діаспорі (на території Росії, Казахстану, Білорусії, Прибалтики, Молдови) і понад 4 мільйони наших співвітчизників нараховує західна діаспора (у Польщі, Румунії, Словаччині, Канаді, США, Бразилії, Аргентині, Австралії).

Текст 2

Цікавий факт: книжка, написана російською мовою, має обсяг більший, ніж та сама книжка українською (наприклад, 525 сторінок російською мовою і 500 сторінок — українською). Це означає, що ту ж інформацію українською мовою можна передати меншою кількістю мовних знаків.

Текст 3

Рідна мова... Вона така неповторна, мелодійна і співуча, бо ввібрала в себе гомін дібров і луків, полів і лісів, духмяний, п'яний запах рідної землі. У народу немає більшого скарбу, ніж його мова. Бо саме мова — це характер народу, його пам'ять, історія і духовна могутність. У ній відбиваються звичаї, традиції, побут народу, його розум і досвід, краса і сила душі, вона його, народу, цвіт і зав'язь. Ще в дитинстві рідна мова допомагає нам пізнавати світ, відкривати для себе великий і чарівний світ життя. Без мови не може існувати й розвиватися суспільство, бо вона допомагає людям обмінюватися думками, висловлювати свої почуття, досягати взаєморозуміння, створювати духовні цінності.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Виконати за підручником вправу 484 на с. 212 (завдання I, II, III).

Мета: повторити вивчене раніше про займенник як частину мови, її загальне значення, морфологічні ознаки; удосконалити вміння розпізнавати частини мови за загальним значенням, питаннями; повторити вивчений у початкових класах матеріал про групи слів за значенням: синоніми, антоніми; розвивати мовлення учнів, мислення; збагачувати лексичний запас; виховувати патріотичні почуття.

Внутрішньопредметні зв'язки:

- **Лексикологія:** уживання вивчених частин мови як синонімів та антонімів.
- **Граматика:** роль займенника в побудові речення і висловленні думки.
- **Культура мовлення:** засвоєння складних випадків слововживання.
- **Текст (риторичний аспект):** удосконалення вмінь поширювати думку за допомогою другорядних членів речення, давати поширені визначення понять, будувати повідомлення типу роздуму, що містять висловлювання відомих людей, крилаті вислови як аргументи.

Тип уроку: повторення набутих знань.

Обладнання: таблиця «Особові займенники», «Займенник як частина мови», міні-підручник «Лексикологія», словники синонімів.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

Дзвоник всім нам дав наказ:
До роботи швидше в клас!
Біля парти станем чемно —
Плине час хай не даремно.
Будемо уважні і старанні всі.
Сядемо рівненько на місця свої.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

- Відгадайте загадку. Про яку частину мови йдеться в загадці?

Як втомляться іменники
У реченнях стояти,
То друзів звать скоріше
Від втоми рятувати.
Є добрий друг в іменника,
Числівника й прикметника
А звать його ... (займенником).

Вправа «Інтерв'ю»

- Скажіть, чому ця частина мови називається займенником?

Робота з таблицею «Особові займенники» на с. 18 підручника

- Розгляньте таблицю, розкажіть про відмінювання та правопис особових займенників.

Вибірковий диктант

- З епіграфа випишіть займенники, визначте їхні морфологічні ознаки.

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ТА ОСМИСЛЕННЯ ЗНАТЬ

Хвилинка-веселинка

- Відгадайте загадки-жарту.

1. Які два особових займенники утворюють іменник, що псує шляхи? (*Я-ми*)
2. Як за допомогою трьох особових займенників можна зробити руки чистими? (*Ви-ми-ти*)

Самостійна робота

- ▶ Поставте займенники у потрібну форму. Визначте особу та число. Усміхнувся до (вона). Дивитися на (ми). Прийшов до (ти). Стоїть переді (я).

Хвилинка поезії

- ▶ Відновіть вірш, дібравши з дужок відповідне слово. Як називаються слова в дужках? Якими частинами мови виражені?

МРІЯ

Як виросту — збудую (дім, хату, оселю),
Поставлю колесо (приладнаю, приб'ю, прикріплю),
А там я поселю (крилату, летючу, літаючу)
Лелечу клекітну (родину, сім'ю, пару).
Нехай розводиться (селиться, гніздиться)
По всіх деревах і (будинках, хатах, оселях).
Нехай мені щоночі (здається, сниться, ввижається),
Що я літаю, наче (пташка, птиця, птах).

Слова-краплинки. Робота зі словником

- ▶ Доберіть синоніми до ключових слів, поясніть їхнє значення та назвіть, якими частинами мови виражені. Три будь-яких слова введіть у речення.
- Азбука (абетка, алфавіт)
- Безділля (неробство, байдикування, бездіяльність)
- Вірний (незрадливий, відданий)
- Ганьбити (плямувати, плямити, неславити, безчестити, паплюжити)
- Домівка (дім, хата, господа, оселя)
- Запашний (пахучий, ароматний, духмяний)
- Крилатий (розложистий, розлогий, гіллястий)
- Ліс (бір, діброва, пуца, праліс)
- Навколо (навкруги, довкола, кругом, навкіл)
- Обрій (горизонт, небозвід, небосхил, крайнебо, круговид, виднокруг)

Мовне дослідження.

- ▶ Запишіть прислів'я. Поясніть, на основі яких слів вони побудовані. Підкресліть антоніми, назвіть, якими частинами мови вони виражені.
 1. Зима питає, де літо було.
 2. Ластівка день починає, а соловей кінчає.
 3. Як напише один дурень, то сто розумних не розберуть.
 4. Рання пташка дзьобик чистить, а пізня очиці жмурить.
 5. Доброго тримайся, поганого цурайся.
 6. Брехня стоїть на одній нозі, а правда на двох.
 7. Багато диму, мало тепла.
 8. Вдень від спеки ховається, а ввечері від комарів.
 9. Щастя і нещастя на однім коні їздять.
 10. Знайшов — не скач, загубив — не плач.
 11. Далі покладеш, ближче знайдеш.
 12. Бійся цапа спереду, коня ззаду, а хитрої людини з усіх боків.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Гра «Незакінчене речення»

- Сьогодні на уроці я повторив...
- Мені було цікаво...
- Найбільше сподобалось...
- Мені було важко, коли...
- Сьогодні на уроці я запам'ятав...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Виконати вправу 38 на с. 19.

Мета: повторити вивчене раніше про дієслово як частину мови, її загальне значення, морфологічні ознаки; удосконалювати вміння розпізнавати частини мови за загальним значенням, питаннями; розвивати мовлення учнів, мислення; збагачувати лексичний запас; виховувати ввічливість та культуру поведінки на уроці.

Внутрішньопредметні зв'язки:

- **Лексикологія:** уживання дієслів як синонімів та антонімів.
- **Граматика:** роль дієслів у побудові речення і висловленні думки.
- **Правопис:** не з дієсловами.
- **Культура мовлення:** засвоєння складних випадків слововживання.
- **Текст (риторичний аспект):** удосконалення вміння складати й редагувати висловлення на основі власного досвіду.

Тип уроку: повторення набутих знань.

Обладнання: таблиця «Дієслово», інформаційні картки.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Учитель. Вам цікаво, чому я тримаюся за голову? Зараз зрозумієте самі! Ось записка, передана мені одним учнем (звичайно, не з нашого класу). Після її прочитання голова в мене і заболіла. Подивіться, що в ній написано.

Кіт пушок — пустун виликий.
Влаштував собі він свято.
Вранці кіт уліс у банку,
Зів у бабці всю смитанку.

Вам необхідно відшукати всі допущені помилки, пояснити орфограми, підібрати, де треба, перевірні слова.

IV. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Учитель. З орфограмами ви впоралися, а тепер знайдіть у тексті частину мови, яка може бути живою і неживою.

Бесіда

- ♦ Як називається ця частина мови?
- ♦ Про яку частину мови говорять, що вона не називає предмети, а тільки вказує на них? Чи є ця частина мови в тексті?
- ♦ А чи знаєте ви частину мови, яка служить для зв'язку слів у реченні?
- ♦ Як називається частина мови, яка вказує на ознаку предмета?
- ♦ Знайдіть у цьому тексті частину мови, яка вказує на дію предмета.
- ♦ Розкажіть мені все, що знаєте про дієслова.
- ♦ Письмово зробіть морфологічний розбір дієслова.

Частка НЕ і дієслово

Учитель. Чому ж цей учень допустив стільки помилок? Відповідайте мені тільки дієсловами.

(Відповіді дітей записують на дошці у перший стовпчик.)

не вчив	вчив
не думав	думав
не трудився	трудився
не слухав	слухав
не працював	працював

— Учень не зробив би стільки помилок, якби він... (На дошці з'являється другий стовпчик без не.)

- ♦ Порівняйте за змістом дієслова першого і другого стовпчиків. (Дієслова першого стовпчика заперечують дію.)
 - ♦ Що вказує на заперечення дій? (Маленьке слово не.)
 - ♦ Це маленьке слово називається частка.
 - ♦ Як ви гадаєте, частка не — це службова чи самостійна частина мови?
 - ♦ Що ви знаєте про службові частини мови?
 - ♦ Як пишемо частку не з дієсловами?
- У ч и т е л ь. А знаєте, чому? Слухайте казку.

СИЛА ЛЮБОВІ

Горду і вперту Частку НЕ полюбило Дієслово. Сумною була ця любов. Дієслово говорило: «Люблю», а вона йому «Не люблю». Воно казало «Вірю», а вона йому: «НЕ вірю».

Частка НЕ ніколи не підходила до Дієслова близько і писалася від нього тільки окремо. Однак Дієслово було постійним у своїх почуттях.

Ось одного разу НЕ і каже йому: «Я відповім тобі взаємністю, якщо доведеш, що жити без мене не можеш».

Зітхнуло Дієслово сумно і відправилось поневірятися по словниках, підручниках, книгах, по всьому білому світу.

Робота з прислів'ями

Заглянуло Дієслово в бібліотеку, знайшло прислів'я, а прочитати не може. Початок від одного прислів'я, а закінчення від іншого. Допоможіть!

- Складіть прислів'я, поясніть їхній зміст.

Хто (не) працює (не) сидіти на печі. Їсти калачі — поспішай справою. (Не) поспішай мовою, той (не) їсть.

- Запишіть прислів'я, розкриваючи дужки.
- Прочитайте дієслова з часткою не.
- Як написали ці слова, чому?
- Яка спільна думка висловлена в прислів'ях?

Творча робота: «Правила поведінки на уроці»

Зайшло Дієслово і до нас у школу, вирішило прочитати «Правила поведінки на уроці». А там всі дієслова з часткою НЕ. Як гадаєте, що там було написано?

Діти на великому аркуші ватману фломастерами різних кольорів записують складені пропозиції.

НЕ запізнюватися до школи.	НЕ розмовляти на уроці.
НЕ заважати своєму сусідові по парті.	НЕ малювати на партах.
НЕ смикати дівчаток за кіски.	НЕ жувати на уроці.

Робота з дієсловами-винятками

Сумне Дієслово повернулося до своєї коханої. Вона як завжди, відскочила від нього з криком: «Негідник! Ненавиджу!» І раптом завмерла від несподіванки, опинившись в обіймах Дієслова.

- Прочитайте ці дієслова. (На дошці — таблиця з дієсловами-винятками.)
Неволити, нездужати, непокоїтись, неприємніти, недочувати, недобачати.
- Поясніть значення слова нездужати.
- Підберіть до дієслова непокоїтись слова близькі за значенням.
- Спробуйте здогадатися, чому в цих словах частку не пишемо разом із дієсловами?
- Запишіть ці дієслова-винятки, їх треба запам'ятати.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- Виконати за підручником вправу 42 на с. 22.

Мета: пояснити правопис *-ться, -шся* в кінці дієслів теперішнього і майбутнього часу; формувати вміння виділяти орфограму «Буквосполучення *-ться, -шся* у дієсловах та обґрунтовувати вибір написання відповідним правилом; розвивати логічне мислення, пам'ять, культуру усного й писемного мислення, вчити визначати істотне в мовному явищі, удосконалювати навички роботи в групі; виховувати любов до природи, рідної землі.

Внутрішньопредметні зв'язки:

- **Лексикологія:** уживання дієслів як синонімів та антонімів.
- **Грамматика:** роль дієслів у побудові речення і висловленні думки.
- **Правопис:** *-шся, -ться* в кінці дієслів.
- **Культура мовлення:** засвоєння складних випадків слововживання.
- **Текст (риторичний аспект):** удосконалення вміння складати й редагувати висловлення на основі власного досвіду.

Тип уроку: повторення набутих знань.

Обладнання: таблиця «Дієвідміни дієслів», інформаційні картки.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

IV. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Робота з текстом

- ▶ Перепишіть, уставляючи пропущені літери. Визначте дієслова, поясніть їхні лексичні значення. Які з дієслів означають конкретну фізичну дію? Стан? Процес мислення? Укажіть дієслово, що називає один із видів мовлення.

Історія народу мала, має й матиме г..роїчні, траг..чні, щасливі й нещасливі сторінки. У г..роїчному виявляється характер народу, його душевна краса. Такі сторінки хв..люють найбільше. Вони захоплюють, викликають почуття національної гордості.

В істор..чному м..нулому українців було таке неповторне і л..гендарне явище, як Запоро..ька Січ. Це про неї Микола Гоголь у повісті «Тарас Бульба» п..сав: «Ось те гніздо, звідки вилітають усі горді й дужі. Ось звідки ро..ливаються воля й козацтво на всю Україну!»

Дослідження-відновлення

- ▶ Відновіть прислів'я: вставте потрібні за змістом дієслова на *-ться, -шся*. Запишіть речення. Визначте морфологічні ознаки дієслів.

1. Не плюй у криницю, бо ... і тобі води ... 2. Як ..., так і спатимеш. 3. Силуваним конем ... 4. Зло, причинене чужому теляті, ... на твоїй корові. 5. Людина людиною ..., а дерево — землею. 6. Держись за гриву, бо за хвіст ... ноги ..., а за п'яти кусає (*Нар. творчість*).

- ▶ Прочитайте дієслова на *-ться, -шся*, дотримуючи орфоепічних норм.

Пригадайте правопис дієслів на *-шся, -ться*. (У дієсловах на *-ть, -ться* пишемо м'який знак. Не пишемо м'який знак у дієсловах на *-ш, -шся*. При написанні таких слів нам необхідно поставити до них запитання: що робить? що робиш? Якщо в запитанні є знак м'якшення, то його ми пишемо й у слові, якщо ж немає, то, відповідно, не пишемо його й у слові.)

- ▶ Як ми вимовляємо дієслова на *-шся, -ться*?

Міні-диктант «Бережіть здоров'я»

- ▶ Запишіть речення, підкресліть дієслова.

Своє здоров'я кожен має,
Не кожен вміє берегти...
Той колеться, той випиває,
Той за цигаркою тремтить.
Коли ж хвороби розтривожать
І запізніле каюття,
Тоді, на жаль, не кожен може
Зцілить отруене життя.

Говори правильно

Неправильно	Правильно
приносити шкоду	здавати шкоди
втягти в роботу	залучити до роботи
звертатися за допомогою	звертатися по допомогу
приступати до праці	ставати до праці
вибрати представника	обрати представника
переписуватися	листуватися

- ▶ Два словосполучення введіть у речення, замінивши слова в інфінітиві дієсловами теперішнього часу. Поясніть правопис.

Орфографічний практикум

- ▶ Спишіть прислів'я, уставляючи пропущені букви. Поясніть правопис дієслів.
1. Все м..нет..ся, одна правда... . 2. Усе теє пр..годит..ся, що на полі 3. Раз оп..чеш..ся — другий.... 4. На чужому коні не наїздиш..ся, на чужому добрі не 5. З добрим поживеш. — добре й переймеш.., з лихим зійдеш..ся — й свого....
Для довідок: позбудешся, останеться, коріниться, остережешся, забагатієш.
- ▶ Підкресліть у словах вивчені орфограми.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Гра «Незакінчене речення»

- Сьогодні на уроці я повторив ...
- Мені було цікаво ...
- Найбільше сподобалось ...
- Мені було важко, коли ...
- Сьогодні на уроці я запам'ятав ...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Виконати за підручником вправу 43 на с. 22.

Мета: повторити вивчені в початковій школі відомості про прислівник як частину мови, зокрема про його основні граматичні особливості та написання; формувати загальнопізнавальні вміння знаходити прислівники в текстах, визначити їхні морфологічні ознаки; розвивати творчі вміння доречно використовувати прислівники в діалогічних висловлюваннях; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати повагу до української мови як до одного з найважливіших складників української культури.

Внутрішньопредметні зв'язки:

- **Лексикологія:** уживання прислівників як синонімів та антонімів.
- **Граматика:** роль дієслів у побудові речення і висловленні думки.
- **Правопис:** правопис вивчених прислівників.
- **Культура мовлення:** розігрування діалогів відповідно до запропонованої ситуації спілкування; засвоєння складних випадків слововживання.
- **Текст (риторичний аспект):** удосконалення вміння складати й редагувати висловлення на основі власного досвіду.

Тип уроку: повторення набутих знань.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

Розгадайте шараду

- ▶ Прослухайте уважно шараду, з'ясуйте, назва якої частини мови зашифрована в ній.

Назва якої частини мови має той самий корінь, що й іменник слово, префікс, як термін прийменник, а суфікс той, що в словах іменник, прийменник, займенник?

Бесіда

- ◆ Яка частина мови називається прислівником?
- ◆ Чим прислівник відрізняється від інших самостійних частин мови?
- ◆ Яку синтаксичну роль виконують прислівники?

Колективне виконання вправи 44 на с. 23

IV. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Пошуково-вибіркова робота

- ▶ Прочитайте вголос текст. Визначте його тему й основну думку. Доберіть заголовки.

Увесь слід свого духовного життя українці дбайливо зберігають у народному слові.

Рідна мова є одним із головних засобів, за допомогою яких створюється механізм успадкування культури від покоління до покоління.

Культура мовлення тісно пов'язана з культурою мислення. Якщо людина ясно, логічно мислить, то й мовлення в неї ясне, логічне (*З часопису*).

- ▶ Знайдіть і випишіть прислівники, з'ясуйте, яку синтаксичну роль вони виконують у реченнях. Позначте прислівникові суфікси.

Творча робота

- ▶ Від зазначених слів утворіть прислівники. Уведіть їх у діалог із сусідом по парті на тему «Чи можна назвати українську мову одним зі складників української культури?»

Прекрасний, уважний, дивний, правильний, сьогоднішній, сучасне, чудовий, складний.

Виконання за підручником вправи 46

«Попрацюйте в парах»

► Розділіть між собою групи прислівників. Доберіть усно антоніми до прислівників своєї групи. Оцініть роботу однокласника (однокласниці).

1. Холодно, повільно, пізно, вгору, високо, ліворуч.

2. Радісно, тихо, вранці, вгорі, далеко, зліва.

► Доберіть спільнокореневі слова до виділеного прислівника своєї групи.

Орфографічна п'ятихвилинка

► Прочитайте речення. Випишіть дієслова з прислівниками, розкриваючи дужки. Поясніть свій вибір за допомогою правил.

Оволодіти вмінням говорити (не) складно, сьогодні дотримується мовних обов'язків (що) найменше чверть населення України. Вивчи (як) найбільше власне українських слів. Навчися розмовляти (не) голосно.

Тестова робота

► Виконайте тестові завдання, відповіді запишіть у зошит. Позначте рядок, у якому запропоновано продовження визначення:

1. Прислівник — це:

А змінна частина мови;

Б частина слова;

В незмінна частина мови.

2. У прислівниках відсутні:

А суфікси;

Б корені;

В закінчення.

3. Прислівники у реченні найчастіше зв'язуються з:

А іменниками;

Б дієслова;

В прикметниками.

4. Позначте рядок, в якому є лише прислівники:

А добрий, сумно, влітку, бадьяра;

Б вночі, щодня, вгорі, радісно;

В красивий, чистота, рідко, влітку.

5. У прислів'ї *Кому влітку холодно, тому взимку голодно* прислівників ужито:

А 2.

Б 3.

В 4.

6. Основа прислівників закінчується суфіксами:

А -и, -а, -е, -і.

Б -о, -у, -е, -і, -и.

В -и, -і, -а, -у.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

► Скласти діалог за темою «Як підвищити культуру мовлення?»

► Скласти і записати три запитання для гри «Мікрофон» за темою «Прийменник як частина мови».

Мета: відновити в пам'яті п'ятикласників найважливіші відомості про прийменник як службову частину мови, зокрема про основні граматичні особливості прийменників та їх правопис; формувати загальнопізнавальні вміння знаходити прийменники в текстах, удосконалювати творчі вміння використання прийменників у власних висловлюваннях; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати любов та повагу до національної мови.

Внутрішньопредметні зв'язки:

- **Лексикологія:** уживання прийменників як синонімів та антонімів.
- **Граматика:** використання прийменників для зв'язку слів у реченні.
- **Правопис:** правопис написання прийменників з іншими частинами мови.
- **Культура мовлення:** розрізнення літературної лексичної норми, слів української й російської мов з метою уникнення суржику.
- **Текст (риторичний аспект):** удосконалення вміння складати й редагувати висловлення на основі власного досвіду.

Соціокультурна змістова лінія: українська мова — один із найважливіших складників української культури.

Тип уроку: повторення набутих знань.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

Гра «Мікрофон»

► Дайте відповіді на учнівські запитання, які заздалегідь п'ятикласники приготували вдома.

Запитання вчителя:

- ◆ Які ви знаєте службові частини мови?
- ◆ Чому вони так називаються?
- ◆ Як відрізнити прийменник від інших частин мови?
- ◆ Як пишемо прийменник з іншими частинами мови?

IV. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Пояснювальний диктант

► Запишіть під диктовку запропонований текст, поясніть розстановку розділових знаків, написання слів з вивченими орфограми. Підкресліть прийменники однією лінією.

У слові відбито історію нашого народу, його ідеали, прагнення. У ньому починається і закінчується духовне життя людини. Мова змінюється, збагачується, удосконалюється залежно від життя її носіїв. Вона єднає представників певної нації в часі й просторі. Це одне з джерел, що живлять патріотичні почуття.

Дослідження-відновлення

► Прочитайте уривок із поезії Т. Шевченка. Визначте його тему та головну думку. Замість крапок вставте потрібні прийменники.

Не одцурайтеся моєї мови
 Ні ... тихі дні, ні ... дні зимові,
 Ні ... дні підступно мовчазні.
 Коли стоїш ... крутизні...
 Не одцурайсь, мій сину, мови —

... тебе іншої нема.
Ти — плоть і дух — одне — єдине,
... словом батьківським — Людина,
... нього — просто плоть німа,
... мови ... світі нас — нема.

Робота в групах

Виконання за підручником вправи 55 на с. 26

Творча робота

- ▶ Складіть зв'язне висловлювання на одну з тем, використовуючи самостійні і службові частини мови, зокрема прийменники *в, до, з, у, на, над*.
1. Мова — це доля нашого народу. 2. Мова — коштовний скарб народу.
3. Мова — одне з чудес. 4. Слово — це найтонший різець, здатний доторкнути-ся до найніжнішої рисочки людського характеру.

Гра «Четвертий зайвий»

- ▶ Із кожного ряду частин мови випишіть слово, що відрізняється від інших. Аргументуйте свій вибір.
1. Осінь, хмари, скатеркою, бігли.
2. Посипав, повівав, на сніг, їхали.
3. Слизько, різко, від, уночі.
4. Вони, у, їх, ми.
5. Тисяча, по, шістнадцять, двоє.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Самооцінка (вправа 60 на с. 28 за підручником)

Продовжте усно фрази.

1. Під час повторення вивченого я пригадав (пригадала), як...
2. Найскладнішим під час опрацювання теми для мене було ...
3. Свої знання з української мови я б оцінив (оцінила) на ...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Скласти зв'язне висловлювання (5–7 речень) за темою «Мовні обов'язки громадян України», використовуючи вивчені частини мови. Прийменники підкреслити однією лінією, сполучники — двома.

Урок № 13. ЧАСТИНИ МОВИ. СПОЛУЧНИК.
ВИКОРИСТАННЯ СПОЛУЧНИКІВ
І, ТА, Й, А, АЛЕ ДЛЯ ЗВ'ЯЗКУ СЛІВ У РЕЧЕННІ

Дата _____

Клас _____

Мета: повторити з п'ятикласниками найважливіші відомості про сполучник, зокрема про його основні граматичні особливості та правопис; удосконалювати загальнопізнавальні вміння знаходити сполучники в текстах; розвивати творчі вміння використання сполучників у зв'язних висловлюваннях; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати любов та повагу до рідної мови.

Внутрішньопредметні зв'язки:

- **Граматика:** використання сполучників *і, та, й, а, але* для зв'язку слів у реченні.
- **Правопис:** правопис вивчених сполучників.
- **Культура мовлення:** розрізнення літературної лексичної норми, слів української й російської мов з метою уникнення суржику.
- **Текст (риторичний аспект):** удосконалення вміння складати й редагувати висловлення на основі власного досвіду.

Тип уроку: повторення набутих знань.

*Люби і слово те рідненьке,
Що ненька вчила тя колись ...
Воно таке звучне, миленьке —
Люби його і ним гордись!*

І. Грабович

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

Бесіда

- ♦ Яку частину мови називають сполучником?
- ♦ Назвіть основні граматичні особливості цієї частини мови.
- ♦ Чим сполучник відрізняється від прийменника?

IV. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Лінгвістична гра «Хто перший»

- ▶ Замініть рисочки буквами так, щоб можна було прочитати сполучники.

-о- -а- -

-о- -а- -

-о- -а- — -

Ключ: мов, щоб, тож, зате, наче, затим.

Вибірково-розподільна робота

- ▶ Прочитайте текст, визначте його тему й основну думку, стиль висловлювання. Знайдіть і випишіть у дві колонки прийменники та сполучники. Аргументуйте свій вибір.

ТИ ЗРІКСЯ МОВИ РІДНОЇ
Ти зрікся мови рідної. Тобі
Твоя земля родити перестане,
Зелена гілка в лузі на вербі
Від доторку твого зів'яне!
Ти зрікся мови рідної. Твій дух
На милицях жадає танцювати.

Від ласк твоїх закам'яніє друг
І посивіє рідна мати!
Ти зрікся мови рідної. Віки
Ти йтимеш темним, як сльота осіння.
Від погляду твого серця й зірки
Обернуться в сліпе каміння.

Відновлення-редагування

- ▶ Прочитайте вірш А. Малишка, з'ясуйте, які слова слід поставити замість пропусків. Визначте їхні граматичні особливості. Запишіть відновлений текст, виправляючи орфографічні помилки.

Буду я навчатись мови залотої
... трави — виснянки ... гори крутої,
... потічка виселого, ... постане річкою,
... Пагінця зеленого, ... росте смирічкою.
Буду я навчатись мови — блискавиці
... клетоті горячим кованої криці,
... кореневиці пружному ниви колоскової,
... леготі шовковому пісні колескової,
... людському счастью дбанок свій надбати,
... раділа ... мене україна-мати.

Творча робота

- ▶ Складіть діалог, використовуючи сполучники *і, та, а, й, але*, за темою «Чому мову вважають найціннішим скарбом народу».

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Повторити вивчений матеріал у початкових класах з теми «Орфографія. Пунктуація».
- ▶ Підготуватися до написання контрольного диктанту.

Урок № 14. **КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 1**
З ТЕМИ «ВСТУП. ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО
В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ» (ДИКТАНТ)

Дата _____

Клас _____

Мета: оцінити рівень орфографічної й пунктуаційної грамотності, сформованої у початкових класах; перевірити якість оформлення роботи (охайність, каліграфію, відсутність помилок).

Тип уроку: урок оцінювання навчальних досягнень.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З КРИТЕРІЯМИ ОЦІНЮВАННЯ КОНТРОЛЬНОГО ДИКТАНТУ. ПРОВЕДЕННЯ ІНСТРУКТАЖУ ЩОДО НАПИСАННЯ ДИКТАНТУ Й ПІДГОТОВКА УЧНІВ ДО СПРИЙМАННЯ ТЕКСТУ

IV. НАПИСАННЯ КОНТРОЛЬНОГО ДИКТАНТУ

План роботи

1. Читання тексту контрольного диктанту вчителем.
2. Повторне читання диктанту по одному реченню і написання їх учнями.
3. Читання для перевірки кожного речення.
4. Читання тексту диктанту для останньої перевірки учнями.

ПРИГОДА

За двадцять верст від Новгородра трапилася пригода, яка мало не коштувала життя князю Ігорю.

Дорога йшла по широкій долині. У густих заростях жебонів струмок. Було прохолодно, з обох сторін зеленіла густа стіна дубів, беріз, вільхи, ліщини. Ранковий ліс гомонів веселим пташиним співом.

Несподівано з заростів вискочив кабан і кинувся прямо князевому коневі під ноги. Кінь шарахнувся вбік, і князь в одну мить опинився на землі.

Вепр злякався і хутко зник у кущах. А Ігор не міг підвестися. Кожен рух віддавався гострим болем.

Князя гуртом посадили на коня і доїхали до села. Там перенесли на вози і рушили у зворотню путь (*За В. Маликом. (100 слів)*)

V. ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗБІР ЗОШИТІВ ДЛЯ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

VI. ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТАННЯ, ЩО ВИНИКЛИ В УЧНІВ ПІД ЧАС НАПИСАННЯ КОНТРОЛЬНОГО ДИКТАНТУ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Підготувати повідомлення за темою «Що я знаю про словосполучення».

ДОДАТОК

Тексти для диктантів

ДИТИНСТВО САШКА

Він народився у простій селянській хаті. Її ледь було помітно серед золотих соняшників, ніжних мальв, бузини, порічок, агрусу та іншої рослинності. Хата стояла на тихій вулиці села, яке є околицею містечка Сосниця на Чернігівщині.

Серед мудрих, працьовитих, простих і добрих людей виростав Сашко. Його мати була великою трудівницею. Вона любила все гарне і невтомно прикрашала землю своїми руками.

Батьківська розумна щедра вдача вирізьблювалась у душу вразливого хлопчика. Навіть на схилі своїх літ Довженко не міг говорити про батька без щирого здивування й палкого захоплення.

Серед розкішного, цікавого, чарівного світу виростав майбутній письменник (За С. Плачиндою, 92 сл.).

НАРОДЖЕННЯ БАЙКИ

Народження байки сягає глибини тисячоліть. Люди любили слухати й розповідати історії про добрих або злих, розумних або дурних, хитрих або простакуватих тварин. Ці оповідки могли бути довгими або коротенькими. Усе залежало від мети й натхнення оповідача, а також настрою слухачів. Коли не треба було поспішати і всі були в доброму гуморі, то розповіді тривали годинами. Якщо виникала потреба у швидкій дотепній відповіді, то оповідка ставала дуже короткою.

Свідченням прадавнього походження байок є малюнки первісних людей, де зображені звірі. Про це свідчать знахідки археологів під час розкопок Вавилону, де на знайдених цеглинках відтворені сцени з відомих міфів і казок про тварин (За Ю. Ковбасенком, 100 сл.).

ДОБРА ПЛИСОЧКА

Маленька плісочка в'юнка й красива. Вона продовговаста, пір'їнки має попелясті, а животик відтінений білим.

Мати розказувала Івасеві, що маленька плісочка має велике й добре серце. Вона часто вигодовує не тільки своїх пташенят, а ще й чужих.

Як це буває? Плісочка дуже турботлива мати. Вона терпеливо висиджує свої яєчка. Коли пліска покине гніздо, зозуля й підкладає своє яйце.

Бідна плісочка навіть гадки не має, кого так старанно висиджує. Щойно з'явиться на світ зозулення, а таке ненажерливе, що годі й казати! Пліска ледве встигає літати по комахню.

Отак і виходить, що плісочка стає наче вихователькою зозулиних дітей (За М. Слов'яною, 95 сл.).

ДОДОМУ

Так непомітно й літечко збігло. Сонце стало нижче ходити над землею. Хоч було воно яскраве та веселеньке, вже не гріло. На груші жовтіли кругленькі пахучі гнилички, а деревця на розсаднику підросли, уквітчалися густим листям. Тепер їм ні гайворони, ні вепри не страшні. Гайворони не подужають висмикнути, вепрам зміцніле коріння не смакує.

І от настав день, коли Данило востаннє обходить розсадник, обмотує перевесельцями з сіна наймолодші деревця, щоб не мерзли в люті морози.

Складає Данило в лантух своє добро, замикає сторожку, рушницю в руки і гайда. А ліс прощально шумить і ронить пожовкле листя під ноги (За Гр. Тютюнником, 95 сл.).

Урок № 15. СЛОВСПОЛУЧЕННЯ. ВІДМІННІСТЬ СЛОВСПОЛУЧЕННЯ ВІД СЛОВА, ЙОГО ФОРМИ ТА РЕЧЕННЯ. ГОЛОВНЕ Й ЗАЛЕЖНЕ СЛОВО В СЛОВСПОЛУЧЕННІ

Дата _____

Клас _____

Мета: ознайомити п'ятикласників з особливостями будови словосполучень; навчити відрізняти словосполучення від слова, його форми, речення, формувати загальнопізнавальні вміння аналізувати будову словосполучень, знаходити головне й залежне слово в словосполученнях, визначати спосіб їхнього морфологічного вираження; розвивати творчі вміння побудови словосполучень, за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу знайомити учнів із дивовижним світом української природи, виховувати бережливе ставлення до навколишнього середовища.

Внутрішньопредметні зв'язки:

- **Лексикологія:** засвоєння нових слів (зокрема власне українських) і фразеологізмів, прислів'їв, крилатих висловів.
- **Граматика:** спостереження за використанням вивчених частин мови в ролі головного й залежного слова.
- **Культура мовлення й стилістика:** засвоєння словосполучень, у яких трапляються помилки у формі залежного слова; синонімічність словосполучень різної будови.
- **Текст (риторичний аспект):** удосконалення вміння складати й редагувати висловлення на основі власного досвіду.

Міжпредметні зв'язки: прислів'я, приказки, співвідносні зі словосполученням і реченнями (література).

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. УСТАНОВЧО-МОТИВАЦІЙНИЙ ЕТАП

III. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ Й ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

IV. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Бліцопитування

- ◆ Що ви знаєте про словосполучення з вивченого в попередніх класах?
- ◆ З яких слів завжди складаються словосполучення?
- ◆ Якими частинами мови можуть бути виражені головні слова у словосполученнях?
- ◆ Чим відрізняється словосполучення від речення?

Вибіркова робота

- ▶ Прочитайте виразно вірш. Визначте його тему й основну думку. Випишіть три словосполучення із тексту, визначте, якою частиною мови виражене головне слово.

ВИСИТЬ НАД ЛІСОМ СОНЦЕ ВЕРЕСНЕВЕ
Висить над лісом сонце вересневе,
Палає листя світом неземним.
Рожево-жовтим кольором, вишневим,
Палахкотить під небом голубим.

Г. Акулов

V. СПРИЙМАННЯ Й УСВІДОМЛЕННЯ УЧНЯМИ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Робота з теоретичним матеріалом підручника

- ▶ Прочитайте матеріал за темою «Словосполучення», з'ясуйте, що нового пропонують автори підручника.

Коментар учителя. Словосполучення — це смислове й граматичне об'єднання двох або кількох повнозначних слів на основі підрядного синтаксичного зв'язку: *святковий день, сумлінно працювати, грона винограду*.

Словосполучення не ототожнюється ні зі словом, ні з реченням.

Ознаки словосполучення: складається з двох (кількох) повнозначних слів; називає предмет, дію, їхні ознаки; становить розчленовану конкретизовану назву певного явища; виступає елементом речення; позбавлене завершеного інтонаційного оформлювання; не є самостійною одиницею мовного спілкування.

Словосполучення характеризують за:

- 1) засобами зв'язку компонентів;
- 2) морфологічним вираженням головного слова.

VI. УСВІДОМЛЕННЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ У ПРОЦЕСІ ПРАКТИЧНОЇ РОБОТИ, УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОПІЗНАВАЛЬНИХ І ТВОРЧИХ УМІНЬ З ТЕМИ

Вибірково-розподільна робота

- ▶ Прочитайте вірш Надії Красоткіної «В лісі осінь...». Визначте основну думку твору. Знайдіть і випишіть у відповідні колонки словосполучення й ті сполучення, які не вважаються словосполученнями. У словосполученнях визначте головні і залежні слова.

В лісі осінь. Так пахне грибами...
Жовте листя з берези летить
Верби схилені над ставами.
У намисті калина стоїть.
Стало тихо. Пташок немає...
Відлеглі у теплий край.

Тільки білка вгорі стрибає
І шепочеться з листячком гай.
А вітрець налетить, закружить
Жовте листя в танку смішнім
В верховітті дубовім затужить
Й ненадовго затихне у нім.

Творча робота

- ▶ Складіть зі словами словосполучення. Визначте в них головне й залежне слово.

Прийшла, берег, Дніпро, восени, лагодитися, розфарбувати, дика.

- ▶ Прочитайте вголос вказані сполучення слів, запам'ятайте їх. Складіть із ними прості речення.

Вхід за запрошеннями, діяти на підставі, залежно від, позичити гроші (грошей), зволікати з роботою, інженер за освітою, черга на отримання документа, у зв'язку з, на бажання (за бажанням) кого-небудь, пливати Дніпро, через помилку, за вимовою, відсутній через хворобу.

- ▶ Із зазначеними парами слів утворіть словосполучення, уживаючи прийменники. Два сполучення введіть у зв'язані між собою речення.

Пливуть, він, встановлювали, село; облітали, дерево, сховати, скелька; слід, наморозь; бризне, земля; прийшов, матір; листя, вона; розходитися, центр; один, берег; скінчитися, те.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Гра «Хто швидше продовжить думку»

- ▶ Поміркуйте і продовжте речення.

Синтаксис — це ...

Пунктуація — це ...

Словосполучення — це ...

Основними одиницями синтаксису є ...

Словосполучення відрізняється від речення тим, що ...

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ (НА ВИБІР)

- ▶ Скласти усне повідомлення за темою «Словосполучення» в науковому стилі.
- ▶ Скласти і записати міні-опис найулюбленішого куточка України. Знайти три словосполучення і визначити в них головні й залежні слова.

Урок № 16. **СЛОВСПОЛУЧЕННЯ ЛЕКСИЧНІ Й ФРАЗЕОЛОГІЧНІ (ПРАКТИЧНО). ГРАМАТИЧНА ПОМИЛКА ТА ЇЇ УМОВНЕ ПОЗНАЧЕННЯ (ПРАКТИЧНО). ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ЗАСВОЄННЯ НОВИХ СЛІВ І ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ, ПРИСЛІВ'ІВ, КРИЛАТИХ ВИСЛОВІВ. КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ. СИНОНІМІЧНІСТЬ СЛОВСПОЛУЧЕНЬ РІЗНОЇ БУДОВИ**

Дата _____

Клас _____

Мета: поглибити знання п'ятикласників про словосполучення, сформувати поняття «лексичне словосполучення» і «фразеологічне словосполучення», навчити відрізняти лексичні словосполучення від фразеологічних, знаходити й виправляти граматичні помилки у зв'язних висловлюваннях; формувати загальнопізнавальні вміння моделювати лексичні й фразеологічні словосполучення; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу сприяти розумінню п'ятикласниками того, що людина в будь-яку пору року має безпосередній зв'язок із рідною природою.

Внутрішньопредметні зв'язки:

- **Лексикологія:** засвоєння нових слів (зокрема власне українських) і фразеологізмів, прислів'їв, крилатих висловів.
- **Граматика:** спостереження за використанням вивчених частин мови в ролі головного й залежного слова.
- **Культура мовлення й стилістика:** синонімічність словосполучень різної будови.
- **Правопис:** правопис вивчених сполучників.
- **Текст (риторичний аспект):** удосконалення вміння складати й редагувати висловлення на основі власного досвіду.

Міжпредметні зв'язки: прислів'я, приказки, співвідносні зі словосполученням і реченнями (література).

Соціокультурна змістова лінія: дивовижний світ української природи.

Тип уроку: урок осмислення нових знань, формування практичних умінь і навичок на основі набутих знань.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ Й ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

Вибірково-розподільна робота

► Прочитайте вірш Д. Мегелик. Визначте тему й основну думку. Випишіть із нього словосполучення:

1) Прислівник + іменник; 2) прикметник + іменник; 3) дієслово + іменник (з прийменником); 4) займенник + іменник.

Позначте у них головні й залежні слова.

Зима ось-ось прилине
Пов'яли пишні квіти,
Затих осінній сад.
Туманом ліг на віти
Холодний листопад
Повільно на світанні
Бреде він у степах,
Де листячком останнім
Легкий мороз пропах.
В полях затихли луки,
Замовкли трактори,

А над зеленим руном
Розносяться вітри.
Зима ось-ось прилине,
В снігах засне земля,
І пісня хуртовини
Над нею загуля.
Назустріч вітрам крилатим
В долину до ріки
Із гірки на санчатах
Помчаться малюки.

IV. СПРИЙМАННЯ Й УСВІДОМЛЕННЯ УЧНЯМИ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Пояснення матеріалу вчителем

— Слова в мові вживаються не ізольовано, а в реченні чи у фразі, тобто в сполученні з іншими словами. У нашій мові розрізняють словосполучення лексичні і фразеологічні. Лексичне словосполучення означає назву якогось одного поняття, воно виступає зрідка в термінології (антонів вогонь — гангрена, атомна вага, регресивна асиміляція) та як географічна чи інша власна назва (Біла Церква, Вітрова Балка, Червоний Лиман, Паризька комуна).

Слова об'єднують часто у стійкі чи фразеологічні словосполучення, що сприймають як одне ціле, як єдиний вислів, або мовний зворот, неподільний на окремі частини без втрати його значення. Такі сполучення слів називають фразеологічними одиницями, а їхню сукупність становить фразеологія мови. До фразеології належать і усталені в мові звороти й вислови (мати на увазі, пасти задніх), і прислів'я, приказки та влучні вирази чи крилаті слова.

Робота з матеріалом підручника на с. 32

Повідомлення вчителя щодо питання про граматичну помилку

Грамматичні помилки позначають великою літерою Г. Вони виникають унаслідок:

- 1) неправильного утворення слова: «отогнати хижака» (замість відігнати);
- 2) помилково утворення форм слова: «далекий путь» (замість далека путь), «гостра біль» (замість гострий біль);
- 3) неправильної побудови словосполучень і речень (порушення зв'язку з підметом і присудком, у побудові речень з однорідними членами, змінювання прямої мови з непрямою, пропуски необхідних слів, порушення меж речення): «за власною волею» (з вільної волі);
- 4) уживання однотипних конструкцій.

V. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Гра «Третій зайвий»

- Прочитайте словосполучення в зазначених рядках. Підкресліть у кожному рядку зайве, свою відповідь обґрунтуйте.

1. Сушити собі голову, дати перцю, пасти корів. 2. Собаку з'їсти, Кривий Ріг, м'який знак. 3. Заморити черв'яка, аскорбінова кислота, Великі Копані. 4. Вовк в овечій шкурі, червоний півень, моя сім'я.

Творча робота

- Прочитайте вголос висловлювання відомих людей. Що їх об'єднує? За одним із висловлювань складіть твір-мініатюру.

Ти — редактор

- Прочитайте висловлювання учениці п'ятого класу. Знайдіть граматичні помилки, поясніть їхню суть. Відредагований варіант запишіть у зошит.

Природа щедро обдарувала нашу місцевість. Херсон багатий місто не тільки на архітектурні пам'ятки, а чудова тут природа. Особливо заворожує ранкове Дніпро. Коли вдихаєш всю її свіжість, приходиться розуміння, що ти цілком залежиш від природи. Довгий путь пройшов наше місто, щоб стати таким красивим.

Тож бережімо його традиції, ушановуймо пам'ять її засновникам.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ (НА ВИБІР)

- Скласти зв'язну розповідь про лексичні й фразеологічні словосполучення, наводячи власні приклади.
- Виписати 4–5 крилатих висловів або прислів'їв чи приказок за темою «Природа рідного краю, його збереження».

Урок № 17. РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ № 4.
СТРУКТУРА ТЕКСТУ (ВСТУП, ОСНОВНА ЧАСТИНА, КІНЦІВКА).
АБЗАЦ. КЛЮЧОВІ СЛОВА В ТЕКСТІ.
ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ВИМОГАМИ ДО МОВЛЕННЯ.
РОЗІГРУВАННЯ ДІАЛОГІВ ВІДПОВІДНО
ДО ЗАПРОПОНОВАНОЇ СИТУАЦІЇ СПІЛКУВАННЯ

Дата _____

Клас _____

Мета: ознайомити п'ятикласників зі структурою тексту; з основними вимогами до мовлення; навчити виділяти в тексті абзаци, знаходити ключові слова; формувати вміння складати тексти різних видів у діалогічній та монологічній, усній і писемній формах; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу знайомити учнів з історичним минулим України.

Текст (риторичний аспект): удосконалення вміння складати й редагувати висловлення на основі власного досвіду.

Соціокультурна змістова лінія: історичне минуле України.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

*Завжди ціную сліди минулого.
Стацій*

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ Й ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Дослідження-спостереження

- Прочитайте текст. Визначте його тему й основну думку.

ВІД КОГО СІЧ ПРОПАЛА

Як не було в Запорозжжі ціле літо дощу, все в полі погоріло, вигоріло до билинки. Знаючи люди здогадалися, що дощ крадуть відьми, то й знайшли двох чи трьох таких старих відьом. То як пришпарили їх січовики, так вони самі й повинились. А як стали їх топити в річці, то одна, втопаючи, і закричала:

— Отже, ви, запорожці, губите нас, бабів, — і вас самих баба згубить!

Так воно й вийшло по заклияттю вражої відьми: цариця Катерина розорила запорозьке гніздо — Січ.

- Визначте, із яких частин складається структура тексту. Для чого використовують абзац?

IV. СПРИЙМАННЯ Й УСВІДОМЛЕННЯ УЧНЯМИ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Коментар учителя. Вступ, основна частина, висновок є елементами структури тексту.

Вступ → основна частина → висновок.

Абзац — це пов'язана за змістом частина тексту у формі відступу від одної частини до іншої. Це може бути якась ланка в ланцюгу розвитку дії, характеристика нового персонажа твору, авторський відступ.

Ключовими є ті слова, які розкривають тему висловлювання.

Робота з підручником

- Прочитайте матеріал підручника на с. 213 з теми «Структура тексту». З'ясуйте, про що не було сказано під час повторення вивченого в початкових класах.

V. УСВІДОМЛЕННЯ ЗДОБУТИХ ЗНАЬ У ПРОЦЕСІ ПРАКТИЧНОЇ РОБОТИ

Гра «Ти — редактор»

- ▶ Прочитайте текст, визначте тему й основну думку. Якого недоліку, на вашу думку, припустився автор? Запишіть відредагований текст, поясніть свій вибір.

НЕ ЧИНИВ ДОВБУШ ЗЛА БІДНИМ

Коли Довбуш був малим, то пас вівці в полонині. Там і силу дістав.

Як почувся він таким сильним, зібрав багато хлопців і пішов у гори. Там із своєю ватагою нападав на багатих купців, панів, а гроші й майно роздавав бідним.

Ходили опришки лісами, а на харчі брали панську худобу. Коли ж доводилося брати худобу в бідних на прожиток, то завжди платили їм гроші. Якось Довбуш з хлопцями проходив через ліс близько поля. На цім полі під лісом дівчина пасла корову. Довбуш сказав, щоб вона покликала свого тата, бо він мав щось йому сказати.

Як дівчина вернулась з дому, то він з хлопцями зарізав корову, а в шкіру поставив стільки грошей, що можна було купити три корови.

Коли газда прийшов, то замість корови побачив шкіру. Зомлів він зразу, бо мав семеро дітей. Та газда з горя і шкіри брати не хотів. Але дочка взяла її. Тільки підняла, а з неї посипались гроші.

Ніколи Довбуш не чинив зла бідним людям.

- ▶ Поміняйте місцями I і II абзаци, IV і V абзаци.

Вибіркова робота

- ▶ Знайдіть в опрацьованому тексті ключові слова, випишіть їх.

Творча робота

- ▶ Складіть діалог на одну із тем, ознайомившись із вимогами до мовлення.
 1. Що ти знаєш про заснування міста, у якому живеш.
 2. Як виникло українське козацтво.
 3. Хто такий Олекса Довбуш.
 4. Заснування Києва.
 5. Незалежна Україна.

Коментар учителя. До мовлення кожної людини ставлять такі вимоги:

- 1) мовлення має бути виразним;
- 2) багатим;
- 3) точним;
- 4) доречним;
- 5) правильним;
- 6) послідовним і логічним;
- 7) змістовним.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Повторити матеріал, вивчений на уроці.
На вибір:
- ▶ Скласти зв'язне висловлювання за темою «Історичне минуле України», поділивши його на абзаци і підкреслити однією лінією ключові слова.
- ▶ Виконати за підручником вправу 485 на с. 214.

Мета: поглибити засвоєні в початкових класах знання п'ятикласників про основні ознаки речення, граматичну основу, способи вираження підмета й присудка; ознайомити з реченнями, у яких є тільки один головний член; формувати вміння виділяти граматичну основу, порівнювати речення з повною граматичною основою та з одним головним членом; розвивати творчі вміння складати речення односкладні та дво-складні; виховувати любов та повагу до рідного краю та природи.

Внутрішньопродметні зв'язки:

- **Лексикологія:** засвоєння нових слів (зокрема власне українських) і фразеологізмів, прислів'їв, крилатих висловів.
- **Граматика:** спостереження за використанням вивчених частин мови в ролі головного й залежного слова.
- **Культура мовлення й стилістика:** інтонування розповідних, питальних, спонукальних, а також окличних речень.
- **Правопис:** розділові знаки в кінці речень (повторення).
- **Текст (риторичний аспект):** удосконалення вміння складати й редагувати висловлення на основі власного досвіду.

Міжпредметні зв'язки: прислів'я, приказки, співвідносні зі словосполученням і реченнями (література).

Соціокультурна змістова лінія: «З чого починається Батьківщина».

Тип уроку: засвоєння нових знань.

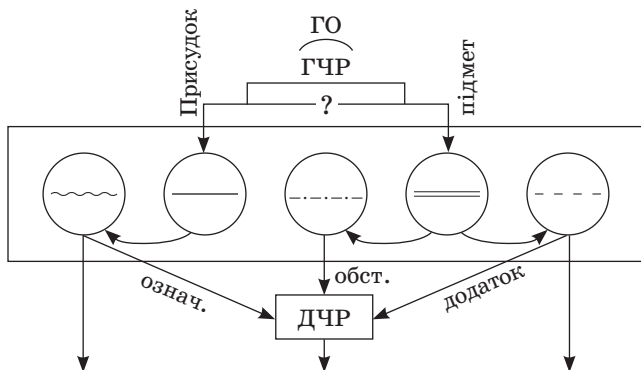
Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ Й ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

Робота з узагальнювальною таблицею

Спостереження-зіставлення

- ▶ Прочитайте текст, визначте, до якого типу мовлення він належить. Спишіть, підкресліть підмети та присудки. Визначте, на які запитання відповідають підмет і присудок. Чи у всіх реченнях наявні обидва головні члени речення?

СПІВЦІ

У давнину на шляхах України зустрічалися сліпі мандрівники. Ходили вони з поводирями. Через плече перекинута полотняна торба. В одній руці тримали палицю. За спиною висіла кобза. Називали їх кобзарями. Їх любили в народі. Вони мандрували селами і дарували свої пісні бідним людям.

Коментар учителя. Речення з двома головними членами називається дво-складним. Речення з одним головним членом — односкладним. Головні члени

речення — підмет і присудок — становлять граматичну основу і залежать один від одного. Усі інші члени речення — другорядні.

IV. УСВІДОМЛЕННЯ ЗДОБУТИХ ЗНАТЬ У ПРОЦЕСІ ПРАКТИЧНОЇ РОБОТИ, УДОСКОНАЛЕННЯ УМІНЬ І НАВИЧОК

Робота з текстом

- ▶ Прочитайте вголос текст. Визначте тему й основну думку висловлювання. Доберіть заголовок.

Дзвін шабель, пісні, походи,
Воля соколина,
Тихі зорі, ясні води.
Моя Україна.
Синь гаїв, поля, світання,
Пісня солов'їна,
Ніжний шепіт і зітхання —
Моя Україна.

В. Сосюра

- ▶ Знайдіть і підкресліть у кожному реченні граматичні основи, з'ясуйте, чим виражені підмети і присудки.

Творче реконструювання

- ▶ Прочитайте текст. Знайдіть і випишіть односкладні речення.

ЛЮБОВ ДО ОТЧОГО КРАЮ

З чого починається любов до отчого краю? Біліє розквітла гречка. А навколо неї уже покошено, прибрано. По згірку причаївся гайок, а самий верх згірка вільний од дерев.

На все це дивися, усе вбираєш у себе і відчуваєш, що ти не в силі не любити цей рідний куточок землі (*За С. Гуцалом*).

Творча робота на основі тексту

- ▶ Прочитайте текст. З'ясуйте тип і стиль мовлення. Визначте основну думку висловлювання. Доберіть до тексту заголовок.

Україна — країна смутку і краси, країна, де найбільше люблять волю і найменше мають її, країна гарячої любові до народу.

Україна — це тихі води і ясні зорі, зелені сади, білі хати, лани золотої пшениці, медові та молочні ріки.

Україна — розкішний вінок із рути і барвінку, що над ним світять заплакані золоті зорі (*За С. Васильченком*).

Коментар учителя. Між підметом і присудком тире ставимо, якщо вони виражені формами називного відмінка іменника. В усному мовленні між ними робиться середня пауза, підмет виділяється інтонаційно, а друга частина вимовляється більш швидким темпом.

- ▶ На основі прочитаного тексту складіть речення, щоб між підметом і присудком уживалося тире. Висловіть у цих реченнях, чим для вас є Україна.
Наприклад: *Україна — це працелюбний народ.*
- ▶ Підкресліть головні члени речення.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ (НА ВИБІР)

- ▶ Підготувати зв'язну розповідь у науковому стилі за темою «Речення, його граматична основа».
- ▶ Скласти діалог із товаришем по парті за темою «З чого починається Батьківщина?»
- ▶ Виконати за підручником вправу 75 на с. 39.

Урок № 19. **ВИДИ РЕЧЕНЬ ЗА МЕТОЮ ВИСЛОВЛЮВАННЯ:
РОЗПОВІДНІ, ПИТАЛЬНІ, СПОНУКАЛЬНІ. ОКЛИЧНІ
РЕЧЕННЯ. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В КІНЦІ РЕЧЕНЬ.
ПУНКТУАЦІЙНА ПОМИЛКА ТА ЇЇ УМОВНЕ ПОЗНАЧЕННЯ**

Дата _____

Клас _____

Мета: повторити й узагальнити поняття про види речень за метою висловлювання, про окличні речення; формувати загальнопізнавальні вміння розпізнавати види речень за метою висловлювання, окличні речення, правильно їх інтонувати; удосконалювати творчі вміння щодо побудови різних за метою висловлювання речень; розвивати мовленнєво-комунікативні вміння шляхом самостійного складання усних і письмових зв'язних висловлювань: на основі мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу.

Внутрішньопредметні зв'язки:

- **Лексикологія:** засвоєння нових слів (зокрема власне українських) і фразеологізмів, прислів'їв, крилатих висловів.
- **Граматика:** розділові знаки в кінці речень. Пунктуаційна помилка та її умовне позначення.
- **Культура мовлення й стилістика:** інтонування розповідних, питальних, спонукальних, а також окличних речень у вивчених стилях мовлення. Синонімічність простих речень різних видів.
- **Правопис:** розділові знаки в кінці речень (повторення).
- **Текст (риторичний аспект):** удосконалення вміння складати й редагувати висловлення на основі власного досвіду.

Міжпредметні зв'язки: прислів'я, приказки, співвідносні зі словосполученням і реченнями (література).

Соціокультурна змістова лінія: «З чого починається Батьківщина».

Тип уроку: поглиблення вивченого в початкових класах.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

Бесіда

- ♦ Що називається реченням?
- ♦ За якими ознаками класифікують речення?
- ♦ На які групи поділяються речення за метою висловлювання?
- ♦ На які два види за емоційним забарвленням поділяються речення за метою висловлювання?
- ♦ Скільки граматичних основ може бути в реченні?
- ♦ Як називається речення, у якому більше, ніж одна, граматичних основ?

Пошуково-розподільна робота

- Прочитайте текст. Визначте тему й основну думку. Знайдіть і запишіть у відповідні колонки види речень за метою висловлювання.

Розподільні	Питальні	Спонукальні

До чого ж гарно й весело було в нашому городі! А сад було як зацвіте весною! А вздовж тину, за старою повіткою, росли великі кущі смородини, бузини і ще якихось невідомих рослин. Там неслися кури, бо було темно навіть у день. Ми боялися гадюк. Хто з нас у дитинстві не боявся їх?

Мій дід був дуже схожий на Бога. Любив він гарну бесіду й добре слово. Часом на дорозі на луг гукав услід подорожньому:

- Прямо, та й прямо, та й нікуди ж не звертайте!
- А хто вона, діду, людина ота? Звідки вона?
- А Бог її знає...
- Но, трогай-бо, ну... (За О. Довженком)

IV. СПРИЙМАННЯ Й УСВІДОМЛЕННЯ УЧНЯМИ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Робота з матеріалом підручника

- ▶ Прочитайте матеріал з теми, з'ясуйте, що нового ви дізналися з теми «Види речень за метою висловлювання», «Розділові знаки в кінці речень».

Коментар учителя. Порушення норм у розстановці розділових знаків називається пунктуаційною помилкою, яка на берегах позначається V.

V. УСВІДОМЛЕННЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ У ПРОЦЕСІ ПРАКТИЧНОЇ РОБОТИ

Графічний диктант

- ▶ Прослухайте речення. З'ясуйте, до якого виду за метою висловлювання вони належать: речення розповідні позначте цифрою 1, питальні — 2, спонукальні — 3.

1. Запорожці — то народ був старинний, великий зростом, дужий. 2. А що вони їли? 3. Їли, що Бог дасть: і хліб святий, і рибу, і м'ясо. 4. Варили галушки, юшку, куліш. 5. Зброя в запорожців була добра та вся убрана в срібло й золото. 6. Гармат мало було. Навіщо їм гармати, як у них кулаки добрі. 7. Не шукай долі, а шукай волі. 8. Людей питай, а свій розум май.

Пунктуаційний практикум

- ▶ Прочитайте висловлювання. З'ясуйте, чи всі розділові знаки відповідають інтонаційному оформленню речень. Запишіть, розставивши потрібні розділові знаки.

Степи Таврійські. Хто з нашого люду не знає їх. Ними запорозькі козаки — вершники скакали. Потім чумацькі вози степовими шляхами рипіли, по сіль та по тараню їдучи.

Потім залилися степи пшеницею буйною, уквітчалися селами та хуторами. Рівно... Так рівно, як на долоні (За Остапом Вишнею).

Творчий диктант

- ▶ Продовжте текст, використовуючи різні за метою оформлення та інтонаційним забарвленням речення. Визначте стиль мовлення.

Яка краса навколо влітку! Буйно цвітуть рожі край вікна. Гойдають їх теплі вітри, умивають чисті роси на світанку. А що ж це біля рож? Пахуча краса й гвоздика закучерявила землю аж до призьби. Тож іди уважно, не зачепись! (За А. Шияном)

Творче реконструювання

- ▶ Прочитайте речення. Визначте їхній вид за метою висловлювання. Запишіть їх у вигляді питальних і спонукальних речень.

1. Смаглява ніч в колісці гір гойдала місяця малого. 2. Не згасне шлях від маминого серця до серця України крізь віки. 3. Ви побували в нас на Буковині у весняний погожий день.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Підготувати повідомлення в науковому стилі за темою «Види речень за метою висловлювання. Розділові знаки в них».
- ▶ Записати у вигляді спонукальних речень поради тим, хто збирається подорожувати Україною. Описати свої враження від мальовничих куточків України, які вам довелося відвідати.

Урок № 20. **ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ З ТЕМИ «СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ. ГОЛОВНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ». ТЕКСТ. УДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ЛАКОНІЧНО ФОРМУВАТИ ТЕМИ УСНИХ І ПИСЬМОВИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ, ПЕРЕКАЗУВАТИ СПРИЙНЯТУ ІНФОРМАЦІЮ, ВИКОРИСТОВУВАТИ У ВИСНОВКУ ПРИСЛІВ'Я Й ПРИКАЗКИ**

Дата _____

Клас _____

Мета: повторити й узагальнити вивчене з теми «Словосполучення. Головні члени речення», удосконалити уміння п'ятикласників знаходити словосполучення, визначати в них головне й залежне слово, відрізнити словосполучення від інших одиниць мови, правильно інтонувати різні види речень за метою висловлювання, розставляти в них розділові знаки, знаходити граматичну основу; розвивати творчі вміння будувати різні мовні одиниці; за допомогою комунікативного дидактичного матеріалу знайомити п'ятикласників з історичним минулим держави.

Внутрішньопродметні зв'язки:

- **Лексикологія:** засвоєння нових слів (зокрема власне українських) і фразеологізмів, прислів'їв, крилатих висловів.
- **Граматика:** розділові знаки в кінці речень. Пунктуаційна помилка та її умовне позначення.
- **Культура мовлення й стилістика:** інтонування розповідних, питальних, спонукальних, а також окличних речень у вивчених стилях мовлення. Синонімічність простих речень різних видів.
- **Правопис:** розділові знаки в кінці речень (повторення).
- **Текст (риторичний аспект):** удосконалення вміння складати й редагувати висловлення на основі власного досвіду.

Міжпредметні зв'язки: прислів'я, приказки, співвідносні зі словосполученням і реченнями (література).

Соціокультурна змістова лінія: історія мого міста, села — частина історії України.

Тип уроку: урок-практикум.

*Якщо не знати минулого,
неможливо зрозуміти істинний сенс сучасного
й мету майбутнього.*
Максим Горький

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. УСТАНОВЧО-МОТИВАЦІЙНИЙ ЕТАП

III. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ Й ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

IV. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Робота з текстом

- ▶ Прочитайте текст. Визначте його тему й основну думку. Доберіть заголовки у формі словосполучення.

Оповідь про заснування «Софіївки» романтична. Граф Станіслав Потоцький, один із найбагатших магнатів України, узяв шлюб з прекрасною грекинею Софією, яка улітку 1795 року, повертаючись із Гамбурга до Умані, завітала до містечка Неборів, що неподалік Варшави. На неї велике враження справив розкішний парк, про що красуня писала в листі до чоловіка: «Після обіду поїхали дивитися «Аркадію». Важко собі уявити щось більш романтичне і прекрасне... У цей парк я закохана до нестями; нема у світі жодного виду квітів та екзотичних рослин, яких би тут не було. Гуляючи садами «Аркадії», я відчувала, що в розпалі літа переживаю знову весну і кожне дерево наче каже: «Мені тут хороше!» «Аркадія» дуже нагадує мені Крим; ти знаєш, що в тому

краю з твоїми достатками можна було б мати протягом двох років таку саму, а може, й більш прекрасну «Аркадію», адже нам не потрібні штучні насадження? Правда, мій любий друже, що ми матимемо сільце в Криму? Придбай, благаю тебе...»

На жаль, Софія не знала про дійсний стан фінансових справ чоловіка. Тому тоді придбати садибу в Криму граф не міг.

Через рік в Умані, серед вигорілих під сонцем степів та балок, серед хаотичного нагромадження скель, почалося будівництво парку в романтичному стилі. У подарунок коханій граф вирішив створити куточок Еллади, щоб нагадував він їй гори й ліси, чисті струмки й прозорі озера покинутої Греції.

Тисячі екзотичних дерев було завезено до Умані звідусюди. Вони чудово вписалися в навколишню місцевість і створили неповторний ансамбль.

Урочисте відкриття парку відбулося в травні 1802 року, у день народження красуні Софії. Так ожила, стала дійсністю примхлива мрія дружини вельможного графа (За П. Позняком).

Пошуково-вибіркова робота

- ▶ Знайдіть і випишіть одне просте і одне складне речення, підкресліть в них граматичні основи. Випишіть з речень три словосполучення за схемами:
 - а) іменник + прикметник;
 - б) дієслово + прислівник;
 - в) займенник + дієслово.

Вибірково-розподільна робота

- ▶ Знайдіть і випишіть у колонки таблиці по два приклади речень за метою висловлювання. Підкресліть у кожному граматичну основу.

Розподільні	Питальні	Спонукальні

Творча робота

- ▶ Перекажіть опрацьований текст. Сформулюйте висновок, використовуючи зазначені в довідці прислів'я і приказки.

Довідка: Як людина чого захоче, то вона про те й клопоче; слово — полово, а діло — диво; про людей судять не по словах, а по ділах; не той фаній, хто на лице гарний, а хто в праці славний.

Коментоване письмо

- ▶ Запишіть під диктовку текст, коментуючи розстановку розділових знаків.

Харків — це моя Батьківщина, моє рідне місто! Я так люблю тебе, мій рідний краю, мій Харків! Кожне місто має свої особливості, історію, культуру, назву. Є такі міста, що змінили своє ім'я. Звідки ж пішла назва міста — Харків?

Найбільш поширеною є версія, що Харків заснував козак Харитон (Харко), який завів собі хутір у цій місцевості.

Та є ще інша, найцікавіша думка, що назва походить від назви річки, яка протікає й понині через місто. Вона так і називається — Харків. Подейкують, що Харко втопився в цій річці. Отже цікаво: звідки пішла назва міста?! Як ви вважаєте?

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ (НА ВИБІР)

- ▶ Скласти самостійно або знайти легенду чи переказ про заснування вашого міста (села). Записати висловлювання так, щоб у ньому були питальні, спонукальні й розповідні речення. Підкреслити їх однією лінією.
- ▶ Виконати за підручником вправу 87 на с. 44.

Урок № 21. **УРОК РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ № 5.**
УСНА Й ПИСЬМОВА ФОРМИ ТЕКСТУ. ПРОСТИЙ ПЛАН
ГОТОВОГО ТЕКСТУ. УСНИЙ ДОКЛАДНИЙ ПЕРЕКАЗ
ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ

Дата _____

Клас _____

Мета: на основі знань, здобутих у початкових класах, сформувати в учнів поняття про усну та письмову форми тексту, простий план тексту; удосконалення вміння визначати тему й основну думку висловлювання, розрізняти усну й письмову форму мовлення, складати простий план готового тексту; розвивати творчі вміння усно переказувати тексти розповідного характеру; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати інтерес до історичного минулого запорізького козацтва.

Соціокультурна змістова лінія: запорізьке козацтво.

Тип уроку: урок розвитку зв'язного мовлення.

*Народ — це я,
Народ — це ми,
Народ — це ті, що прийдуть згодом.
Які нас нищили громи —
А ми лишилися народом.*

Дмитро Луценко

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ Й ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

III. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Дослідження-спостереження з елементами аналізу

- ▶ Прочитайте текст. Визначте його тему й основну думку.

СРІБНЕ ОЗЕРО

Сталося це, коли козаки визволяли Україну від ворогів.

Однієї ночі кинулися польські пани кожен до свого маєтку. Наказали вони слугам позбирати все золото, срібло, коштовний посуд. Слуги зібрали. Тоді пани наказали все це поскладати у скрині й потопити в озері. Після цього вороги кинулися тікати, бо козаки вже наступали їм на п'яти.

Невдовзі прибув зі своїм військом Максим Перебийніс. Стояла спека. Захотів полковник сам напитись і коня напоїти. Спрямував коня до озера. Ступив кінь на дно, потім став на щось тверде. Нахилився Максим води зачерпнути. Тут його шабляка задзвеніла об щось металеве. Засміявся полковник, гукнув своїх хлопців і наказав витягти з озера скарб.

Пізніше за половину того скарбу викупили в татар полонених козаків. А другу половину згодом віддали на київські монастирі (*Народна творчість*).

- ▶ До кожного абзацу доберіть і запишіть запитання. Поміркуйте, чи можна їх використати як пункти плану.
- ▶ Усно дайте відповіді на сформульовані запитання.
- ▶ До якої форми мовлення належить текст? Свою відповідь обґрунтуйте.

Робота з деформованим текстом

- ▶ Відновіть текст відповідно до плану:
 1. Після війни — за улюблену працю.
 2. Товариство знову на Січі.
 3. Після Великодня — хто куди.

Наприкінці місяця лютого, як тільки на Підпільній поламало кригу, заporожці знову поїхали *дубами* по плавнях, а після Великодня багато січового

товариства пороз'їздилося кіньми: хто — до Бугу на рибальство, хто — в Дике Поле на полювання, а хто — аж у Ногайські степи, на Кальміус та Берду по всяку здобич.

Після повороту запорозького війська з війни січове життя пішло своєю чергою. Одсвяткувавши й одгулявши деякий час у рідному гнізді, запорожці взяли до своєї улюбленої праці — рибальства та полювання. Великими ватагами попливли вони на дубах у Великий Луг, що простягався понад Дніпром од Січі аж до острова Хортиці...

Там, у Великому Лузі, запорожці пробули аж до того часу, поки зимою пішла по річках крига; тоді до Січі знову зібралось все товариство й по *курнях* знову стало весело та гучно... Найвеселіше ж було на Різдво та Новий рік (А. Кащенко).

- ▶ Поясніть значення виділених слів. Доберіть заголовки до тексту.

IV. РОБОТА З ТЕКСТОМ ДЛЯ СПРИЙМАННЯ Й УСНОГО ВІДТВОРЕННЯ

Минув день. Буря потроху вгамувалася, і козаки знову напнули вітрила. На третій день чайки дісталися до Південного узбережжя Чорного моря — Анатолії. Турецька сторожа не помітила запорожців, бо їхні чайки лише на півтора метра виступали над водою. Зате високі й великі турецькі галери, що стояли в гавані, було добре видно здалека. Побачивши їх, козаки зараз же спустили на чайках вітрила, щоб вороги не помітили їх завчасно, і, відпливши трохи від гавані, стали чекати вечора.

Опівночі, коли темрява оповила море, чайки попливли до галер. Частина козаків з рушницями була наготові. Решта тихо гребла веслами, намагаючись не плюскотіти. Підпливши ближче, Сагайдачний дав сигнал до штурму.

Ядра полетіли на турецькі галери. У спалахах вибухів Сагайдачний побачив, що там зчинилася паніка.

Розпочалася битва. Попереду з шаблею в руці сам кошовий прокладав дорогу своїм козакам. Позабіравши з галер гармати і багату здобич, козаки спалили весь турецький флот.

Сміливість і блискавичність, з якими запорожці взяли Синоп, вразили сучасників, а Сагайдачний зажив такої слави серед козацького війська, якої до того не мав жодний отаман. Ніколи перед тим запорожці не мали такої сили, як за гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (За В. Богаєвським).

Аналіз структури тексту

1. Визначити тему й основну думку тексту.
2. Довести, що текст належить до розповіді.
3. Назвати, з яких структурних частин складається висловлювання розповідного характеру.
4. Чи містить текст висновок?
5. Скласти й записати простий план.
6. Докладно переказати почуте.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Знайти в додатковій літературі цікаву розповідь про козаків і усно переказати на уроці.
- ▶ Виконати за підручником вправу 501 на с. 224.

Урок № 22. ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ: ДОДАТОК, ОЗНАЧЕННЯ, ОБСТАВИНИ

Дата _____

Клас _____

Мета: навчити учнів розрізняти другорядні члени речення (додатки, означення, обставини), виділяти їх у контексті; формувати загальнопізнавальні вміння ставити запитання до другорядних членів речення, визначати їхню синтаксичну роль і спосіб морфологічного вираження; на основі мовленнєво-комунікативного матеріалу виховувати інтерес до історичного минулого запорозького козацтва.

Внутрішньопредметні зв'язки:

- **Лексикологія:** засвоєння нових слів (зокрема власне українських), фразеологізмів, прислів'їв, крилатих висловів.
- **Граматика:** способи вираження означення, додатка й обставин.
- **Правопис:** тире між підметом і присудком.
- **Культура мовлення:** засвоєння складних випадків слововживання.
- **Текст (риторичний аспект):** удосконалення вмінь поширювати думку за допомогою другорядних членів речення, давати поширені визначення понять, будувати висловлювання типу роздуму, розповідати короткі історії.

Змістова соціокультурна лінія: запорозьке козацтво.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

III. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ Й ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

IV. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

Творче спостереження над мовним матеріалом на основі тексту

- ▶ Прочитайте текст. Визначте стиль і тип висловлювання. З'ясуйте, що виражає заголовок: тему чи основну думку? Випишіть словосполучення з виділеними словами.

ЧОРТОМЛИЦЬКА СІЧ

Що таке Січ? Слово це походить від слів «сікти», «висікати», тобто вирубувати дерева, очищати місце від лісу, а в буквальному розумінні означає «засіку», влаштовану для захисту від ворогів. У непрямому значенні Січ означає головне гніздо, центр або столицю запорозького війська.

За весь час існування Запорожжя козаки поміняли п'ять Січей, котрі переносилися *зверху* вниз за течією Дніпра, у міру тиску на запорожців з боку польського чи московського уряду. З усіх Січей *найславетнішою* була Чортотлицька Січ. Вона була заснована *кошовим* отаманом Іваном Лутаєм 1652 року на місці впадіння річки Чортотлик у Дніпро і проіснувала до 1709 року.

- ▶ Пригадайте, на які запитання відповідають другорядні члени речення.
- ▶ Як графічно виділяються в реченні означення, додаток, обставина?
- ▶ Поставте запитання до виділених слів, визначте їхню синтаксичну функцію.

V. СПРИЙМАННЯ Й УСВІДОМЛЕННЯ УЧНЯМИ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

- ▶ Прочитайте речення. Визначте, які з другорядних членів пояснюють головні, а які — інші другорядні.

Вихована людина ніколи не дозволить собі сказати брутальні слова іншій людині.

- ▶ Накресліть схему речення за зразком. З'ясуйте види другорядних членів речення. Родовідна пам'ять — явище в українському побуті унікальне.

- ▶ Поясніть наявність тире в реченні.
- ▶ Наведіть 2–3 власних речення на цю пунктограму і запишіть їх.

VI. УСВІДОМЛЕННЯ ЗДОБУТИХ ЗНАТЬ У ПРОЦЕСІ ПРАКТИЧНОЇ РОБОТИ

- ▶ Прочитайте вірш. Що, на вашу думку, виражає заголовок — тему чи основну думку?
- ▶ Випишіть словосполучення, у яких залежне слово відповідає на питання не-прямих відмінків. Визначте синтаксичну роль цих слів.

КОЗАЦТВО — СЛАВА УКРАЇНИ

За честь і гідність України,
За волю, правду і добро
Вони боролись щохвилини,
Їх кров лилася як вино!
Всіх ворогів вони долали,
Всі землі наші зберегли,
Завжди від лиха захищали
І гордо прапор наш несли!
Сини Твоєї Батьківщини,
В них сила духу непоборна!
Козацтво — слава України,
Це гордість наша всенародна!

Я. Мельник

Аналіз-дослідження

- ▶ Прочитайте речення, визначте в них головні й другорядні члени. Порівняйте порядок слів у реченнях. Зробіть висновок.
1. Могутній, широкий Дніпро повагом котив хвилі. 2. Дніпро могутній, широкий.
- ▶ Наведіть свої приклади.

VII. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК

Бесіда

- ◆ Яку роль виконують другорядні члени речення в мовленні?
- ◆ На які види поділяються другорядні члени речення?
- ◆ Який член речення називається додатком?
- ◆ На що вказує обставина?
- ◆ На які питання відповідають означення, чим вони виражаються?

VIII. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

- ▶ Закінчте речення.
 - Я знаю ...
 - Я вмю ...
 - Потрібно ще попрацювати над ...
 - Запорозькі козаки — ...

IX. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Опрацювати теоретичний матеріал підручника. Підготуватися до усного переказу.
- ▶ Дібрати прислів'я про козаків, визначити головні й другорядні члени речення.

Урок № 23. ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ: ДОДАТОК, ОЗНАЧЕННЯ, ОБСТАВИНИ

Дата _____

Клас _____

Мета: поглибити знання учнів про другорядні члени речення, їхню стилістичну роль у зв'язному висловлюванні; формувати загальнопізнавальні вміння ставити запитання до другорядних членів речення, розрізняти додатки, означення, обставини; розвивати вміння будувати речення, поширювати їх другорядними членами речення; на основі мовленнєво-комунікативного матеріалу виховувати інтерес до історичного минулого запорізького козацтва.

Внутрішньопредметні зв'язки:

- **Лексикологія:** засвоєння нових слів (зокрема власне українських), фразеологізмів, прислів'їв, крилатих висловів.
- **Граматика:** способи вираження означення, додатка й обставин.
- **Культура мовлення:** засвоєння складних випадків слововживання.
- **Текст (риторичний аспект):** удосконалення вмінь поширювати думку за допомогою другорядних членів речення, давати поширені визначення понять, будувати висловлювання типу роздуму, розповідати короткі історії.

Змістова соціокультурна лінія: запорізьке козацтво.

Тип уроку: урок осмислення нових знань, формування практичних умінь і навичок на основі набутих знань.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ Й ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

- ▶ Прочитайте текст. До виділених слів поставте питання. Випишіть їх разом зі словами, до яких вони відносяться.

«ПРИКМЕТА КОЗАЦЬКА»

Упродовж століть багато *бідних* селян з України, не витримавши *панських* знущань, тікали на Запорозьку Січ, поповнювали *лави* козаків. Урядові війська, зрозуміло, з наказу воєвод, ставили *заслони* на шляхах, що вели до Січі, вилучуючи *втікачів* і знову віддаючи поміщикам *у неволю*. Щоб запобігти цьому, у запорожців *згодом* виникли свої шляхи, непримітні для солдат. *Переважно* ними йшли люди *вночі* на Січ. Ці шляхи стали називати «козацькими дорогами», а ще *частіше* — «прикметами козацькими». Тобто, *непомітним* для стороннього шляхом. На цих дорогах козаки лишали запаси *харчів* та одягу для втікачів.

- ▶ Якими частинами мови є виділені слова?
- ▶ Дайте визначення другорядним членам речення.

Словникова робота

Прикмета — 1) Те, що характеризує кого-, що-небудь, відмінна ознака когось, чогось; особливість. Чийсь зовнішній вигляд. Властивість кого-, чого-небудь. 2) Те, що свідчить про що-небудь; зовнішній вияв, ознака чогось. Предметний доказ чого-небудь. 3) Основа передбачення чого-небудь. За народним повір'ям — те, що є передвістям чого-небудь. 4) *розм.* Предмет, зображення, мітка, які вказують на що-небудь; знак.

IV. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

- ▶ Прочитайте вірш, визначте його основну думку.
- ▶ Визначте додатки, підкресліть їх пунктиром.
- ▶ З'ясуйте синтаксичну функцію виділених слів. Зробіть висновок, якими частинами мови, окрім іменників, можуть бути виражені додатки.

УКРАЇНСЬКОЮ ГОВОРИ
 Чи живеш біля моря синього,
 Чи в степу, чи обіч гори,
 Ти не будь малоросом, сину мій,
 Українською говори.
 Чи ідеш міською дорогою,
 А чи стежкою на селі,
 Говори українською мовою,
 Бо живеш на своїй землі.
 І не слухай ворожих натяків,
 Мов, «забули за сотні літ»,
 Це ж бо так, як забути матінку,
 Що пустила тебе у світ.
 Чуєш, як розмовляють соняхи,
 Як шумлять густі явори,
 Як від рідної мови сонячно?
 Українською говори!

В. Бондаренко

Творчий диктант

- ▶ Доповніть речення другорядними членами. Утворені поширені речення запишіть, підкресліть головні й другорядні члени речення.

Зразок

Закінчується осінь. — Незабаром закінчується лагідна різнобарвна осінь. Зима поспішає. Холодно в лісі. Не вщухають дощі. Птахи відлетіли.

Творчі завдання

- ▶ Складіть розповідь на тему «Мое захоплення», використавши всі другорядні члени речення.
- ▶ Складіть опис осіннього ранку, використавши всі другорядні члени речення.

V. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК

- ▶ З указаних речень випишіть другорядні члени речення і заповніть таблицю.

Слово	Вид другорядного члена речення	Слово, до якого відноситься	На яке питання відповідає	Якою частиною мови виражене

1. Береженого Бог береже, а козака шабля стереже. 2. Козак із пригорщі нап'ється, а з долоні пообіда. 3. Козацькому роду нема переводу. 4. Козача потилиця панам-ляхам не хилиться. 5. До булави треба голови. 6. Щирий козак ззаду не нападає. 7. Козак — душа не вередлива, в пеклі не мерзне, в ополонці не пріє. 8. Козак дружбу знає: в біді коня не покидає.

- ◆ Якою темою об'єднані ці приказки?
- ◆ Які риси український народ примітив у козаків?
- ◆ Придумайте свою приказку, використавши антонімічні означення.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Виконати за підручником вправу 90 на с. 45.

Урок № 24. РЕЧЕННЯ. ГОЛОВНІ Й ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

Дата _____

Клас _____

Мета: поглибити знання п'ятикласників про речення, головні й другорядні члени речення; формувати загальнопізнавальні вміння виділяти граматичну основу в реченні, визначати спосіб морфологічного вираження підмета й присудка; удосконалювати творчі вміння поширювати думку за допомогою другорядних членів речення; удосконалювати вміння читати мовчки незнайомий текст, розуміти й запам'ятовувати після одного прочитання його фактичний зміст, розуміти його основну думку, позицію автора, сприймати зображувально-виражальні засоби прочитаного твору.

Внутрішньопредметні зв'язки:

- **Лексикологія:** засвоєння нових слів (зокрема власне українських).
- **Граматика:** способи вираження головних членів речення, означення, додатка й обставин.
- **Культура мовлення:** засвоєння складних випадків слововживання.
- **Текст (риторичний аспект):** удосконалення вмінь поширювати думку за допомогою другорядних членів речення, давати поширені визначення понять, будувати висловлювання типу роздуму, розповідати короткі історії.

Змістова соціокультурна лінія: історія мого міста, села — частина історії України.

Тип уроку: урок осмислення нових знань, формування практичних умінь і навичок на основі набутих знань.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ Й ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Робота над зв'язним висловлюванням (виразне читання тексту вголос)

- ▶ Прочитайте вголос текст. Визначте тему й основну думку висловлювання. Доберіть до тексту заголовки.

Текст 1

У балочці над Донським шляхом жив один запорозький ватажок із цілою ватагою братчиків. На могилі, було, поперемінно стоїть козак. Ото як замітить валку чумаків, то зараз — на дорогу і стромля в землю *ратище*. Біля ратища на *повстині* кладе шматочок хліба, риби, дрібку солі, пшона, цибулі й іншого, чого їм треба. Покладе — і гайда в терен до ватаги...

Сидять братчики та й дивляться. Під'їжджає чумак до ратища — та й тпррр-р-у!.. Хто кладе на повсті хліб, хто сипле пшона, хто риби, хто цибулі, борошна, солі, сала. Накладуть харчів *сіромам* та й з Богом далі... Та й чом не дать?! Тоді чумацька валка була *паровиць* сто, двісті, триста!.. По жмені борошна з воза, по шматку хліба, сала та й от стільки стане!..

Запорожці, було, ніколи не зачіпають чумака, а скоріш стають у пригоді від усякої напасті в степу.

- ▶ Чому чумаки залишали харчі на дорозі, чи знали, кому?
- ▶ Поясніть значення виділених слів.
- ▶ Пригадайте, з чого складається граматична основа. Назвіть види другорядних членів речення.

Текст 2

Розкішні пейзажі, дзвінкі швидкоплинні потоки, які, вирвавшись із тісних ущелин, розливаються на широкі плеса, стрункі берези, віковічні дуби, цілюще, настояне на запашних травах повітря — усе це наш неповторний

і незрівнянний край. Досліджуючи його історію, культуру і вікові традиції, могутні природні ресурси, запитуємо себе: що зробило нас сильними, щедрими, добрими? Відповідь така — матінка-природа. Саме вона поєднала нас зі Всесвітом, надихнула в нас силу і міць, навчила любити землю. Кожна травинка, кожен листочок, кожна стеблинка — це жива істота, яка дихає, розмножується і продовжує свій рід. Без неї — нема життя. Не топчіть їх, не зривайте, не руйнуйте пташиних гнізд. Бережіть їх не лише для нас, а й для наших нащадків.

- ▶ Випишіть четверте речення, визначте головні члени.
- ▶ Знайдіть речення з кількома підметами.
- ▶ Знайдіть речення з кількома додатками, випишіть їх разом зі словами, до яких вони відносяться.
- ▶ Складіть своє речення із закликом берегти природу, використавши в ньому декілька присудків.

IV. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

- ▶ Складіть і запишіть речення із запропонованими словами в ролі підметів. Одне з них розберіть за будовою.
Військовий, чотирнадцятий, Оксана з Наталкою.
- ▶ Запишіть речення, визначте в них граматичні основи.
1. Не дістається Батьківщина в спадок. **2.** Вона — довічний невідплатний борг. **3.** Я на вбогім сумнім перелозі буду сіять барвисті квітки.
- ▶ Складіть розповідь про своє місто чи село, відповівши на запитання. Використайте в реченнях другорядні члени.
- ◆ Як називається населений пункт, у якому ви живете. Чи знаєте, що означає його назва?
- ◆ У якому регіоні України знаходиться?
- ◆ Які кліматичні особливості має регіон, у якому ви живете?
- ◆ За що ви любите своє місто чи село?
- ▶ Складіть розповідь про свій маршрут від школи до домівки, використовуючи обставини місця.
- ▶ Складіть розповідь про місце, яке ти мрієш відвідати. Використайте означення.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Виконати за підручником вправу 109 на с. 52.
- ▶ Виконати тестові завдання, вміщені в підручнику на с. 52.

Урок № 25. РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ № 6.
СТИЛІ МОВЛЕННЯ (ЗАГАЛЬНЕ ОЗНАЙОМЛЕННЯ).
УДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ СКЛАДАТИ ПОВІДОМЛЕННЯ,
ЩО МІСТЯТЬ ВИСЛОВЛЮВАННЯ ВІДОМИХ ЛЮДЕЙ,
КРИЛАТІ ВИСЛОВИ ЯК АРГУМЕНТИ

Дата _____

Клас _____

Мета: сформувати в учнів загальне уявлення про функціональні стилі мовлення, сферу їх використання; навчити розрізняти тексти різного стилістичного спрямування; удосконалювати вміння визначати тему й основну думку висловлювання, його належність до певного стилю, складати повідомлення, що містять висловлювання відомих людей; розвивати мовленнєво-комунікативні вміння здійснювати стилістичний аналіз текстів; на основі мовленнєво-комунікативного матеріалу виховувати повагу до героїв доби козацтва.

Внутрішньопредметні зв'язки:

- **Лексикологія:** засвоєння нових слів (зокрема власне українських).
- **Граматика:** стилістичне забарвлення головних членів речення, означення, додатка й обставин.
- **Культура мовлення:** засвоєння складних випадків слововживання.
- **Текст (риторичний аспект):** удосконалення вмінь поширювати думку за допомогою другорядних членів речення, давати поширені визначення понять, будувати повідомлення типу роздуму, що містять висловлювання відомих людей, крилаті вислови як аргументи.

Змістова соціокультурна лінія: герої доби козацтва.

Тип уроку: урок розвитку зв'язного мовлення.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

**II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ Й ЗАВДАННЯМИ УРОКУ.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

III. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

- ▶ Прочитайте текст, визначте тему. Придумайте свій варіант заголовка.
- ▶ Розкажіть, що ви знаєте про Богдана Хмельницького.

ЗВІДКИ ПІШЛО ПРИЗВИЩЕ Й ІМ'Я БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

На горі, де зараз церква, жив собі дід з бабою. Біля них ріс густий-густий хміль. У діда і баби не було дітей, і вони по цьому журилися.

Якось ранком вийшов дід з хати, почув ніби дитячий голос. Дід почав пробирати руками хміль і пішов туди, звідки чув голос. У густому-прегустому хмелю він знайшов хлопчика.

Дитина лежала перед ним, а на голові в неї сяяло сонце. Дід перехрестився, узяв дитину і поніс до хати, а сонце теж пішло за ним. Тільки дід увійшов до хати, як побачив, що стіни розступилися, і на місці старої хати вирости палати, і в усіх палатах ясно-ясно стало.

Дід і баба назвали цю дитину Богданом Хмельницьким. Це тому, що вони думали, що сам Бог їм послав цю дитину, а Хмельницький — тому, що знайшли хлопчика в хмелю.

Ріс Богдан не по днях, а по годинах... Скоро виріс і до нього з усіх усюдин сходились козаки, а він що скаже, то так ті козаки і слухають його.

Богдан зі своїми козаками побудував церкву неподалік від своїх палат, а під церквою викопав льохи, якими водив свої коні до Тясмина напувати, а як напали на нього вороги, то він уходив з козаками у ті льохи, а потім зненацька виходив звідти й перемагав ворогів. Сильною людиною був Богдан Хмельницький.

- ▶ До якого стилю належить текст? Які стилі мовлення ви ще знаєте? Свою відповідь аргументуйте за допомогою таблиці.

Робота з таблицею, що вміщена підручнику на с. 222

Спостереження над мовним матеріалом

Текст 1

«Ми чуємо тебе, Кобзарю, кризь століття, І голос твій нам душі окриля. Встає в новій красі, забувши лихоліття, Твоя, Тарасе, звільнена земля!»

Ці пристрасні рядки Василя Симоненка перегукуються із народним розумінням Шевченка — поета і людини. Адже для кожного українця Тарас Шевченко означає так багато, що створюється враження, ніби ми все про нього знаємо і він завжди з нами. Та це лише враження. Він невичерпний і нескінченний. Не тому, що він кращий від інших, — у ньому наша історія, реальність і найпотаємніші мрії. Україна — це Шевченко, Шевченко — це Україна.

Текст 2

- Матусю, а правда, що небо на залізних стовпах тримається?
- Так, синочку, правда.
- А чому так багато зірок на небі?
- Це коли людина на світ приходить, Бог свічку запалює, і горить та свічка, поки людина не помре. А як помре, свічка гасне, зірочка падає. Бачив?
- Бачив, матусю, бачив... Матусечко, а чому одні зірочки ясні, великі, а інші ледь видно?
- Бо коли людина зла, заздрісна, скупа, її свічка ледь-ледь тліє. А коли добра, любить людей, робить їм добро, тоді свічечка такої людини світить ясно, і світло це далеко видно.
- Матусю, я буду добрим. Я хочу, щоб моя свічечка світила найясніше.
- Старайся, мій хлопчику...

Текст 3

«Мова — це не просто спосіб спілкування, а щось більш значуще. Мова — це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам'ять, найцінніше надбання віків, мова — це ще й музика, мелодика, фарби, буття, сучасна, художня, інтелектуальна і мисленнева діяльність народу» (*Олесь Гончар*).

Текст 4

Мова є багатозначним поняттям. У своєму первинному значенні воно визначається як здатність говорити, сам процес говоріння. В інших значеннях мова — це стиль мови; ведення розмови, бесіди; публічний виступ. Для визначення поняття «мова» необхідно з'ясувати, у якому значенні воно вживається.

- ▶ Прочитайте тексти, визначте, до якого стилю вони належать. Свої твердження доведіть.

V. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАНЬ

Бесіда

- ◆ Що таке стиль мовлення?
- ◆ Поясніть відмінність між поняттями «мова» й «мовлення».
- ◆ Як впливає мовленнева ситуація на вибір стилю мовлення?
- ◆ Назвіть функції стилів мовлення.
- ◆ Які ви знаєте мовні ознаки стилів?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Виписати два невеличкі тексти різних стилів з різних інформаційних джерел. Зробити порівняльну характеристику.

Урок № 26. ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ З ТЕМИ «ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ»

Дата _____

Клас _____

Мета: узагальнити і систематизувати вивчене про другорядні члени речення; удосконалювати вміння визначати додаток, означення, обставину.

Внутрішньопредметні зв'язки:

- **Лексикологія:** засвоєння нових слів (зокрема власне українських).
- **Граматика:** способи вираження головних членів речення, означення, додатка й обставин.
- **Культура мовлення:** засвоєння складних випадків слововживання.
- **Текст (риторичний аспект):** удосконалення вмінь будувати висловлювання типу роздуму, розповідати короткі історії.

Міжпредметні зв'язки: епітет, порівняння, пейзаж, літературний портрет, їх зображувально-виражальна роль (література).

Змістова соціокультурна лінія: «Чому необхідно знати свою історію» (висловлювання).

Тип уроку: урок систематизації й узагальнення знань.

Вид уроку: урок-практикум.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ Й ЗАВДАННЯМИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

- ▶ Поставте запитання до виділених слів.

1. Надходила пора *гарячої* праці. 2. Щиро на рідній землі працюватимем *вздовж, і навколо, і вишир*. 3. Пора *дітям* пізнати свій рідний *народ*. 4. Слово *строге*, пестливе, образливе, ненависне... 5. Духмяно пахне *літом*.

Лінгвістична розминка

- ▶ Доберіть синонім до слова *мабуть*.
- ▶ Назвіть антонім до слова *на жаль*.
- ▶ Продовжте низку слів *по-перше, по-друге...*
- ▶ Доберіть синонім до слова *без сумніву*.
- ▶ З указаними словами усно складіть речення. Простежте за інтонацією. Зробіть висновок про роль цих слів у реченнях.

Засвоєння нових знань на основі базових

- ▶ Прочитайте текст. З'ясуйте, що виражають виділені слова або сполучення слів: упевненість чи невпевненість, почуття радості, жалю, здивування, джерело повідомлення, порядок викладу думок, увічливість та ін.

Безумовно, кожен із нас повинен знати історію свого народу, своєї держави. Освічена людина, *звичайно*, завжди розуміє, що без минулого немає сучасного, без традиційного немає нового, без колишнього немає теперішнього. *Кажуть*, для народу його історія — це не просто минуле, це його душа. Хто з нас, не знаючи історії, зможе пояснити, чому українці так шанують землю, а працю на ній називають священною; чому, *приміром*, вінок і писанка мають таке глибоке символічне значення для нашої культури; чому наша мова послуговується літерою «і», якої немає в жодній іншій мові світу? Той, хто не знає національної історії, ніколи не зможе зрозуміти свого народу й діяти на його благо.

- ▶ Спробуйте дати визначення вставним словам. Простежте за пунктуацією в реченнях зі вставними словами, зробити висновок, як вони виділяються на письмі. Зіставте свої висновки з теоретичним матеріалом підручника.

Вставні слова найчастіше виражають

Упевненість	Невпевненість, припущення	Різні почуття людини	Джерело повідомлення	Послідовність викладу думок	Увічливість
Безсумнівно, безумовно, звичайно, без сумніву, справді, розуміється	Можливо, мабуть, може, здається, напевне, очевидно	На жаль, на щастя, на сором, як на зло, як навмисне, шкода	Кажуть, на думку..., по-моєму, по-твоєму, по-нашому, за словами...	По-перше, по-друге, нарешті, з одного боку, до речі, навпаки, наприклад, отже, словом	Даруйте, пробачте на слові, будь ласка

IV. САМОСТІЙНА РОБОТА УЧНІВ

- ▶ Прочитайте текст. Визначте тему й основну думку висловлювання. Доберіть заголовок. Спишіть, замість крапок уставте вставні слова з довідки. Розставте розділові знаки.

... обід в українській традиції — священний ритуал з давніх часів. До столу ... сідали в один і той же час усією родиною. Розпорядником ... був батько-господар. Він першим сідав за стіл на покуті, під образами. Обід ... проходив поважно, спокійно, без галасу, сміху й крику. Ритуал ... розпочинав господар, беручи першу ложку страви. Потім починали їсти всі.

... в давнину їли зі спільної посудини, кожен мав свою ложку. ... не можна було дітям гоїдати ногами під столом, бо нечиста сила до хати прийде. ... як ложка впаде з рук, у сім'ї будуть збитки (*З журналу*).

Довідка: безумовно, вважалося, як відомо, за традицією, уявіть собі, як правило, за повір'ям, звичайно.

- ▶ Виразно прочитайте текст, інтонаційно правильно виділяючи слова.
- ▶ Прочитайте речення, дотримуючи правильної інтонації. Перепишіть, розставте розділові знаки. Визначте, яке ставлення мовця до висловлюваного означає кожне з них.

1. Не сходить сонце на Вкраїні напевне й місяця нема (*М. Стельмах*).
2. Здається навіть небо споглядає пишноту саду, килимок зела (*О. Ющенко*).
3. І райдуга повірте стоїть на півсвіта (*А. Малишко*).
4. Ти навіть сам наспівуєш бувало, як запорозьке військо відступало (*М. Рильський*).
5. Не вернись додому із походів герої, і навіки я з ними на жаль розлучився (*Д. Луценко*).
6. Звісно сором мужикові купований хліб їсти, а своє поле неоране кидати.
7. Може хто знайшов ту долю, що з воза упала (*Н. Забіла*).

- ▶ Зазначені слова і сполучення слів уведіть в речення в ролі вставних. Речення запишіть, підкресліть у них усі члени речення.

За переказом; одним словом; таким чином; нарешті; вочевидь.

- ▶ Складіть текст-інструкцію щодо безпечного використання в побуті електроприладів. Використайте вставні слова. Зачитайте й обговоріть у класі. Яка роль вставних слів у вашому тексті?

Робота в парах

- ▶ Запропонуйте своєму сусідові по парті слово, яке потрібно ввести як вставне в самостійно складене речення. Назвіть свій варіант. Поміняйтесь ролями.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Підготувати відповідь на запитання «Що б утратила наша мова, якби ми не використовували вставних слів».

Урок № 27. РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ № 7.
ТИПИ МОВЛЕННЯ (РІЗНОВИДИ ТЕКСТІВ):
РОЗПОВІДЬ, ОПИС, РОЗДУМ

Дата _____

Клас _____

Мета: сформувати в учнів уявлення про типи мовлення, їхні функції, навчити учнів розрізняти тексти-розповіді, тексти-описи і тексти-роздуми, ознайомити з особливостями побудови розповіді на основі власного досвіду, опису окремих предметів, елементарного роздуму; вдосконалити вміння визначати тему й основну думку висловлювання, його належність до певного стилю та типу мовлення; розвивати мовленнєво-комунікативні вміння здійснювати типологічний аналіз текстів; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати пошану до героїв доби козацтва.

Змістова соціокультурна лінія: герої доби козацтва.

Тип уроку: урок розвитку зв'язного мовлення.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ Й ЗАВДАННЯМИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Робота над зв'язним висловлюванням

- ▶ Прочитайте, визначте жанрові особливості тексту. До якого типу мовлення він належить?
- ▶ З'ясуйте роль вставних слів у тексті.
- ▶ Поясніть використання розділових знаків у другому реченні.

IV. СПРИЙМАННЯ Й УСВІДОМЛЕННЯ ТЕОРЕТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Спостереження над мовним матеріалом

- ▶ Прочитайте текст мовчки. Доведіть, що він є розповіддю.

Останній кошовий отаман Запорізької Січі Петро Калнишевський прожив довге життя — 112 років. Проте достовірні дані, підтверджені архівними документами про його *діяльність*, маємо лише за час перебування в останній запорозькій Січі, яка звалася Підпільненською.

Період 25-річного ув'язнення в Соловецькому монастирі, де він і закінчив своє життя, відображено в документах фонду архангельського губернатора.

- ▶ Перекажіть докладно текст.
- ▶ Зробіть фонетичний розбір виділеного слова.

Коментар учителя

Розповідь — це повідомлення про якісь події, що розгортаються в часі. Загальна схема розповіді така: *початок дії, розвиток дії, кінець події*. Розповідь має такі різновиди: *власне розповідь (оповідання), повідомлення, відповідь, перелік, найменування, оголошення*.

Опис — це висловлювання про певні ознаки, властивості предмета чи явища. В описі дається характеристика людей, предметів, явищ природи шляхом переліку їхніх основних, суттєвих ознак. Найголовніше в описі — дати точне або яскраве уявлення про предмет мовлення. Описи є: *пейзажні, портретні, інтер'єру, характеристики людини, предметів, явищ*.

Роздум (міркування) — це висловлення про причини якостей, ознак, подій. У роздумі обов'язкові три частини: теза (чітко сформульована думка), докази (підтвердження висунутої тези), висновок (впливає з доказів). В основі роздуму лежать причинно-наслідкові відношення.

«Чисті» розповіді, описи, роздуми використовуються рідко. У текстах найчастіше описи включено в розповідь або пов'язані з міркуванням, розповідь може доповнюватися роздумом.

Робота з таблицею

- ▶ Розгляньте таблицю, використовуючи матеріал у підручнику та розповідь учителя, заповніть порожні колонки.

Типи мовлення

Назва типу мовлення	На яке питання відповідає	Про що йдеться у висловлюванні
Розповідь	Що відбулося, коли і де?	
Опис		Про ознаки предмета або особи
	Чому це відбулося? Чому такий?	Про причинно-наслідкові зв'язки між явищами, діями, ознаками

Навчальне аудіювання

- ▶ Прослухайте текст. Визначте тему та основну думку.

БУЛАВА

Назва походить від праслов'янського «гуля», «грудка». Давнішої й найпоширенішої зброї історія не знає: булава відома з прадавніх часів в усіх краях і в усіх народів. Була «холодною» зброєю ще до винайдення списа, меча, лука. Коли ж «гаряча» зброя витіснила булаву, люди перетворили її на символ могутності й влади. Той, хто в сиву давнину впевнено і вправно володів булавою, був справді могутньою людиною. А тому мав право управляти іншими людьми.

Що ж собою являла гетьманська булава? Це були, як правило, срібна куля, порожня всередині, настроєна на дерев'яну палицю чи металеву трубку завдовжки до трьох з половиною четвертей. Булава могла бути і позолоченою.

Хто мріє про булаву, має пам'ятати, що її дають тільки гідним. Хто бересться за неї, мусить розуміти, що її важко здобути, але ще важче втримати.

- ▶ До якого типу мовлення належить цей текст? Відповідь доведіть за допомогою прикладів із тексту.
- ▶ Складіть власне висловлювання про козацький одяг чи зброю, дотримуючи вказаного типу мовлення.

V. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК

Бесіда

- ◆ Як ви розумієте поняття «тип мовлення»?
- ◆ Чим ми повинні керуватися, обираючи тип мовлення?
- ◆ Назвіть особливості кожного типу мовлення.
- ◆ Яку структуру має кожен тип мовлення?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Виконати за підручником вправу 506 на с. 227.

Урок 28. **КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 2**
З ТЕМИ «СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ. РЕЧЕННЯ. ГОЛОВНІ
Й ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ» (ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ)

Дата _____

Клас _____

Мета: оцінити рівень навчальних досягнень п'ятикласників із теми «Словосполучення. Речення. Головні й другорядні члени речення» за допомогою тестових завдань; з'ясувати можливі недоліки в ході опанування мовною теорією та визначення шляхів подолання виявлених недоліків у подальшій організації навчальної діяльності.

Форма проведення контрольної роботи: виконання завдань тестового характеру.

Тип уроку: урок оцінювання навчальних досягнень учнів.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

**II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ Й ЗАВДАННЯМИ УРОКУ.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

III. ІНСТРУКТАЖ ЩОДО РОБОТИ З ТЕСТАМИ

IV. ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Варіант 1

1. Виберіть рядок, у якому всі сполучення слів є словосполученнями:
А Дідусеві казки, завдання додому, біля школи.
Б Грайливими хвилями, хвилі Дніпра, несподіваний дзвінок.
В Деревя в цвіту, Василько та Марійка, відомий у цих краях.
Г Дмитрик читає, тихо співають, рання весна.
2. Головне слово виражене іменником у всіх словосполученнях рядка:
А Розповіді вчителя, вечірні посиденьки, світлої смуги.
Б Приязно всміхатися, голуб миру, матусині поради.
В Веселі канікули, маленькою жменькою, танцювати гопака.
Г Похмурий день, прихований у змісті, свіжі газети.
3. Залежне слово виражене прислівником у всіх словосполученнях рядка:
А Спізнитися на урок, схвильована розповідь, вірного товариша.
Б Уперше зустрілися, відомий усюди, радісні сни.
В Спить узимку, швидко їхати, рано подорослішати.
Г Учорашніми новинами, знак якості, вісім кілограмів.
4. Виберіть рядок, у якому словосполучення потребує редагування:
А Обрати дорогу, згідно з вимогою, прийняти участь.
Б Зошит у клітинку, правильна відповідь, килимове покриття.
В Побажати смачного, порядок денний, дотримуватися правил.
Г Вігальний адрес, мешканці будинку, дякувати товаришеві.
5. Виберіть рядок, у якому всі словосполучення утворені без порушення норм:
А Насміхатися з переможених, мешканці Харкова, говорити пошепки.
Б Узяли участь, він вибачився, дякували ветеранів.
В Чисті узбіччя, відчувати занепокоєння, інструкція з використання.
Г Жити за адресою, мешкаю по вулиці Соборній, служити вірно.
6. Укажіть речення із завершеною думкою:
А Повернутися вчасно.
Б У літню пору.
В Узимку холодно.
Г Шалений успіх.

7. Укажіть речення з обома головними членами:
 А На осонні розцвіли проліски.
 Б У нашій сім’ї звикли до порядку.
 В Пташки весну на крилах принесли.
 Г Хліб — усьому голова.
8. Укажіть поширене речення:
 А Прийшло літо. Б Яскравий день.
 В Місяць зійшов. Г Він приїхав.
9. Укажіть речення, що відповідає зазначеній схемі О П ОБ П Д:
 А Утомлені руки ледве тримають косу.
 Б Радісні діти вітали класного керівника.
 В Щосили Василько рвонув важіль на себе.
 Г Ранкова передача розпочалася гарними новинами.
10. Дайте розгорнуту відповідь на запитання, використовуючи речення з другого рядними членами. Використане підкресліть.
 За що ти любиш свою Батьківщину?

V. ОРГАНІЗОВАНЕ ЗБИРАННЯ ЗОШИТІВ ДЛЯ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

VI. ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТАННЯ, ЩО ВИНИКЛИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- Скласти три запитання до вчителя з теми «Однорідні члени речення».

ДОДАТОК

Тексти для диктантів

Коли в останні роки життя ми залишалися з Гнатом Петровичем наодинці, він часто згадував своє дитинство, юнацькі роки, що промайнули на колишній Херсонщині, а тепер Кіровоградщині.

Пригадував свого діда Мусія Юру — високого, кремезного, з довжелезною бородою....

На дідовому подвір’ї збиралися колишні солдати в старих, вицвілих мундирах з блискучими ґудзиками й медалями на грудях. Гнат був щасливий, коли йому дозволяли їх помацати, та найбільш він любив слухати розповіді про походи і солдатські пісні.

Як у кожного з нас, залишились у Гната Петровича назавжди спогади про перші роки навчання в школі (*За Ю. Ягнечем; 89 сл.*).

Велика Китайська стіна, руїни Колізею в Римі чи давньогрецький Парфенон в Афінах. Ці споруди справді вражають уяву! Так само символами стали Ейфелева вежа в Парижі, Біг-Бен у Лондоні, хмарочоси у Нью-Йорку.

Україна також має чимало всесвітньо відомих пам’яток-споруд. Передусім — це Софійський собор, Золоті ворота в Києві, Києво-Печерська лавра. Страшні війни, лихоліття понижили в Україні дуже багато чудових витворів людського духу і прекрасних споруд. Треба не тільки шанувати те, що збереглося, а й прагнути відродити втрачене — чи то величний собор, чи стародавню маленьку церкву в гуцульському селі (*За Н. Бібік; 87 сл.*).

Урок № 29. РЕЧЕННЯ З ОДНОРІДНИМИ ЧЛЕНАМИ (БЕЗ СПОЛУЧНИКІВ І ЗІ СПОЛУЧНИКАМИ А, АЛЕ, І)

Дата _____

Клас _____

Мета: поглибити знання учнів про однорідні члени речення, навчити знаходити їх у реченні; формувати вміння правильно інтонувати речення з однорідними членами, розставляти розділові знаки між однорідними членами й обґрунтовувати їх за допомогою правил; розвивати логічне мислення, дослідницькі й пошукові навички; виховувати почуття поваги до державних символів.

Внутрішньо предметні зв'язки: кома між однорідними членами.

Соціокультурна лінія: національна державна символіка України.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Вид уроку: урок-дослідження.

*Мати, мова, Батьківщина —
От і вся моя родина.*

*Батьківщина, мова, мати —
Нас повік не роз'єднати.*

М. Сингаївський

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

Учитель. З чого для кожного з вас починається Батьківщина? Як у вашій родині ставляться до державних символів України?

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ Й ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

Вибір цілей уроку: чого навчимося? Що зрозуміємо?

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

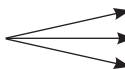
- ▶ Проведіть дослідження: прочитайте речення, вкажіть, що їх об'єднує, а чим вони відрізняються.

Державним символом України є герб. Прапор теж є державним символом України. Національним державним символом України є гімн	Державними символами України є гімн, герб, прапор	Україна має такі національні державні символи: герб, гімн, прапор
--	---	---

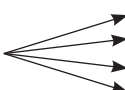
IV. СПРИЙМАННЯ Й УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Хвилинка ерудита

- ▶ Ознайомтеся з матеріалом підручника § 14 (сторінка 55) і закінchte зазначені речення.

Однорідні члени речення

- відповідають ...
- залежать ...
- виступають у реченні ...

Однорідні члени речення з'єднуються

- сполучниками *а, але, то* ...
- неповторювальним сполучником *і, то..*
- повторювальним сполучником *і, то* ...
- тільки інтонацією, *то* ...

V. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Лінгвістична лабораторія

- ▶ Ознайомтеся зі змістом тексту, доберіть заголовок. Виконайте післятекстові завдання.

Під час археологічних розкопок на території України часто знаходять тризуб. У часи Володимира Великого тризуб з'являється на монетах Русі й стає князівським знаком.

Яке значення вкладали в тризуб? Єдиної відповіді на це запитання історики не дають. Одні вважають, що він уособлював три стихії: повітря, воду й землю. Інші переконані, що тризуб — це обожнене риболовне знаряддя або стилізоване зображення сокола. Але вчені сходяться в головному, що тризуб символізує владу (За М. Слабошпицьким).

Післятекстові завдання

- ▶ Визначте тему, основну думку тексту.
- ▶ Укажіть стиль і тип мовлення.
- ▶ Лексичний практикум: поясніть значення словосполучення *археологічні розкопки*.
- ▶ Орфографічний практикум: поясніть правопис слів з великої літери.
- ▶ Пунктуаційний практикум: поясніть вживання тире і двокрапки в другому абзаці.
- ▶ Випишіть речення з однорідними членами і зробіть його синтаксичний розбір.

Загадка

- ▶ Випишіть спочатку ті сполуки слів, у яких між однорідними членами не треба ставити коми, а потім ті, у яких треба. Підкресліть другу літеру в кожному першому однорідному членові. З них ви прочитаєте закінчення мудрої поради Дейла Карнегі: «Даруймо людям те, що ...».

І сміливі й боязкі; як батьки так і діти; схудлий і хворий; чи сто чи двісті; добре або погано; іти і вони; очі та вуха; лихо але не радість; не тільки свої а й чужі; і поле і ліс; один а не два; чесно й відверто; то сніг то дощ; дивно й лячно; сміх і гріх; мороз чи відлига; ні охоти ні бажання.

Мовна скринька

- ▶ Складіть речення з однорідними членами за вказаними схемами.
Державними символами України є ○, ○ і ○.
Найдавніша символіка пов'язана з ○ і ○.
Народними символами українців здавна залишаються ○, ○, ○.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

- ▶ Якими новими відомостями ви поповнили свої знання з синтаксису і пунктуації?

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Виконати за підручником вправу 115 на с. 57.

Урок № 30. РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ № 8. ОСОБЛИВОСТІ АУДІЮВАННЯ ЯК ВИДУ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. УСНИЙ ДОКЛАДНИЙ ПЕРЕКАЗ ТЕКСТУ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ ТВАРИНИ

Дата _____

Клас _____

Мета: учити учнів ефективно розуміти прослуханий текст, виконувати післятекстові завдання; відтворювати чуже мовлення, зберігаючи докладний опис тварини; формувати навички усного мовлення, розвивати точність слововживання; виховувати любов до тварин, турботливість і спостережливість.

Тип уроку: урок розвитку комунікативних умінь.

Перебіг уроку

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

- ▶ Які тварини вам подобаються і чому? (*Перегляд слайдової презентації зі світлинами учнів, де зображено їхніх маленьких друзів.*)

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ Й ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

III. РОБОТА НАД УСНИМ ДОКЛАДНИМ ПЕРЕКАЗОМ ТЕКСТУ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ ТВАРИНИ

Підготовка до написання переказу

- ▶ Порівняйте тексти. Визначте стиль мовлення кожного тексту. Пригадайте особливості наукового стилю. Які мовні засоби характерні для художнього стилю?

Текст 1

ЄНОТ

Єноти — спільна назва для багатьох видів екзотичних пухнастохвостих і нерідко пістрявих середнього розміру хижих ссавців, які мешкають у тропіках Старого Світу. Найбільше їх у Африці, Мадагаскарі та на Піренейському півострові. Живуть у лісистих місцевостях, саванах, горах. Це невеликі стрункі тварини з короткими ногами і довгим хвостом. Довжина тіла варіює від 30 до 98 см, хвоста — 12–90 см, маса від 1 до 15 кг. Тулуб витягнутий, мускулистий і гнучкий. Довжина хвоста у багатьох видів дорівнює довжині тіла. Шия середньої довжини, голова невелика з подовженою, загостреною мордочкою. Вуха невисокі і широко розставлені. Очі досить великі. Кінцівки п'ятипалі. Волосяний покрив низький, досить грубий. Переважає буре забарвлення зі строкатими візерунками, що складаються зі смуг і плям. Хвіст часто має кільчастий малюнок (з «Вікіпедії»).

Текст 2

КРИХІТКА ЄНОТ

Крихітка Єнот, так звали його всі в лісі, жив з мамою неподалік річки. Його всі любили, бо був веселим, жвавим, грайливим. І аж надто допитливим і цікавим. Спочатку він спав день і ніч. А коли трохи підріс, то побачив, що мама вночі ходить на полювання і приносить йому то рибку, то равлика, то ягоди.

Маму свою Єнот дуже любив. Вона в нього найкраща. Розумні, гострі очі в чорних окулярах завжди дивляться на нього лагідно, привітно. Крихітка Єнот любив притулитися до маминої теплої хутряної шубки й поспати. Він занурював маленькі ручки в блискучу шерсть і завмирав. А коли просинався, грався маминим хвостом — рахував на ньому жовті кільця.

Сьогодні Крихітка Єнот уперше сам іде на полювання до річки. Він гордий, але на душі в нього неспокійно: може, там сидить страховисько? На всяк випадок прихопив із собою палицю. Не тікати ж йому назад. А взагалі Єнот доброзичливий, тому вірить у найкраще.

Післятекстові завдання

- ▶ Кого описано в текстах? Який з описів вам більше сподобався? Чому?
- ▶ Визначте тему та основну думку кожного тексту.
- ▶ Які ознаки, властивості, характерні особливості тварини підкреслено?
- ▶ У якому з описів виявляється ставлення автора до тваринки? Яке воно? Які слова це підтверджують?
- ▶ Ознайомтеся з пам'яткою «Як працювати над переказом» і підготуйте усний переказ художнього тексту з елементами опису тварини.

Як працювати над переказом

1. Прочитай (прослухай) текст.
 2. Поділи текст на частини (абзаци).
 3. Склади план у вигляді заголовків до частин (абзаців).
 4. Усно перекажи зміст кожної частини тексту за абзацами.
- ▶ Перекажіть текст «Крихітка Єнот» сусідові по парті.

ІV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Підготувати усну розповідь з елементами опису про ваших домашніх улюбленців.

ДОДАТОК

Текст для переказу

ЛАСОЧКА

Як сонце тільки-но червонило небо на сході, Арсен уже сидів у човні і пильнував за вудками. У лісі бродив туман, підзолочений сонячним промінням. Іноді лунко тріщало галуззя й було чути: хро-хро... хря-хря...

Арсен знав, що то вепри з виводками вепренят вертаються з нічного полювання у свої сховища...

А одного разу, коли Арсен, зігрітий сонцем, куняв у човні, то підводячи, то опускаючи голову, за спиною в нього почулося тоненьке скімлення. Арсен прокинувся й огледівся.

Високо на кручі, супроти човна, схиливши голову набік, стояло лисеня. Воно дивилося трохи здивованими і зовсім не хитрими очима. Потім перевело погляд у задок човна і облизнулося: на дні, засланім травою, лежала риба.

— То що тобі — рибки закортіло? — сказав Арсен.

Лисеня тоненько писнуло.

— Ну, на вже, — Арсен трохи подумав і додав: — Ласочка...

Рибина летіла вище лисеняти, але воно прудко підскочило й ухватило її передніми лапами.

— Молодця! — похвалив Арсен і заходився міняти наживку.

А коли озирнувся, лисеняти вже не було.

Однак наступного ранку воно прийшло знову. І знову Арсен кинув йому рибину — одну, бо лисеня більше не просило.

Так вони й потоваришували. Незабаром лисеня вже знало, що його звати Ласочка. Знало також і те, що риба інколи не клює. Арсенові набридало дивитися на нерухомі поплавки, і він часто-густо засинав.

Сидить і спить.

А якось чує крізь сон: Ласочка дзявультить. Прокинувся, аж поплавка на одній вудочці немає, поринув. А лисеня на кручі вухами пряде, передніми лапами дрібушить-витанцьовує од нетерплячки. Вхопив вудочку, смик — є окунь!

— На, Ласочко, це ти спіймала! — весело сказав Арсен і кинув окуня на кручу. З того дня він уже не боявся спати, бо як тільки поплавок ворухнеться, то Ласочка його й розбудить.

Так вони й рибалили вдвох (272 сл.; за Гр. Тютюнником).

Урок № 31. РЕЧЕННЯ З ОДНОРІДНИМИ ЧЛЕНАМИ. УЗАГАЛЬНЮВАЛЬНЕ СЛОВО ПРИ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНАХ

Дата _____

Клас _____

Мета: навчити розрізняти узагальнювальні слова при однорідних членах, правильно інтонувати речення з однорідними членами, розставляти розділові знаки в реченнях з узагальнювальними словами при однорідних членах, пояснювати їх за допомогою правил; збагачувати словниковий запас учнів, розвивати усне й писемне мовлення, критичне мислення; виховувати почуття гордості за свою країну, повагу до її історії.

Внутрішньопредметні зв'язки: двокрапка і тире при узагальнювальних словах.

Соціокультурна лінія: національна державна символіка України.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Вид уроку: урок-дослідження.

*Струмочок серед гаю, як стрічечка,
На квітці метелик, як свічечка.
Хвилюють, мають, квітують поля,
Добрідень тобі, Україно моя!*

Павло Тичина

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

- ▶ Чому, на вашу думку, треба знати свою історію?

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ. ПЕРЕВІРКА ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

Клуб розумників і розумниць

- ▶ Перед вами — зображення державного прапора України. Складіть твір-мініатюру «Наш прапор», використовуючи однорідні члени: гордо й величаво; захоплює, вражає; минувшина й сучасність; гордість, повага; жовтий і блакитний.

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проблемна ситуація

- ▶ Чому в реченнях з однаковими однорідними членами різні розділові знаки? Чим це можна пояснити?

У Києві знаходяться унікальні пам'ятники нашої історії: Золоті ворота, Софійський собор, Печерська лавра

У Києві знаходяться унікальні споруди Золотих воріт, Софійського собору, Печерської лаври

IV. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ, ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

Вибір цілей уроку: чого навчимося? Що зрозуміємо?

V. СПРИЙМАННЯ Й УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Хвилинка ерудита

- ▶ Зіставте свої висновки з теоретичним матеріалом, що в підручнику § 14–15 на основі отриманих відомостей проаналізуйте схеми речень.
УС: ○, ○, ○, ○.
○ і ○, ○ і ○ — УС.

VI. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Лінгвістичне конструювання

- ▶ Розташуйте речення, щоб вийшов текст. Спишіть його, розставляючи розділові знаки. До речень з однорідними членами запишіть схеми.

Її серце древня й славна столиця Київ. Україна це наша рідна країна наша земля. Тут багато величних пам'ятників видатним українцям князю Володимиру поету Тарасу Шевченкові композитору Миколі Лисенку гетьману Богдану Хмельницькому. Палац «Україна» стадіон «Олімпійський» залізничний вокзал «Південний» ці споруди прикрашають Київ недавно. Багато туристів відвідують нашу столицю.

Творча лабораторія

- ▶ Виправте помилки в реченнях, запишіть їх правильно. Усно обґрунтуйте свій вибір.

В Україні вирощують такі хлібні рослини: жито, пшениця, картопля, горох. Ящірки, змії, зайці, косулі — ці тварини зустрічаються в степовій зоні України. У магазин завезли хліб, молоко і продукти.

Ми — мудреці

- ▶ Прочитайте мовчки текст, що складається з двох фрагментів і виконайте післятекстові завдання.

Наша історія — це перш за все історія Запорозької Січі.

На заклик кошового Івана Сулими радісно відгукнулося козацтво: «Визволимо невольників!»

Застукали сокири заспівали пили. Козаки почали ладнати чайки. Зібравши дві з половиною тисячі товариства, кошовий махнув булавою. Умить вирушили од Січі.

Пливають козаки і день і два і тиждень. З моря назустріч виринають вітрила турецької галери. На галері — невольники, прикуті ланцюгами. Тісним колом оточують чайки галеру. Випалило враз кілька сотень мушкетів.

Пальба брязкіт зброї крик усе збилося в скаженому гармидері.

Визволених козаки забрали на чайки (За А. Кашценком).

Післятекстові завдання

- ▶ Що об'єднує два фрагменти?
- ▶ Визначте тему й основну думку тексту.
- ▶ Складіть план тексту, придумайте заголовок.
- ▶ Укажіть речення з однорідними членами.
- ▶ Випишіть речення з однорідними членами, розставте розділові знаки.
- ▶ Напишіть своє продовження тексту доповнивши речення.

Славні сторінки в історії України пов'язані з іменами запорозьких гетьманів:

... — у цих битвах з честю перемогли запорожці.
Вони відважно боронили рідну землю від...

VII. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Намистинки знань

Сьогодні на уроці я

- замислився ...
- зрозумів ...
- навчився ...
- усвідомив ...
- порадив ...

VIII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Виконати за підручником вправу 125 на с. 61.

Урок № 32. ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ З ТЕМИ «РЕЧЕННЯ З ОДНОРІДНИМИ ЧЛЕНАМИ»

Дата _____

Клас _____

Мета: узагальнити і систематизувати вивчене про однорідні члени речення, розділові знаки в реченнях з однорідними членами і в реченнях з узагальнювальними словами при однорідних членах; перевірити рівень знань з теми; удосконалювати пунктуаційні вміння й навички; розвивати увагу, кмітливість, уміння застосовувати набуті знання практично; виховувати любов до української народної пісні.

Культура мовлення: правильне інтонування речень з однорідними членами.

Соціокультурна лінія: культурна спадщина України.

Тип уроку: урок систематизації й узагальнення знань.

Вид уроку: урок-практикум.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

- ▶ Які народні українські пісні співають у вашій родині?

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

Відгадай загадку

- ▶ Позмагайтеся, хто швидше збере слова в речення з однорідними членами і запише їх, правильно розставивши розділові знаки.
Львів, Петербург, Відень, Варшава, Соломія Крушельницька, Співачка, захоплено, Нью-Йорк, Буенос-Айрес, вітали, українська.

III. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ, ЗАВДАННЯМИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Вибір цілей уроку: чого навчимося? Що зрозуміємо?

IV. ВИКОНАННЯ ТРЕНУВАЛЬНИХ ВПРАВ І ЗАВДАНЬ ТВОРЧОГО ХАРАКТЕРУ

Порівняльна діагностика

Текст 1

Українська пісня! Хто не був зачарований нею? Вона пахне дощами, синіми льонами, материними руками. Вона черкне ластівчиним крильцем вечірній небокрай, доторкнеться невідомої струни наших почуттів і добуде чисту сльозинку з очей, а комусь залікує давню рану. Такої неземної сили наша пісня!

Текст 2

Серед жанрів народної творчості найпоширеніший — пісня. Фольклористи відзначають, що пісенна спадщина українців нараховує більше 300 тисяч пісень. Вони поділяються на декілька видів: календарно-обрядові, родинно-побутові, соціально-побутові, історичні.

Післятекстові завдання

- ▶ Що об'єднує ці тексти?
- ▶ Чи однакового вони типу і стилю мовлення?
- ▶ Яку інформацію про народну пісню ви дізналися з першого тексту?
- ▶ Де можна б було прочитати другий текст?
- ▶ Назвіть образні слова, вирази, вжиті в першому тексті, які допомагають передати ставлення до народної пісні?

Ми — мудреці

- ▶ Складіть усно зв'язну розповідь про однорідні члени речення, використовуючи картки-опори.
Знаю, можу, застосовую, перевіряю, оцінюю.

«Спіймай помилку»

- Виправте помилки у схемах до речень з однорідними членами. До трьох із них складіть речення про відомих вам діячів української культури.

○ і ○ і ○ ○ а ○ і ○ і ○ : ○ УС
○, і ○ ○, і ○ УС ○ ○, ○ ○ УС ○ — ○, ○

Клуб розумників і розумниць

- Прочитайте речення, усно поясніть розділові знаки. Визначте, які члени речення є однорідними. Зробіть запис, використовуючи код.

А (підмети)
Б (присудки)
Г (означення)
В (додатки)
Д (обставини)

Є у нас скарби живі і мертві. Мертві лежать у землі, а живі скарби ходять від покоління до покоління. Вони чарують людське серце і душу. Так ходять по світу пісні Марусі Чурай і дарують людям красу. Любов, радість сила звитьга — ось що робить їх невмирущими (За М. Стельмахом).

Лінгвістичне лото

- Поєднайте речення й умови постановки розділових знаків так, щоб одне другому відповідало.
1. Кому ставимо перед протиставним сполучником.
 2. Кому ставимо між однорідними членами, з'єднаними повторюваним сполучником.
 3. Кому ставимо між парами однорідних членів.
 4. Кому не ставимо перед одиничним єднальним сполучником.
 5. Кому ставимо, якщо однорідні члени поєднуються безсполучниковим зв'язком.
 6. Знайомий голос у душу лине з старого, сивого Дніпра.
 7. Недарма весна нас охотить до дії, руху, поривань.
 8. І роси, і птахи, і трави з зорею вітають мене.
 9. Не наука й труд, а знання манливо кличуть.
 10. На поля і дороги, стежинки і ліс падають і падають сніжинки.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Анкета юного мовознавця

- Я знаю, що однорідні члени речення ...
- Я можу ...
- Я навчився ...
- Я готовий ...
- Знання з теми мені потрібні ...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- Виконати за підручником вправу 127 на с. 62.

Урок № 33. ЗВЕРТАННЯ. РОЛЬ ЗВЕРТАНЬ У РЕЧЕННІ (ПРАКТИЧНО)

Дата _____

Клас _____

Мета: поглибити знання учнів про звертання, формувати вміння і навички конструювати речення зі звертаннями, правильно інтонувати та ставити розділові знаки в реченнях зі звертаннями; визначати роль звертань у реченні; розвивати усне і писемне мовлення, навички читання мовчки; сприяти шанобливому ставленню до культурних надбань українського народу.

Внутрішньопредметні зв'язки:

- **Правопис:** розділові знаки при звертанні.
- **Культура мовлення:** правильне інтонування речень зі звертаннями.

Соціокультурна лінія: коріння української культури.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Вид уроку: урок-практикум.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

Учитель. Чи є у вашому рідному місті (селі) ваш улюблений куточок? Розкажіть про нього.

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ, ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

Вибір цілей уроку: чого навчимося? Що зрозуміємо?

III. СПРИЙМАННЯ Й УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

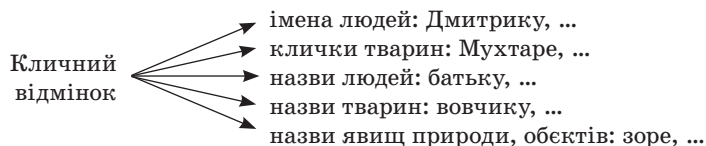
Еврика!

- ▶ Зверніться до сусіда по парті і висловіть радість з приводу його успіхів у навчанні, похваліть за добрі справи, підтримайте ініціативу, висловіть готовність вирішити складну проблему разом.

1. З чого ви почали свою репліку?
2. Чи можуть звертання образити людину?
3. Як би ви хотіли, щоб до вас зверталися?
4. Як звертається до вас матуся, тато, бабуся, учителька?
5. Яка роль звертань у нашому мовленні?

Хвилинка ерудита

- ▶ Розгляньте опорну таблицю. У ній бракує прикладів до правил. Допишіть їх.

Довідкове бюро

- ▶ Заповніть інформаційні картки. За потреби зверніться до § 16 підручника.

Інформаційна картка 1

Звертання виражаються:

- а)
- б)

Інформаційна картка 2

На письмі звертання виділяємо:

- а)
- б)

Інформаційна картка 3

У реченні звертання виступають:

- а)
- б)

Інформаційна картка 4

За будовою звертання є:

- а)
- б)

IV. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Лінгвістичне конструювання

- ▶ Перебудуйте речення так, щоб підмети стали звертаннями, і запишіть перебудовані речення. Поясніть уживання розділових знаків.

1. Народ зумів уберегти від забуття пісню і думу, нашу історію і волелюбний дух. 2. Школярі оберігають кращі традиції минулого і вивчають історію рідного краю. 3. Цілюща сила народної пісні криється в її мелодії, красі слова.

Загадка

- ▶ Доповніть речення звертаннями до персонажів українських народних казок. Запишіть речення зі звертаннями.

1. ... чи ти пила, чи ти їла? Ні ... не пила й не їла: бігла через місточок та вхопила кленовий листочок, бігла через гребельку та вхопила води крапельку. 2. ... несе мене лиска по каменю-мосту на своєму хвосту. 3. Порятуй мене. ... приплинь, приплинь до бережка! 4. Дам я тобі їсти й пити. 5. ... візьміть мене на крилята та понесіть до батенька. 6. Мерзни, мерзни ... ! 7. Ловись ... велика та все велика! 8. Не їж мене ... я тобі пісеньки заспіваю.

Мудра скринька

- ▶ Прочитайте виразно текст в особах, дотримуючи інтонації. Чи читали ви цю казку? Якщо читали, пригадайте початок.

...А тоді батько питає найменшого:

— А що ти приніс мені, синку? Чому повернувся з порожніми руками?

— Справді, тату, я повернувся з порожніми руками. Але гроші, що ти дав мені, я не змарнував. Я, тату, пішов учитися. Цілих три роки вчителі та книги вчили мене. Думаю, татку, що то також дорожчі плоди.

Дуже зрадив батько, зачувши ті слова:

— Ти приніс мені найдорожчі плоди, синку! Ти заслужив винагороду. Бо ж немає плодів, дорожчих за ті, що дарують людині знання (*З болгарської народної казки*).

- ▶ Визначте основну думку уривка. Зачитайте речення, у якому цю думку висловлено.
- ▶ Знайдіть у тексті звертання. Поясніть розділові знаки при звертанні.
- ▶ Випишіть з тексту однорідні члени речення.
- ▶ Виконайте фонетичний розбір виділених слів.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

- ▶ Оцініть самотійно свою роботу на уроці та знання про звертання.

Я вмію	Треба доопрацювати

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Виконати за підручником вправу 134 на с. 64.

Урок № 34. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З НАЙБІЛЬШ УЖИВАНИМИ ВСТАВНИМИ СЛОВАМИ (ПРАКТИЧНО)

Дата _____

Клас _____

Мета: навчити учнів розрізняти найбільш уживані вставні слова в контексті, аналізувати їхню синтаксичну роль, правильно інтонувати речення зі вставними словами, виділяти комами вставні слова на письмі; формувати загальнопізнавальні вміння правильно ставити розділові знаки в реченнях зі вставними словами, уміння поширювати речення шляхом самостійного введення в них найбільш поширених вставних слів, редагувати синтаксичні конструкції; на основі мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати прагнення розвиватися духовно.

Внутрішньопредметні зв'язки:

- **Правопис:** виділення вставних слів на письмі комами.
- **Культура мовлення:** правильне інтонування речень зі вставними словами.

Змістова соціокультурна лінія: «Не хлібом єдиним» (висловлювання).

Тип уроку: урок формування практичних умінь і навичок.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ Й ЗАВДАННЯМИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

- ▶ Послухайте текст. Назвіть вставні слова та сполучення слів, ужитих у тексті. Яку роль вони відіграють?

Козацьку пісню, козацьку музику пропагували й, на щастя, пропагують численні професійні та самодіяльні хори, капели й ансамблі. Із професійних найвідомішими можна безпомилково назвати Український народний хор О. Кошиця, звичайно ж, Український народний хор імені Г. Верьовки, Державну капелу бандуристів. Щодо самодіяльних, то їх важко перелічити, особливо тепер — у час культурно-національного відродження України.

IV. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

- ▶ Закінчте речення:

1. Вставні слова і словосполучення виражають ... 2. В усному мовленні вставні слова завжди... 3. Вставні слова і словосполучення можуть стояти ... 4. Сполучники, крім *a*, що стоять перед вставними словами, ...

- ▶ Запишіть речення, увівши в них вставні слова, словосполучення. Поясніть, як змінилися смислові відтінки в реченнях.

Вихована людина, ..., ніколи не дозволить собі сказати брутальні слова іншій людині, бо розуміє, що цим словом вона, ..., образить людину, і, ..., принижить себе.

- ▶ Запишіть речення, поставте розділові знаки. Визначте, у якому реченні вставних слів немає.

1. Горе кажуть об горе чіпляється. 2. Либонь колись тут була рівнина. 3. О дзвени веселіш розливайся повніш казко-пісне майової ночі. 4. На жаль чудес на світі не буває.

- ▶ Запропоновані слова введіть у речення так, щоб в одному випадку слова були вставними, а в другому — членами речення.
Думаю, видно.
- ▶ Поясніть, як ви розумієте вислів «Не хлібом єдиним»?

Коментар учителя. Не хлібом єдиним живе людина. Для цього вислову відповідає значення: для людини не головне бути ситою фізично, жити в достатку, бо є в житті інші, важливіші цінності — духовні.

- ▶ Прочитайте текст. До якого типу мовлення він належить? Своє твердження доведіть. Висловіть свої думки щодо ролі матеріальних і духовних цінностей у житті людини.

Кожна людина на землі має свою мету і бажання її досягти. Кожне суспільство має свої моральні цінності, що передаються з покоління в покоління. «Не хлібом єдиним живе людина», — це одна з моральних засад, що існує в суспільстві. Особистість досягає гідного розвитку тоді, коли дбає не тільки про матеріальні речі. Справді: чи можуть дім, машина, дача самі по собі творити духовну культуру? Звичайно, ні. Матеріальні речі є лише помічниками для культурного зростання. А духовний розвиток дають людині шанування родини, збереження духовних традицій, відданість у дружбі, закоханість у рідну мову, рідну пісню. Коли людина дбає про духовне, вона сама стає кращою, у неї поліпшуються стосунки з довколишнім світом і вона стає успішною в усіх своїх починаннях.

- ▶ Назвіть вставні слова.

Відновлення тексту

- ▶ Перепишіть, уставляючи дібрані з довідки вставні слова чи сполучення слів. Поставте потрібні розділові знаки.

ЯК ПИСАТИ ЛИСТ

... лист — це не просто папір, чорнило та конверт. Це зміст і стиль. ... написане пером не виволочиш і волом.

Братися за написання листа в поганому настрої ... не слід. ... ніколи не надсилайте листа одразу. Перечитайте його наступного дня ... доведеться переписати заново.

Адресу на конверті ... потрібно писати точно й охайно. На конверті потрібно вказати зворотню адресу. ... вона може знадобитись адресатові для відповіді. ... лист мусить повернутися назад, якщо з якоїсь причини не знайде адресата.

Писати й підписуватися ... треба розбірливо.

- ▶ Напишіть текст СМС для дорогої вам людини. Повідомлення мусить містити приємну новину або вітання зі святом. Використайте вставні слова, що виражають увічливість.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Виконати за підручником вправу 142 на с. 67.

Урок № 35. СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ З БЕЗСПОЛУЧНИКОВИМ І СПОЛУЧНИКОВИМ ЗВ'ЯЗКОМ

Дата _____

Клас _____

Мета: ознайомити п'ятикласників із будовою складного речення, його інтонацією, навчити учнів відрізняти складне речення від простого, обґрунтовувати розділові знаки за допомогою вивчених правил; формувати організаційно-контрольні вміння оцінювати роль складних речень у тексті; розвивати творчі вміння моделювати складні речення, реконструювати прості речення в складні, конструювати складні речення за опорними словами; на основі мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу з теми «Залишки трипільської культури» виховувати інтерес до національної історії.

Внутрішньопредметні зв'язки:

- **Правопис:** кома в складному реченні.
- **Культура мовлення:** дотримання правильної інтонації в складних реченнях.

Змістова соціокультурна лінія: залишки трипільської культури.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Робота з текстом (спостереження над мовними одиницями у зв'язному висловлюванні)

- ▶ Прочитайте текст, з'ясуйте тип і стиль мовлення.

Яскравою землеробською культурою на території України була трипільська. Вона існувала за часів, коли люди вже почали обробляти метали. І першим таким металом була, як відомо, мідь. Тому цей час називають мідним віком. Поряд із мідними знаряддями трипільці користувалися й кам'яними, роговими, кістяними. Назви «трипільська культура», «трипільці» — умовні. Адже тоді ще не знали писемності.

- ▶ Перепишіть перше речення. Підкресліть головні та другорядні члени речення.
- ▶ Підкресліть головні члени в другому реченні. Пригадайте з уроків початкової школи, як називаються речення з двома та більше граматичними основами.
- ▶ Поясніть роль вставних слів.
- ▶ Самостійно опрацюйте теоретичний матеріал та знайдіть відповіді на запитання:
 - ◆ Які речення називаються складними?
 - ◆ Яка особливість простих речень, що входять до складних?
 - ◆ Як з'єднуються прості речення в складному?
 - ◆ Яка інтонація властива складним реченням?

Коментар учителя. Речення, у якому дві і більше граматичних основ, називається складним. Частини складного речення пов'язані між собою за змістом, з'єднуються в одне ціле інтонаційно і сполучниками або лише інтонаційно. До складного речення можуть входити частини поширені і непоширені, з одним головним членом речення і з двома — підметом і присудком. Частини складного речення можуть бути незалежними одне від одного і залежними. Наприклад:

- 1) Трипільські племена — це осілі хлібороби, трипільці вже тоді вирощували пшеницю, ячмінь, жито й просо.
- 2) Чимало цінних історичних пам'яток дійшло до нас від часів Трипілья, що характеризувалося високим рівнем суспільно-економічного розвитку.

В усному мовленні між частинами складного речення на місці розділового знака робиться невелика пауза. У кінці кожної частини складного речення, крім останньої, голос підвищується, а в кінці складного речення голос знижується.

Частини складного речення можуть з'єднуватися за допомогою сполучників *і, але, проте, однак, або, чи, що, щоб, бо, тому що*, а також за допомогою сполучних слів — займенників *хто, який, котрий, чий* і прислівників *коли, де, куди, як, звідки*.

Мовний аналіз синтаксичних одиниць у зв'язному висловлюванні

- ▶ Прочитайте мовчки текст. Спишіть, уставляючи потрібні за змістом сполучники з довідки. Підкресліть граматичні основи.

Цивілізація трипільців витворила високу культуру не лише в землеробстві, ... вони мали й свою писемність, винайшли свою абетку. Також трипільці займалися скотарством, рибальством, ... ось полюванням наші пращури займалися менше.

Трипільська культура є однією з основних давніх культур мідного віку, ... засвідчують численні знахідки. В Україні археологи виявили понад тисячу пам'яток трипільської культури, над вивченням ... тепер працюють учені.

Трипільські племена займали простори Східної Європи від Дніпра до Карпат, від Полісся до Чорного моря і Балканського півострова. На теренах українських земель існували могутні державні об'єднання готів, гунів, кіммерійців, скіфів та ін.

Довідка: що, яких, тому що, а.

Конструювання простих речень у складні

- ▶ Із двох простих речень побудуйте складні за допомогою сполучників. Виділити граматичні основи. Поясніть розстановку розділових знаків.

1. Сонце тільки починало сходити. Небо вже переливалося барвами, мінилося. 2. Високі верби шуміли над річкою. Небо відбивалося у воді. 3. Підніматися на гору важко. З гори краще видно.

Мовний аналіз наведених речень

- ▶ Доповніть кожне із запропонованих речень так, щоб вони перетворилися на складні. Запишіть їх.
1. День наближався до вечора, і 2. Дорога стала ширшою, зате 3. Друзі мені допомагали, однак ...

V. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Виконати вправу за підручником 149 на с. 71.

Урок № 36. ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ З ТЕМИ
«СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ». КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ.
СИНОНІМІЧНІСТЬ, СКЛАДНИХ І ПРОСТИХ РЕЧЕНЬ

Дата _____

Клас _____

Мета: закріпити на практиці набуті на попередньому уроці знання учнів, розкрити поняття синонімії складних речень із безсполучниковим і сполучниковим зв'язком, ознайомити з алгоритмом розбору складного речення; удосконалити пунктуаційні навички; розвивати творчі вміння моделювати складні речення й речення з однорідними членами, реконструювати складні речення зі сполучниками в синонімічні складні без сполучників, конструювати складні речення за запропонованим початком, відтворювати деформований текст; на основі мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати почуття захоплення народною піснею.

Внутрішньопродметні зв'язки:

- **Правопис:** кома між частинами складного речення, з'єднаних безсполучниковим і сполучниковим зв'язком.
- **Культура мовлення:** синонімічність складних речень, складних і простих речень. Засвоєння складних випадків слововживання.
- **Текст (риторичний аспект):** удосконалення вмінь будувати висловлювання типу роздуму, розповідати короткі історії, застосовуючи риторичні засоби для привернення уваги до адресата.

Міжпредметні зв'язки: епітет, порівняння, пейзаж, літературний портрет, їхня зображувально-виражальна роль (література).

Змістова соціокультурна лінія: «Народна пісня — душа народу» (висловлювання).

Тип уроку: урок систематизації й узагальнення знань.

Вид уроку: урок-практикум.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ Й ЗАВДАННЯМИ УРОКУ.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

Рефлексія щодо усвідомлення рівня знань про складне речення

- Я знаю, що в складному реченні ...
- Я знаю, що до складного речення можуть входити ...
- Я вмію будувати ...
- Я вмію визначати ...
- Я не повністю зрозумів ...
- У мене викликає труднощі ...

IV. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Редагування деформованого тексту

► Прочитайте текст, визначте, чи є він зв'язним висловлюванням. Доберіть заголовок. Запишіть відредагований варіант тексту. Розставте розділові знаки.
У вік музичного модернізму, задушливого віяння біт-, хіт-, поп-, рок-музики, що заповнили душі широких мас, особливо молоді, наша пісня повинна стати своєрідним оазисом духовності для тих. Хто здатний відчувати красу рідної мови вслухатись у соловейкову мелодію... Вона з давніх-давен здатна єднати людей у любові один до одного у любові до батьківщини. Свого часу Шіллер писав: «Де співають, там лишайся жити. Лихі люди не співають пісень...». Українська пісня спроможна не тільки лікувати тих, хто опинився у незавидному становищі безбаченка.

- ▶ Підкресліть граматичні основи у виділених реченнях. З'ясуйте, які з них складні.
- ▶ З'ясуйте значення слова *оазис*.
- ▶ Складіть речення про ваше ставлення до української пісні.

Робота з текстом

- ▶ Прочитайте, доведіть, що це текст. До якого стилю та типу мовлення належить? Назвіть жанр. Дайте заголовок.

Якось Бог вирішив наділити дітей світу талантами. Французи вибрали елегантність і красу, угорці отримали любов до господарювання, німцям стали до вподоби дисципліна і порядок, діти Росії попросили владність, поляки вполюбили здатність до торгівлі, італійці отримали хист до музики...

Обдарувавши всіх, піднявся Господь Бог зі святого трону і раптом побачив у куточку дівчину. *Вона була боса, одягнена у вишивану сорочку, руса коса переплетена синьою стрічкою, а на голові в неї був багряний вінок з червоної калини.*

Запитав Господь у юнки, чому вона плаче.

— Я — Україна, а плачу, бо стогне моя земля від пролитої крові, пожеж. Сини мої на чужині, на чужій роботі, вороги знуцаються зі вдів і сиріт, у своїй хаті нема правди і волі.

— Чого ж ти не підійшла до мене скоріше? Я всі таланти роздав.

Дівчина хотіла вже піти, та Господь Бог, піднявши правицю, зупинив її.

— Є в мене національний дар, який уславить тебе на цілий світ. Це пісня.

Узяла дівчина-українка дарунок і міцно притисла його до серця. *Поклонилась низенько Всевишньому і з ясним обличчям і вірою понесла пісню в народ.*

З тих пір і дивує весь світ українська народна пісня.

- ▶ Перепишіть друге речення, визначте граматичні основи. Накресліть схему. Охарактеризуйте зв'язок між простими реченнями.
- ▶ Визначте вид виділених речень за будовою.
- ▶ Перекажіть текст усно.

Відтворення тексту

- ▶ Відновіть останні три рядки народної пісні «Там у полі криниченька». Запишіть їх, розставляючи розділові знаки. Визначте вид речення за будовою.

Там у полі криниченька,
Навколо пшениченька.
Там женчики жали,
Золоті серпи мали,
Срібнії юрочки,
Що в'язали снопочки.
Добрії були женці —
Дівчата й молодіці.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ (НА ВИБІР)

- ▶ Виконати за підручником вправу 148 на с. 71.
- ▶ Скласти просте речення зі звертанням і складне зі вставним словом.

Урок № 37. РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ № 9.
**КОНТРОЛЬНИЙ ПЕРЕКАЗ ХУДОЖНЬОГО
ТЕКСТУ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ
З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ ТВАРИН (УСНО)**

Дата _____

Клас _____

Мета: удосконалити мовленнєво-мислительні вміння усвідомлювати тему й основну думку, логіку викладу, тип і стиль мовлення, запам'ятовувати конкретні факти, послідовність викладу матеріалу; розвивати мовленнєво-комунікативні вміння здійснювати змістово-композиційний і мовний аналіз художнього тексту розповідного характеру з урахуванням типологічної і стильової характеристики, сприймати письмовий текст, розуміти його, докладно відтворювати зміст прочитаного тексту, вводячи в нього опис тварини.

Тип уроку: урок розвитку зв'язного мовлення.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ Й ЗАВДАННЯМИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

III. КОЛЕКТИВНА РОБОТА

Бесіда

- ♦ Які стилі мовлення ви знаєте?
- ♦ Які мовні особливості характерні художньому стилю мовлення?
- ♦ Назвіть відомі вам типи мовлення. Дайте їм коротку характеристику.
- ♦ Яку будову мають тексти-описи?
- ♦ Які види описів ви знаєте?

Читання тексту вчителем

- Послухайте обидва тексти. Поясніть стильові відмінності. До якого стилю та типу мовлення належать ці тексти?

Текст 1

Статура тіла міської ластівки типова для всіх представників родини — витягнутий тулуб, довгі вузькі крила, злегка плеската голова і короткий дзьоб. Розміром вона трохи менша за горобця: довжина тіла 12–17 см, розмах крил 20–33 см, маса 18–19 г. Верх синювато-чорний із синім відливом, черево, нижня частина крила і надхвістя — чисто-білі. Хвіст майже без вилочки, лише з невеликим вирізом. Палки повністю покриті білим пір'ям і пухом. Самці і самки зовні один від одного не відрізняються. Молоді птахи схожі на дорослих, але тьмяніші, сірувато-чорні зверху і буро-білі знизу. Линяння у молодих і дорослих відбувається один раз на рік і досить тривале — із серпня до березня. При цьому восени змінюється дрібне оперення, а навесні велике. У межах ареалу гніздування міську ластівку можна сплутати з іншими палеарктичними представниками родини — сільською, береговою і даурською ластівками. Від усіх цих видів міська ластівка виділяється суцільним білим низом, добре помітним під час польоту, і білим надхвістям. У Африці міська ластівка має деяку схожість із сірогузою ластівкою, яка проте має брудно-біліше забарвлення на череві, сіре надхвістя і глибокий виріз на хвості. Політ спритний, але не настільки стрімкий, як у сільської ластівки. В повітрі птах робить у середньому 5,3 змахів крилами за секунду. Цей птах часто вокалізує, але володіє достатньо слабким і невиразним голосом. Частий заклик — дзюркотливий короткий звук «трік» або «чирр». Триваліший щебет є комбінацією тих же звуків.

Текст 2

Моя найулюбленіша пташка — ластівка. Ластівки— невеличкі пташки, у яких верх тіла забарвлений в чорно-синій колір з блискучим відливом, а грудка біла. Хвіст у ластівки схожий на китичку, роздвоєну на кінчику.

Ластівка символізує щасливе родинне життя, ласку, любов і ніжність. Там, де звилла гніздо ластівка, живуть добрі господарі. Вона також оберігає житло від грому, блискавки, пожежі. Ластівка пов'язана з Новоліттям, недаремно згадується в щедрівках. З вірію ластівки прилітають на Благовіщення. Якщо ж ластівка прилетить на День Матері, буде тепле літо і добрий врожай. Вважають, що ластівка — улюблена Богом пташка, своїм щебетанням вона прославляє Його, наче молитвою. Тому вважали великим гріхом розорити її гніздо, тим більше не сміли вбивати, бо могли накликати біду на свій дім. У поляків, чехів і словаків ластівка — пташка, яка сприяє закоханим, переносючи їх вісточки. Загалом у слов'ян ластівка символізує жіноче начало, особливо дівчину. Так, часто дівоча краса порівнюється з ластівкою. Ластівки, за повір'ями, можуть магічно впливати на красу. Тому, коли дівчина навесні вперше побачить ластівку, віддає їй «веснянки» і просить у ластівки, щоб було біле лице. Недаремно темні плями на обличчі мають ще іншу назву — «ластовиння».

- ▶ Доберіть заголовок до другого тексту.
- ▶ Доберіть синоніми до слова *ластівка* з метою уникнення повторів.
- ▶ Що ви дізналися нового про ластівку?

Робота зі змістом тексту

- ◆ Символом чого є ластівка?
- ◆ Що означає наявність гнізда ластівок в оселі людей?
- ◆ Про які народні прикмети ще йдеться в тексті?
- ◆ Яка на вигляд ластівка?

IV. УСНЕ ПЕРЕКАЗУВАННЯ ТЕКСТУ

- ▶ Побудуйте докладний переказ тексту розповідного характеру з елементами опису ластівки.

III. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Письмово передати опис ластівки, додавши елементи власного спостереження за пташкою.

Урок № 38. РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ № 10.
**КОНТРОЛЬНИЙ ПЕРЕКАЗ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ РОЗПОВІДНОГО
ХАРАКТЕРУ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ ТВАРИН (ПИСЬМОВО)**

Дата _____

Клас _____

Мета: удосконалити мовленнєво-мисленнєві вміння усвідомлювати тему й основну думку, логіку викладу, тип і стиль мовлення, послідовність викладу матеріалу; інтелектуальні вміння ділити текст на смислові частини, зіставляти план і первинне висловлювання; розвивати мовленнєво-комунікативні вміння здійснювати змістово-композиційний і мовний аналіз художнього тексту розповідного характеру з урахуванням типологічної і стильової характеристики, сприймати письмовий текст, розуміти його, письмово докладно відтворювати зміст почутого тексту.

Тип уроку: урок розвитку зв'язного мовлення.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ Й ЗАВДАННЯМИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

III. КОЛЕКТИВНА РОБОТА З ТЕКСТОМ ПЕРЕКАЗУ (ПІДГОТОВЧА РОБОТА ДО НАПИСАННЯ ДОКЛАДНОГО ПЕРЕКАЗУ)

Читання тексту вчителем

- ▶ Під час читання учні сприймають висловлювання загалом, усвідомлюють основну думку, головне в позиції автора.

ПАРОДИСТ

Почалося все з того, що над головою я раптом почув стрекотання сороки. Підвів голову — ніякої сороки й близько немає. Що за дивина?

Сорока закричала ще раз. Я почав уважно придивлятися і побачив ... шпакка. Увесь чорний, блискучий — ніби фрак одягнув. А сорочка — перламутрова, в крапочку. Пір'я так і мерехтить на грудях.

Шпаку, видно, сподобалося кричати сорокою. Та так майстерно він це робив, що повзик на сусідньому дереві перебіг на другий бік стовбура, а синиці завбачливо розлетілися.

Мало того, шпак занявчав кішкою. Хтозна, чи бачив шпак, чи чув живу кішку? Може, наслухався сойки. Вона теж вміє копіювати почуті голоси, а коли потривожити її, то верещить, ніби кішка, якій наступили на хвіст.

Якусь мить шпак мовчки сидів на гілці, чистив пір'я, яке й так бездоганно блищало. Ну справжній тобі артист перед виходом на естраду, який оглядає свій костюм — чи все гаразд.

Шпак меланхолійно підняв голову, трохи схилив її набік — і ось уже полинули з його широко розкритого дзьоба ніжні звуки флейти. Так співає іволга. Либонь, припала до душі йому її пісня. Заспівав раз, вдруге. А потім видав такі звуки, наче хтось заплескав у долоні. Отакої! Виходить, сам собі й аплодує. А що ж, по-вашому, мусить робити, коли немає слухачів?

Шпак помилявся. Мені теж хотілося заплескати в долоні — подякувати майстерному пародисту. Але вчасно схаменувся. Шпак міг по-своєму зрозуміти мої емоції й полетіти геть. Мені ж хотілося дослухати до кінця його незвичайний концерт (*С. Мацюцький*).

Бесіда за змістом тексту

- ♦ Яка основна думка тексту? Що виражає заголовок: тему чи основну думку?
- ♦ Які назви тварин і птахів зустрічаються в тексті?
- ♦ Як ставиться автор до «пародиста»?

Аналіз структури тексту

- ◆ Чи можна стверджувати, що цей текст належить до якогось одного типу мовлення? Свою думку доведіть.
- ◆ На які частини можна поділити текст? Виділіть мікротеми, проаналізуйте, як вони взаємопов'язані.
- ◆ У якій частині тексту міститься опис? Перекажіть його.

Складання простого плану

1. Де ж сорока?
2. Шпак у фраку.
3. Глядачі розбігаються.
4. Шпак занявчав кішкою.
5. Звуки флейти й аплодисменти.
6. Оплески за незвичайний концерт.

Мовностилістичний аналіз тексту

Лексико-фразеологічна робота

- ▶ Доберіть синоніми до слова *шпак*, щоб уникнути повторів у тексті. (Птах, артист, талановитий незнайомиць, майстер пародії)
- ▶ Усно перекажіть частину переказу, що містить опис пташки.

Лексико-орфографічна робота

Словниковий диктант (запис слів під диктовку вчителя, визначення орфограм, запам'ятовування правопису)

Повторне читання вчителем тексту

Під час повторного читання учні уточнюють, чи правильно вони запам'ятали послідовність розповіді, відзначають виражальні прийоми, використані автором.

IV. ПІДГОТОВКА ЧОРНОВОГО ВАРІАНТА ПЕРЕКАЗУ Й РЕДАГУВАННЯ НАПИСАНОГО

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Написати письмовий докладний переказ тексту «Пародист» за планом, складеним на уроці.

Урок № 39. ПРЯМА МОВА. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ПРЯМІЙ МОВІ. ТЕКСТ. УДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ СКЛАДАТИ ВИСЛОВЛЮВАННЯ ТИПУ ОПИСУ Й РОЗПОВІДІ

Дата _____

Клас _____

Мета: ознайомити п'ятикласників з особливостями будови речень з прямою мовою, інтонацією в них, навчити учнів розрізняти слова автора і пряму мову в реченні з прямою мовою; формувати організаційно-контрольні вміння оцінювати роль речень з прямою мовою в тексті; розвивати пунктуаційні вміння ставити й обґрунтовувати розділові знаки при прямій мові; розвивати вміння трансформувати складні речення в речення з прямою мовою, удосконалювати мовленнєво-комунікативні вміння сприймати й відтворювати текст, що містить пряму мову; на основі мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати шанобливе ставлення до національних звичаїв, традицій, обрядів і свят.

Внутрішньопредметні зв'язки:

- **Правопис:** розділові знаки при прямій мові, тире при діалозі.
- **Лексикологія:** засвоєння нових слів (зокрема власне українських), прислів'їв, крилатих висловів.
- **Культура мовлення й стилістика:** правильне інтонування речень із прямою мовою, діалогів. Синонімічність речень із прямою й непрямою мовою. Засвоєння складних випадків слововживання.
- **Текст (риторичний аспект):** удосконалення вмінь складати висловлювання типу опису й розповіді.

Міжпредметні зв'язки: звертання, пряма мова, діалоги в художніх творах (література).

Змістова соціокультурна лінія: національні звичаї, традиції, обряди й свята — віковічні духовні засади розвитку народу.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ Й ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

Робота з текстом

- ▶ Прочитайте текст. Визначте його основну думку.

КРАСИВІ СЛОВА Й КРАСИВЕ ДІЛО

Серед поля стоїть маленька хатинка. Її побудували, щоб у негоду люди могли сховатися й пересидіти в теплі.

Одного разу серед літнього дня захмарило й пішов дощ. А в лісі було троє хлопців. Вони сховалися в хатинці й дивилися, як із неба, мов з відра, ллє дощ.

Коли це бачать: до хатинки біжить ще один хлопчик. Незнайомий, мабуть, з іншого села. Одяг на ньому був мокрий, як хлющ. Він тремтів від холоду.

І ось перший з тих хлопців, що сиділи в сухому одязі, сказав: «Як же ти змок на дощі. Мені тебе так жаль...»

Другий теж промовив красиві й жалісливі слова: «Як страшно опинитися в зливу серед поля. Я так співчуваю тобі...»

А третій не сказав жодного слова. Він мовчки зняв із себе сорочку й дав її змоклому хлопчині. Той скинув мокру сорочку й одягнув суху.

Гарні не красиві слова. Гарні — красиві діла (*За В. Сухомлинським*).

- ▶ А яка ваша думка про красиві слова й справи?

III. СПРИЙМАННЯ Й УСВІДОМЛЕННЯ УЧНЯМИ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Творче спостереження над мовним матеріалом

- ▶ Випишіть із тексту В. Сухомлинського речення з прямою мовою. Проаналізуйте в них розділові знаки.

Коментар учителя. Прямою мовою називається точно передане висловлювання певної особи. Пряма мова супроводжується словами автора, з яких стає відомо, кому належить пряма мова, за яких обставин і як вона була висловлена.

Пряма мова вимовляється як розповідне, питальне чи спонукальне речення залежно від мети висловлювання. Слова автора вимовляються прискорено, тільки з розповідною інтонацією з деяким зниженням голосу.

Самостійне формулювання правил щодо розділових знаків при прямій мові

- ▶ Проаналізуйте речення з прямою мовою і схеми до них. Самостійно сформулюйте правила вживання розділових знаків.

1. Недаремно каже прислів'я: «Мала крапля лупає скелю».

А: «П».

2. Я запитав: «Батьку, що таке людська байдужість?»

А: «П?»

3. Тарас заплескав у долоні: «А он наша хата! А он наша хата!»

А: «П!»

На основі спостереження за пунктуацією в реченнях з прямою мовою учні розкривають закономірність розстановки розділових знаків.

IV. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

- ▶ Прочитайте текст. Визначте стиль і тип мовлення тексту. З'ясуйте, що виражає заголовок — тему чи основну думку. Назвіть учасників дії. Випишіть речення з прямою мовою, розставивши розділові знаки.

Символом України стала біла хата. Особливо урочистим було заселення нової хати. Її обсипали зерном на багатство, маком — проти нечистої сили; проти злих сил вносили кропиву, лопух, освячену вербу. Входячи в нову оселю з хлібом-сіллю в руках, господар казав Дай же нам, Боже, в добрий час у новий дім увійти, хліб-сіль унести! Бережи, Боже, цю хату від грози і грому, і поту, і великого клопоту! Так освячували нову хату.

Зроби хату з лободи, а в чужую не веди вимагала молода дружина від чоловіка. Своя мазанка ліпша від чужої світлиці відмовляв дід онукам, які запрошували його жити до себе. І молода господиня, старий гречкосій вважали посправжньому рідним, надійним і затишним житлом лише свою особисту оселю. Вони казали Чия хата, того й правда (*За В. Суррунком*).

- ▶ Накресліть схеми речень з прямою мовою.

Трансформація складних речень на речення з прямою мовою

- ▶ Замініть складні речення на речення з прямою мовою. Накресліть схеми, поясніть розділові знаки. Перше разом, решту — самостійно.

1. Недаремно говорять, що люди — ніби дзеркало. 2. За словами Шота Руставелі, розум, почуття і свідомість тісно пов'язані між собою. 3. Говорять у народі, що життя прожити — не поле перейти. 4. В. Сухомлинський в одному з листів до дочки писав, що любов — це вічна краса і сила людська.

V. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАНЬ

- ▶ Поміркуйте і дайте відповіді на запитання.
- ◆ Що називають прямою мовою?
- ◆ Яку будову мають речення з прямою мовою?
- ◆ Яка інтонація властива реченням з прямою мовою?
- ◆ Які розділові знаки ставимо, якщо слова автора стоять перед прямою мовою?
- ◆ Які розділові знаки ставимо, якщо пряма мова стоїть перед словами автора?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Виконати за підручником вправу 163 на с. 77.

Урок № 40. **САМОСТІЙНА РОБОТА З ТЕМИ**
«РЕЧЕННЯ З ОДНОРІДНИМИ ЧЛЕНАМИ. ЗВЕРТАННЯ.
ВСТАВНІ СЛОВА. СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ». ЧИТАННЯ МОВЧКИ

Дата _____

Клас _____

Мета: узагальнити й систематизувати основні відомості про однорідні члени речення, звертання, вставні слова, складні речення, сформувати цілісну систему особистих знань п'ятикласників з теми, удосконалювати пунктуаційні вміння й навички; розвивати творчі вміння самостійно розв'язувати нові пізнавальні завдання; удосконалювати вміння аналізувати, порівнювати, систематизувати й узагальнювати; розвивати мовленнєво-комунікативні вміння на реконструювання, моделювання, конструювання синтаксичних конструкцій; за допомогою мовленнєво-комунікативного матеріалу виховувати шанобливе ставлення до національних звичаїв, традицій, обрядів і свят.

Внутрішньопредметні зв'язки: розділові знаки в реченнях з однорідними членами, при звертанні і вставних словах, при прямій мові й діалозі, у складному реченні.

Змістова соціокультурна лінія: національні звичаї, традиції, обряди й свята — віковічні духовні засади розвитку народу.

Тип уроку: урок узагальнення й систематизації вивченого.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ Й ЗАВДАННЯМИ УРОКУ.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

IV. САМОСТІЙНЕ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ З ПОДАЛЬШОЮ
ВИБІРКОВОЮ ПЕРЕВІРКОЮ ТА АНАЛІЗОМ РЕЗУЛЬТАТІВ

V. САМОСТІЙНА РОБОТА

Виконання тестових завдань

- Позначте речення, у якому правильно розставлено розділові знаки при однорідних членах речення:
 - Натомлені села вечеряти сіли під грушами, вишнями, і небесами.
 - Чи влітку, чи в осінню негоду, чи в найлютішу зимову заметіль — завжди до нього могли постукати.*
 - І птахам і звірятам цікаво було дивитися на людей.
 - Бобри натягали гілля, склали його впоперек річки, й обмазали мулом.
- Однорідними додатками ускладнено речення:
 - Село стоїть на спадистій горі й красується в яблунях.
 - Кругом ставка біліє смуга з вишневих і черешневих садів.
 - Старезні дерева пахнуть свіжим хлібом, вощиною і медами.*
 - Навкруги нашої школи ростуть троянди, айстри, гвоздики.
- Позначте речення з однорідними обставинами:
 - Говорила моя співрозмовниця дрібно, швидко, тонким сопрано.*
 - Зацвіли всі діброви, і долини, і луки.
 - Падали на пісок сині, зелені, жовті кружала світу.
 - Усе здавалося прекрасним і простим.
- Тире при узагальнювальному слові потрібно вжити в реченні (розділові знаки пропущено):
 - Саме верба слугувала для виготовлення домашнього начиння ложок, кошків і навіть човнів.
 - Ось-ось прокинеться жоржини від сну, розплющать повіки й заграють різними барвами свого цвітіння синьою, рожевою, фіалковою.

- В Багато чого бачили мисливці на своєму віку і звірів усіляких, і птахів, і різні пригоди.
Г *Жито, пшениця, овес усе разом поспіло.*
5. Позначте речення, у якому допущено пунктуаційну помилку при звертанні:
А Верни мені, світла пам'яте, усіх друзів.
Б Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
В *Чи знаєш, ти хлопче, якого коня тобі серед поля вготовила доля?*
Г Летіть, летіть, нестримні журавлі, через усі держави і кордони.
6. Позначте речення, у якому правильно розставлено розділові знаки при звертаннях:
А *Я напоїти силою твоєю хотів би пісню, земле ти моя!*
Б Пиши, не розгинайся повістяре.
В Звідкіль, ти птице, прилетіла?
Г Спогади ніжні, ви, ще не зів'яли.
7. Виділене слово є вставним у реченні:
А Спочатку воно *здається* простим.
Б Він *здається* на милість ворогів.
В *Усе здається* справжнім і можливим.
Г *Здається*, вчора це було.
8. Виділене слово не є вставним:
А *Напевне*, так і не зумію загадку дива розгадати.
Б *А може б*, ти нас, Наталко, почастивала?
В *А він навіть* голосу не подав.
Г *І, звісно*, змалку боровик скидати капелюх не звик.
9. Складне речення утвориться, якщо серед варіантів продовження речення ***Народні традиції потрібно вивчати*** вибрати:
А та зберігати в віках.
Б неухильно дотримуючи їх.
В і передавати у спадок молодому поколінню.
Г *щоб не загубилися вони в наш технічний вік.*
10. Позначте складне речення:
А *Не оралось наше поле ясними плугами, а оралось наше поле гострими шаблями.*
Б Вийди, вийди, сонечко, на наше віконечко, на бабине зіллячко, на наше подвір'ячко.
В Вічно світитиме над неозорим степом гаряче сонце, любов'ю огортаючи його.
Г Вічно колихатимуться на щедрій землі важкі бронзові колоски.
11. Позначте складне речення з безсполучниковим зв'язком між його частинами:
А Добре жити тому, чия душа добро навчилася любити.
Б *Блисне блискавка, загуркоче далекий грім.*
В Дощ був м'який, і гречка пахла медом.
Г Пісня плаче і сміється, голос ніжний і м'який.
12. Позначте складне речення, що потребує редагування:
А *Хлопчина запитав бабусю, чи виходить вона на слідуючій зупинці.*
Б Ніхто не хотів приймати участь у цих змаганнях.
В Ми все робили згідно з інструкцією, та наш повітряний змій не злітав.
Г Тато попросив мене зробити підписку на газети.

VII. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VIII. ДОМАШНЕ ЗАВДАННЯ

- ▶ Опрацювати за підручником теоретичний матеріал на с. 78.
- ▶ Підготуватися до виразного читання вірша вправі 165 на с. 79.

Мета: поглибити знання учнів про особливості будови та інтонування речень із прямою мовою, формувати вміння розпізнавати пряму мову і слова автора в тексті; обґрунтувати вживання розділових знаків у реченнях із прямою мовою, спираючись на правила пунктуації; удосконалювати вміння і навички роботи з опорними таблицями, що містять інформацію з виучуваної теми; удосконалювати комунікативні вміння сприймати і відтворювати тексти, що містять пряму мову; розвивати мовленнєві вміння трансформувати речення з прямою мовою в речення з непрямою мовою; розвивати культуру усного та писемного мовлення, логічне мислення, пам'ять; виховувати повагу до народних звичаїв, культурної спадщини українського народу.

Тип уроку: урок формування практичних умінь і навичок.

Вид уроку: урок-практикум.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ПЕРЕВІРКА ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

Творче конструювання

- ▶ Доповніть речення прямою мовою, запишіть їх, поясніть уживання розділових знаків.

Учитель спитав ... Учні порадилися і відповіли погодився вчитель.

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

IV. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

Робота з текстом

- ▶ Прочитайте текст. Визначте основну думку. Доберіть заголовок до тексту.

У зимовому місяці грудні починалося нашими предками дійство підготовки до майбутнього року. Разом з ним надходив час розваг сільської молоді, сповнених чарами первісної поезії нашого народу. У народі говорили: «У грудні що не день, то свято». Саме взимку селяни мали право на відпочинок. Вони говорили: «Всі господарські роботи закінчено, зібрано врожай, оброблено ниву. Тож можна відпочити». Не випадково, мабуть, найбільше народних свят припадає саме на зимові місяці.

- ▶ Знайдіть речення з прямою мовою. Зверніть увагу на їхню будову. Поясніть уживання розділових знаків.

IV. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

Лінгвістична хвилинка

Дайте відповіді на запитання:

- ◆ Як називають речення, у яких чужа мова передана дослівно, без змін?
- ◆ Яку будову мають речення з прямою мовою?
- ◆ За яких умов пряма мова може переходити в непряму?
- ◆ Яку будову має речення з непрямою мовою?

Лінгвістичне спостереження

- ▶ Прочитайте виразно текст. Випишіть речення з прямою мовою. Проаналізуйте в них розділові знаки.

З вечорницями пов'язаний ще один обряд. Зібравшись узимку в якій-небудь хаті, дівчата варили спільну вечерю — кашу з пшона і маку. Горщик з кашею обгортали новим рушником, виносили на подвір'я, по черзі вилазили на ворота, тричі вигукуючи: «Доле, де ти?!» Якщо в цей час обізветься півень, дівчата радіють: «Доля обізвалась». Якщо ж ні — сумували й говорили:

«Доля оглухла, не чує мого голосу». Ще гірше, коли зірка з неба падала.
«Погасла доля», — злякано шепотіли дівчата.

Проблемна ситуація

- ▶ Прочитайте текст мовчки. Перекажіть його.

На другий день після Андрія святкували колись пророка Наума. Наші предки научали: «В день святого Наума добре починати вчити дітей: наука на ум іде». «Наум був чоловік мудрий, дай Боже, щоб і ти в мене не дурний на світі ріс», — промовляв батько до сина, відсилаючи того до школи. А тоді прямував батько до церкви і ставив свічку перед образом пророка Наума, промовляючи: «Святому на пошану, а моему синові на розум».

- ▶ Як ви зрозуміли зміст речення «В день святого Наума добре починати вчити дітей: наука на ум іде»?
- ▶ Проаналізуйте речення. Визначте пряму мову і слова автора. Накресліть схеми речень з прямою мовою. Сформулюйте правила вживання розділових знаків у реченнях з прямою мовою, відтворивши деформований алгоритм.

Алгоритм повідомлення

1. Пряму мову на письмі беремо ... і починається вона з ...
2. Якщо перед прямою мовою стоять слова автора, то після них ставимо ..., а після прямої мови ...
3. Лапки ставимо перед (розділові знаки) ..., але після ... чи ...
Наприклад: А: «П». А: «П?» А: «П!»
4. Якщо пряма мова стоїть перед словами автора, то після неї ставимо ... або ... чи, після них ...
5. Лапки закриваємо перед ..., але після ... чи ...
6. Слова автора пишемо з ... літери.
Наприклад: «П», — а; «П?» — а; «П!» — а.

Трансформоване речення

- ▶ Перебудуйте речення з прямою мовою в речення з непрямою мовою. Поясніть умови побудови таких речень.
Каже грудень: «Не впаду на слизькому я льоду».
Каже січень: «Я синиччин спів за хатою знайду».
Каже лютий: «Я до рути стежку в весну прокладу» (Василь Діденко).

V. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАТЬ

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

«Закінчте речення»

— На уроці я навчив (ла)ся ... (Використовуйте інтерактивний метод «Мікрофон».)

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Скласти твір-мініатюру з теми «Звичаї моєї сім'ї», використовуючи речення з прямою мовою.
- ▶ Побудувати схеми цих речень.
- ▶ Виконати за підручником вправу 163 на с. 77.

Урок № 42. **РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ № 11.**
АНАЛІЗ КОНТРОЛЬНОГО ПЕРЕКАЗУ. ПОМИЛКИ В ЗМІСТІ
Й ПОБУДОВІ ВИСЛОВЛЮВАННЯ (ПРАКТИЧНО)

Дата _____

Клас _____

Мета: з'ясувати рівень сформованості комунікативних умінь і навичок учнів, умінь читати мовчки тексти й розуміти прочитане; підбиття підсумків письмових робіт, відзначити позитивне в їхньому виконанні, проаналізувати помилки та недоліки, допущені в роботах; проінструктувавши учнів, спрямувати їх на індивідуальну роботу над допущеними помилками; удосконалювати орфографічні й пунктуаційні вміння і навички; розвивати увагу, пам'ять, удосконалювати навички колективної й самостійної роботи; виховувати повагу до вчителя, бажання навчатися, здобувати нові знання.

Тип уроку: урок аналізу контрольного переказу.

Перебіг уроку

I. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

II. ПРОВЕДЕННЯ КОНТРОЛЬНОГО ЧИТАННЯ МОВЧКИ ТЕКСТІВ

- ▶ Інструктаж щодо виконання тестових завдань.
- ▶ Самостійна робота учнів.
- ▶ Відповіді на запитання учнів (після виконання тестових завдань)

III. ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА ВЧИТЕЛЕМ ВИКОНАНОЇ УЧНЯМИ ПИСЬМОВОЇ РОБОТИ (ПЕРЕКАЗУ) АНАЛІЗ ДВОХ-ТРЬОХ НАЙКРАЩИХ РОБІТ

Алгоритм аналізу письмового переказу

1. Чи розкрито в переказі тему.
2. Чи передано головну думку переказуваного тексту.
3. Чи в правильній послідовності переказано зміст.
4. Чи не пропущено чогось, чи не додано того, чого немає в тексті.
5. Чи відповідає текст переказу типовому значенню переказуваного тексту-зразка (чи правильно побудовано речення розповіді про процес праці).
6. Чи збережено в переказі стиль тексту-зразка.
7. Грамотність. Графічне оформлення.

IV. ОГЛОШЕННЯ ОЦІНОК ЗА РОБОТУ

V. ПОВЕРНЕННЯ УЧНЯМ ЗОШИТІВ. РОБОТА НАД ДОПУЩЕНИМИ ПОМИЛКАМИ

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Завершити роботу над помилками.

ДОДАТОК

Текст для контрольного читання мовчки

- ▶ Уважно прочитайте текст мовчки. З'ясуйте, якого він стилю. Читаючи текст, зверніть увагу на почуття, з якими описує автор свого героя.

«ТОЙ, ХТО ВЧИТЬ» ТА «ТОЙ, ХТО КЕРУЄ»

Поняття «той, хто вчить» може бути передано кількома словами: учитель, викладач, педагог. Чи ці слова зовсім однакові за значенням? Учитель — це людина, яка навчає, викладає який-небудь навчальний предмет у школі. Викладач — це той, хто читає лекції, веде уроки в навчальних закладах (найчастіше у вищих чи спеціальних середніх навчальних закладах). Педагог — це людина, яка веде викладацьку й виховну роботу (або розробляє проблеми педагогіки). Грецьке слово «пайдагогос» складене з двох слів: «пайс» — дитина, хлопчик і «агогос» — ведучий, а разом — «дітовод», «вихователь». З цих трьох слів два можуть уживатися в переносному значенні. Можна сказати «вчитель життя»,

Урок № 43. ДІАЛОГ. ТИРЕ ПРИ ДІАЛОЗІ. УДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ СКЛАДАТИ ДІАЛОГИ

Дата _____

Клас _____

Мета: поглибити знання учнів про діалог і розділові знаки при діалозі; дослідити відмінність діалогу від прямої мови; розвивати вміння правильно інтонувати репліки діалогу, а також висловлювання з діалогами; формувати вміння правильно конструювати і грамотно записувати діалоги та навички вживання розділових знаків при діалозі; сприяти розвитку зв'язного мовлення учнів, логічного мислення; підвищувати культуру усного і писемного мовлення; виховувати взаємоповагу, толерантне ставлення до співрозмовника.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Вид уроку: урок засвоєння інформації.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ПЕРЕВІРКА ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

Самостійна робота

- Перепишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки (подаємо речення без їх вилучення).

Український народний гумор образний, добре приперчений, оптимістичний, необразливий, викликає посмішку.

«Як спалось? Чи сухо всталося?» — запитувала мене малу зранку бабуся. Якщо я довго затримувалася у ванній, приказувала: «Не мийся так довго, бо станеш біла-біла, ворона подумає, що сир, і вкраде». Коли я сумувала, радила: «Бий лихом об землю, як швець мокрою халявою об лаву». А ще зичила «Дай тобі Бог здоров'я в ручки, в ніжки і в животик трішки» (І. Ганюкова).

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

IV. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Лінгвістичне спостереження

- Уважно прочитайте текст. Поясніть, чим він відрізняється від звичайного тексту. Які його особливості?

Стара бабуся Параска поволі підходила до криниці, несучи двоє відер на коромислі.

— Слизько, бабусю? — запитала Докійка, беручи своє відро.

— Ой слизько, слизько... А як на гору вибратися, то я вже зовсім не знаю.

— Адже міг вам хтось допомогти! Як вам самій воду звідси нести? — мовила Докійка.

— Нікого у мене немає. Нікого.

На другий день уранці, ледве стало розвиднятися, Докійка побігла до хати бабусі. Порожні відра стояли на призьбі. Докійка схопила їх і побігла вниз до криниці.

V. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

VI. СПРИЙМАННЯ Й УСВІДОМЛЕННЯ УЧНЯМИ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

VII. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Завдання з коментуванням

- Виразно (за ролями) прочитайте текст, правильно інтонуючи репліки діалогу.

На узліссі в переливах пташок чути дитячі перегуки.

М а р у с я. Оленко, Ганнусю, Лесю! Ходіть сюди!

О л е н к а. Що сталося? Чого ти нас кличеш? Лементуєш на все горло...

М а р у с я. Ходімте, підемо в лісок! Сьогодні ж свято Матері. Нарвемо нашим матерям квіток!

Л е с я. О, чудово! Підем всі! Десь тут хлопці засідку влаштували нам.

Г а н н у с я. Такий гарний сьогодні день!

І г о р. Куди ви? Гей, подождіть нас!

М а р у с я. Ідемо в ліс по квіти. Сьогодні День Матері...

Г р и ц ь. А ми що, від мачухи?

І г о р. А чому хлопців не кличете? Хіба в нас немає матері? Кожному мама дорога!

- ▶ Дайте відповіді на запитання:
- ◆ Що називається діалогом?
- ◆ Що називається реплікою?
- ◆ Прокоментуйте вживання розділових знаків.

Відтворення деформованого тексту

- ▶ Прочитайте фрагмент тексту. Правильно розставте розділові знаки.

Добрий день

Доброго здоров'я

Слухай, вже скільки часу кожного дня ми вітаємось із тобою.

А як можна не привітатись із знайомою людиною Не побажати їй доброго дня або здоров'я Це все одно, що образити її і зганьбити себе.

Так А чи згоден ти, що традиція вітатись одна з найдавніших у людей всього світу

Згоден. Але у різних країнах люди вітаються по-різному.

Так. Ми, українці, зичимо один одному доброго ранку, дня, здоров'я. Англійці при зустрічі запитують: «Як ви себе почуваєте»

Араби ж вітаються словами: «Мир тобі!» саме це вітання найстарше. Таке ж давне, як і рукостискання (З журналу).

Творча робота (робота в парах)

- ▶ Уважно прослухайте «Азбуку моральної культури» В. Сухомлинського. Побудуйте діалог на тему: «Норми та правила людської поведінки»

Ти живеш серед людей. Кожний твій вчинок, кожне бажання відбивається на людях, які тебе оточують. Є чітка межа між тим, що тобі хочеться, і тим, що можна. Перевірй свої вчинки запитаннями до самого себе: чи не чиниш ти зла, незручності чесним, хорошим людям? Роби все так, щоб хорошим людям було добре, а злим — нестерпно.

VIII. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК УЧНІВ

ІХ. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

«Закінчте речення»

На уроці я навчив (ла)ся... (Використовуйте інтерактивний метод «Мікрофон».)

Х. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Виконати за підручником вправу 169 на с. 80.
- ▶ За запропонованими темами скласти діалоги. Розіграти їх перед класом.
 - 1-й варіант: «Що значить для мене школа?»
 - 2-й варіант «Мої сімейні обов'язки».
 - 3-й варіант: «Чим наповнений мій день?»

Мета: закріпити знання учнів про діалог, з'ясувати рівень знань та сформованості вмінь і навичок з теми «Діалог»; формувати вміння правильно вживати розділові знаки в текстах, що містять діалог; вміння застосовувати набуті теоретичні знання на практиці; розвивати логічне мислення, пам'ять, увагу.

Тип уроку: урок закріплення знань і формування вмінь та навичок.

Вид уроку: урок-практикум.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ПЕРЕВІРКА ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

Робота біля дошки (з картками)

Робота в парах

- ▶ Прочитайте діалоги, складені вдома, дотримуючи інтонаційної виразності. Поясніть розділові знаки при діалозі.

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

IV. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

V. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Лінгвістичне повідомлення

- ▶ Пригадайте вивчене вами про діалог, спираючись на алгоритм, побудуйте повідомлення про діалог та розділові знаки при ньому.

Алгоритм повідомлення

1. Діалог — це ...
2. Залежно від стилю мовлення діалоги є ...
3. Діалог супроводжується ...
4. Висловлювання кожного мовця називається ...
5. Репліки співрозмовників розкривають ...
6. Вони можуть містити ...
7. Кожна репліка пишеться ...
8. Перед репліками ставиться ...
9. Якщо висловлювання супроводжується словами автора, то ставляться ті самі ...

VI. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Робота з текстом

- ▶ Прочитайте текст в особах. Визначте основну думку, поясніть розділові знаки.
 - Привіт, Максиме! Ти вже здоровий?
 - Я завжди здоровий, якщо немає занять у школі.
 - Куди ти йдеш?
 - Нікуди не йду — я вже прийшов.
 - Сюди? Тебе запросили?
 - Таких, як я, не треба просити! Я сам себе запросив. Я всім люблю допомагати. Навіть старшій сестричці деколи допомагаю, коли вона хвора.
 - Ти бігаєш по ліки?
 - Ще чого? Я з'їдаю її обід.
 - Бачу, що з тебе справді чудовий хлопець. Ти, мабуть, ще й слухняний?
 - Я все слухняний, коли хочуть дати мені подарунок.
 - А свою школу ти любиш?

- Школу люблю і в неділю, і в свято!
- А в будні?
- І в будні люблю, але тоді, як учитель хворий.
- А то чому?
- Бо тоді ніхто мене не питає (*За Р. Завадовичем*).

- ▶ Висловіть своє ставлення до учасників діалогу. Спробуйте продовжити його, додавши щось із вашого шкільного життя.

Пошукова робота

- ▶ Прочитайте діалоги. Знайдіть серед них той діалог, що відповідає схемі. Обґрунтуйте уживання в ньому розділових знаків.

А:

Текст 1

Текст 2

— П?

Хлопчик запитує дідуся:

Учитель питає:

— П?

— Що у світі найкрасивіше?

— Івашку, у вас є корова?

— П?

— Найкрасивіше — це праця людська, — каже дідусь.

— Є, — відповів хлопчик.

— П.

— А що ж найпотворніше? — Те, що пускає працю на вітер, — продовжує старенький.

— То розкажи, як вона виглядає?

— А наша корова тепер не виглядає, тато на зиму всі дірки забили дошками (*З кн. «Тисяча усмішок»*).

Текст 3

Дівчинка-першокласниця щось старанно виводить у зошиті. Брат побачив і кинувся до неї:

- Що ж ти наробила в моєму зошиті?
- А хіба це твій?
- Ну, а чий же?

А я думала... Я думала... Там написано, що то «Загальний зошит», — то це твій, і мій (*З кн. «Тисяча усмішок»*).

Редагування тексту

- ▶ Прочитайте фрагмент тексту. Побудуйте його у вигляді діалогу, запишіть. Правильно розставте розділові знаки (*розділові знаки пропущено*).

Хлопці розмовляли між собою Як ти розумієш значення слова «ввічливість»? О, це дуже містке поняття. А все-таки? Мабуть, насамперед, це — вміння поводитись у товаристві: не бути занадто балакучим, і, разом з тим, не мовчати весь час. Отже, мати почуття міри? Саме так.

Творча робота (робота в парах)

- ▶ Прочитайте уважно текст. На основі прочитаного побудуйте діалог.

Будь добрим і чуйним до людей. Допомагай слабким і беззахисним. Допомагай товаришеві у біді. Поважай і шануй матір і батька. Вони дали тобі життя, виховують тебе. Вони хочуть, щоб ти став чесною людиною. Безсердечність породжує байдужість, байдужість породжує себелюбство, а себелюбство — джерело жорстокості (*За В. Сухомлинським*).

VII. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК

VIII. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

«Закінчте речення»

На уроці я навчив(ла)ся...

IX. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Виконати за підручником вправу 168 на с. 79.
- ▶ Пригадати прислів'я і приказки про стосунки між людьми. Скласти діалог за одним із них. Записати його у своєму зошиті.

Урок № 45. КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 3
З ТЕМИ «РЕЧЕННЯ З ОДНОРІДНИМИ ЧЛЕНАМИ. ЗВЕРТАННЯ.
ВСТАВНІ СЛОВА. СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ. ПРЯМА МОВА.
ДІАЛОГ» (ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ). КОНТРОЛЬНА ПЕРЕВІРКА
НАВИЧОК ЧИТАННЯ МОВЧКИ (ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ)

Дата _____

Клас _____

Мета: повторити, узагальнити й систематизувати знання учнів про однорідні члени речення, звертання, вставні слова та складне речення; оцінити рівень пунктуаційної грамотності учнів: уміння правильно вживати розділові знаки в текстах відповідно до вивчених пунктограм; формувати орфографічну й пунктуаційну пильність, уміння застосовувати набуті знання на практиці; розвивати логічне мислення, пам'ять, увагу; виховувати витримку, вміння зосереджувати увагу на основному.

Тип уроку: узагальнення й систематизації знань.

Вид уроку: урок контрольної роботи.

Перегляд уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проведення інструктажу щодо виконання контрольної роботи. Ознайомлення з критеріями оцінювання контрольної роботи.

IV. ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ (ТЕСТИ)

Варіант 1

- Уважно прочитайте тестові завдання. Серед усіх запропонованих відповідей виберіть одну правильну.
- Слово, яке називає того, до кого звертається мовець, — це:
А звертання;
Б вставне слово;
В підмет;
Г узагальнювальне слово. (0,5 бала)
 - Укажіть, яким членом речення є виділене слово в наведеному реченні: *Краю мій, та як же можна не любити Дніпра в замрії голубій (І. Нехода)...*
А підметом;
Б додатком;
В не є членом речення;
Г означенням. (1 бал)
 - Укажіть, який розділовий знак і де саме потрібно ставити в наведеному реченні: *Долиною великої ріки, вздовж численних притоків і весняних озерець поспішають з вирію до місць свого гніздування всілякі птахи дикі гуси, качки, чайки, різноманітні кулики.*
А Тире після слова «птахи»;
Б двокрапку після слова «птахи»;
В кому після слова «з вирію»;
Г двокрапку після слова «всілякі». (1 бал)
 - За допомогою вставних слів *здається, мабуть, можливо* можна виразити:
А почуття радості;
Б невпевненість;
В упевненість;
Г почуття жалю. (0,5 бала)

5. Позначте два речення, у яких перед виділеним сполучником потрібно поставити кому:
- А Ось уже оранжево-червоний диск сонця відірвався від обрію й освітив верхівки берізок, дубів, сосен.
 Б Роса блищала сріблом різнобарвних намистинок і змочувала мені ноги.
 В Багато бачив я країв та отчий дім з тополею, мов зіронька, мені світив.
 Г Ще ніч із місяцем над Россю а досвіт неба освітивсь. (1 бал)
6. Позначте речення, у якому допущено пунктуаційну помилку:
- А Моя Україно! Як я тебе любив! Твої луги, твої степи розлогі...
 Б Мово рідна, не зігнута сила, і мелодій ключі золоті.
 В Без мови рідної юначе й народу нашого нема.
 Г Мово ненина, батьківська мово, що здолала найтяжчі віки... (1 бал)
7. Установіть відповідність між наведеними реченнями та їхніми характеристиками (одне речення зайве). У таблиці поруч із буквою напишіть відповідну цифру.
А речення зі звертанням	1 Любіть травинку, і тваринку, і сонце завтрашнього дня
Б речення з однорідними членами	2 Щоб любити свою землю, її неодмінно треба спізнати
В речення із вставним словом	3 Ти, мово, — море, небо неокрає
Г складне речення	4 І, здається, нема та й не треба нам кращої долі
	5 Без верби і калини нема України
- (2 бали)

А	Б	В	Г

8. Позначте два речення, у яких усі розділові знаки розставлено правильно:
- А Ти постаєш в ясній обнові, як пісня, линеш, рідне слово...
 Б О земле Вкраїни, луги і долини заводи донбаські, і гори Карпат.
 В Та тут на просторі, в доспілому житі, неначе проходить дитинство моє.
 Г Слова — це ті ж зерна що впали в родючу землю.
 Д Любімо рідну мову, бережімо її як сестру, як матір. (2 бали)
9. Доповніть речення вставним словом або словосполученням, розставте необхідні розділові знаки:
 Ми _____ заблукали в лісі, але потім натрапили на дорогу. (1 бал)
10. Напишіть невеликий текст (4–5 речень) на одну із запропонованих тем: «Наша мова», «Настала осінь золота», «Давні українські свята». Використайте в структурі тексту речення зі звертанням і вставним словом, речення з однорідними членами, складне речення. (2 бали)

V. КОНТРОЛЬНА ПЕРЕВІРКА НАВИЧОК ЧИТАННЯ МОВЧКИ (ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ)

- Уважно прочитайте текст. (На його прочитання відведено 2 хв.)

СЛОВО ПРО РІДНУ ЗЕМЛЮ

Слово... Яке воно потрібне дитині кожної хвилини — і тоді, коли вона втішається radoщами життя, і тоді, коли її серце стискає сум.

Я не уявляю собі й виховання любові до природи без живого слова. Люблю ходити з дітьми в поле теплими осінніми днями. Їх зачаровують не тільки краса природи, а й розповіді про неї.

Придивіться — чи не здається вам, ніби над далекими селами, над полями і лісами хтось розкрив величезне вітрило, і воно рухається, наближається до нас. Дивіться, як грає бузкова хвиля на сонці дивними перлинами!

Дата _____

Клас _____

А далі — голуба хвиля. Придивляєшся до неї і думаєш: що ж це — морський вал чи ніжна хмаринка, яка пливе в небі? Ні, це далекі простори. Там теж села, ниви. І все вкрито тонким блакитним покривалом. Що ж далі?

Стоїмо ми серед цих хвиль, милуємося красою рідної землі. Милуємося сонцем, яке так щедро поклато свої барви на світ. На кожній хвилині стоять вони в степу. Багато бачили вони і розповіли б нам, якби могли. Сотні поколінь зросили нашу рідну землю своїм потом і кров'ю. Тисячі людей загинули на цьому просторі, що відкривається перед нашими очима, за свободу і незалежність Батьківщини. І коли ти думаєш про героїв, які віддали своє життя за те, щоб над нами сяяло сонце, ця краса стає ще дорожчою.

Погляньмо на Дніпро, на лівий берег. Ми не бачимо там таких хвиль, як на правому березі. На багато кілометрів розіслалась рівнина. Здається, до самого обр'ю на землі хтось поклав тонкі малахітові пластинки. Це зеленіє озима. А між цими пластинками — села...

Діти слухають зачаровано. Найбільші пустуни стоять, затамувавши подих. У думці вони подорожують безкраїми просторами рідної землі. Слово розкриває перед ними їх красу. Слово звучить для них як музика. Воно насичене пахощами трав і лісу.

Діти повертаються додому радісні, схвильовані (За В. Сухомлинським, 293 слова).

Тестування

1. Без чого не уявляє автор виховання любові до природи?
А Без знань про природу;
Б без живого слова;
В без розуміння краси природи;
Г без живого споглядання природи.
2. З чим порівнюються простори над селами, полями, лісами?
А З морським валом;
Б з ніжною хмаринкою;
В з вітрилом;
Г з хвилею.
3. Якого кольору покривалом були вкриті далекі простори?
А Бузкового;
Б голубого;
В зеленого;
Г голубого.
4. Що названо «вічними вартовими наших степів»?
А Села і ниви;
Б кургани;
В сонце;
Г поля і ліси;
5. Від чого краса землі стає ще дорожчою?
А Від думок про героїв, які віддали своє життя за Батьківщину;
Б від сяяння сонця;
В від милування рідними просторами;
Г від широких просторів рідної землі.
6. Де, за текстом, найбільші хвилі на Дніпрі?
А Біля лівого берега;
Б біля правого берега;
В посередині Дніпра;
Г по всьому Дніпру.

7. «Тонкі малахітові пластинки» асоціюються зі словом:
 А хвилі; Б озимина;
 В рівнина; Г села.
8. Що змусило найбільших пустунів стояти, затамувавши подих?
 А Безкраї простори;
 Б думки про рідну землю;
 В пахощі трав і лісу;
 Г слово вчителя.
9. Якими повертаються діти додому?
 А Радісними і схвильованими;
 Б сумними й замисленими;
 В веселими й бадьорими;
 Г піднесеними й спокійними.
10. До якого типу мовлення належить цей текст?
 А Розповідь з елементами опису;
 Б розповідь з елементами міркування;
 В опис з елементами міркування;
 Г міркування з елементами розповіді.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

ДОДАТОК

Текст для читання мовчки

ВАВИНА ПЕРЕМОГА

Василинка давно мріяла мати цуценя. І ось одного разу татусь увійшов до кімнати з симпатичним створінням на руках. Кудлате вухо прикрашав великий рожевий бант.

Цуценятко назвали Вавою. Чому таке дивне ім'я? Та тому, що, замість звичайного «гав», Вава тоненько дзявкала: «Вав!» Отож Вави ніхто не боявся. А сусідські коти глузували навіть. Тому Василинка завжди захищала свою маленьку подружку.

І сьогодні Василинка й Вава прогулювались удвох. На розі будинку їм зустрівся Антон, сусідський хлопчик. Поряд з господарем поважно ступав грізний боксер Грім. Вава аж підстрибнула від переляку. Антона це розвеселило: «Василинко, ховай свою моську до кишені — бач, як злякалося!» Грім, почувши насмішкуватий тон господаря, напорошив вуха й приготувався стрибати. «Зупини свого пса... Маленьких ображати не годиться!» — сказала Василинка. Та Антон на це не зважав, він любив полякати дівчаток.

Грім весь напружився, чекаючи команди. Раптом Вава загавкала. Та так голосно, що боксер аж здригнувся від несподіванки. Маленька Вава пішла в наступ. Тут вже й Антон розгубився: «Грім! Ти що — моськи злякався?» Та Грім почав задкувати й хутенько сховався за спину господаря. «Гав! Гав!» — про всяк випадок гавкнула Вава і, глянувши на усміхнену Василинку, задоволено помахала кудлатим хвостиком.

Додому поверталися веселі. Вава ступала з гордо піднятою головою, а сусідські коти з повагою дивилися їй услід (*Н. Вернигора*).

Урок № 46. ЗВУКИ МОВИ Й МОВЛЕННЯ. ГОЛОСНІ Й ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ

Дата _____

Клас _____

Мета: ознайомити учнів із предметом вивчення таких розділів науки про мову, як «Фонетика. Графіка. Орфоепія»; поглибити й систематизувати знання про звукову систему мови, поділ звуків на голосні й приголосні; навчити розрізняти звуки і букви, правильно їх вимовляти; формувати загальнопізнавальні вміння аналізувати голосні і приголосні звуки, удосконалювати орфоепічні й орфографічні навички, розвивати фонематичний слух, увагу, пам'ять, збагачувати словниковий запас учнів.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань і формування практичних умінь і навичок.

Вид уроку: урок усвідомлення нової інформації.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

III. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ Й ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

IV. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

V. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Робота з підручником. Опрацювання теоретичного матеріалу за підручником

Бесіда

- ♦ За допомогою яких одиниць мови ми можемо виражати свої думки?
- ♦ Які одиниці мови утворюють звуки, поєднуючись між собою?
- ♦ Як називається розділ мовознавства, що вивчає звуки мови?

Робота з текстом (читання вголос)

- ▶ Прочитайте уважно текст. Визначте його основну думку.

Коли народжується *дитина*, вона вітає наш світ криком і плачем. Це її мова. *Маля* чує голос мами. Мамина мова — теж звуки. Згодом дитина впізнає шум вітру, шарудіння листя, цвірінкання пташок, гуркотіння грому.

Мова — потік звуків. Кожен звук, узятий окремо, нічого не означає. Але зі звуків *складаються* слова). А слова утворюють речення, за допомогою *яких* ми *висловлюємо* свої думки.

Післятекстові завдання

- ▶ Чітко вголос вимовте виділені слова.
- ▶ Проаналізуйте, чи однакова в них кількість звуків і букв. Якщо ні, поясніть, чим це зумовлено.

Робота з текстом

- ▶ Поміркуйте над текстом давньої казки.

Трапилося це в країні «Фонетика». Якось дуже давно засперечалися між собою голосні та приголосні звуки: хто з них найважливіший.

Голосно кричали голосні, що саме вони найпотрібніші, адже без них люди навіть рота не відкриють. Приголосні заперечували, тому що й без них неможливе мовлення. Хіба можна зрозуміти значення слова лише за голосними звуками? Втім, і самі приголосні звуки теж не розкривають значення слова. Поки що не відомо, чим закінчилася суперечка...

Післятекстові завдання

- ▶ Як, на вашу думку, які звуки найважливіші?
 - ▶ Прочитайте слова з тексту, правильно вимовляючи їх. Поясніть, у чому полягає відмінність у їхній вимові.
- Приголосні, люди, вони, втім, рота, голосними, звуками, слова.

Коментар учителя. Щоб показати, як вимовляється слово, застосовують звуковий запис, або *фонетичну транскрипцію*. Звуки записуємо в квадратних дужках.

Наприклад: вода — [вода].

Аналіз таблиці «Апарат мовлення» (за підручником)

Коментар учителя. В українській мові 38 звуків. Звуки мови поділяються на голосні, їх 6: [а], [о], [у], [і], [е], [и] і приголосні — решта 32 звуку (аналіз таблиці «Звуки мови» за підручником).

Спостереження-дослідження

- ▶ На відстані 3–5 сантиметрів поставте долоню перед ротом. Вимовте звуки: [а], [о], [у], [е], [и], [і]. Яке повітря ви відчули на долоні: тепле чи холодне? Поясніть, чому повітря тепле. Вимовте звуки: [с], [т], [р], [з], [ж]. Яке повітря ви відчули тепер: тепле чи холодне? Поясніть, чому.

Голосні звуки	Приголосні звуки
Відрізняються від приголосних <i>творенням</i> (створяться тільки голосом); <i>звучанням</i> (повітря вільно проходить через ротову порожнину); <i>роллю в мові</i> (беруть участь у творення складів; є наголошені і ненаголошені)	творюються голосом і шумом (<i>дзвінки</i>) або тільки шумом (<i>глухі</i>) становлять пари: дзвінки — глухі: [б] — [п], [д] — [т], [з] — [с], [дз] — [ц] та ін.; тверді — м'які: [д'] — [т'], [з'] — [с'], [дз'] — [ц'] та ін.

Орфоепічна хвилинка

- ▶ Промовляючи слова повільно вголос, передайте їхній звуковий запис.
Зразок: нічого [н' і ч ó г о].
Лук — люк, рис — рись, лис — ліс, тин — тінь, гривна — гривня, галка — галька.
- ▶ Поміркуйте, чи змінилося значення слова зі зміною звука в ньому?

VI. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Колективна робота

- ▶ Прочитайте текст. Випишіть із нього по три слова з одним, двома, трьома, чотирма голосними. Випишіть слова, у яких не збігається кількість звуків і букв (ви відчули це, вимовляючи слова).
Земля вся була вистелена густо, барвисто, і долі лежали ще чомусь не зібрані зеленкуваті яблука). Біляста паморозь заснувала їх. І під ногами потріскувало тоненько листя, прибите раннім морозцем, на який чатувало сонце. Воно випростовувало між стовбурами яблунь, грушевих та абрикосових дерев голубувате проміння (*За Н. Бічуєю*).

Творча робота

- ▶ Прочитайте і переписіть слова. Потім замініть у кожному слові один звук іншим, утворивши нове слово. Поміркуйте, чи змінилося лексичне значення нових слів. Уведіть по два нових слова в речення.
Сам, коза, рік, колос, маки, мило, жало, бити.

VII. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК

VIII. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

IX. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Виконати за підручником вправу 180 на с. 88.
- ▶ Знайти в підручнику з української літератури прислів'я і приказки.
- ▶ З'ясувати, чи однакова в кожному слові кількість букв і звуків.

Урок № 47. ПРИГОЛОСНІ ТВЕРДІ І М'ЯКІ, ДЗВІНКИ І ГЛУХІ. ВИМОВА ЗВУКІВ, ЩО ПОЗНАЧАЮТЬСЯ ЛІТЕРАТИ Г ТА Ґ

Дата _____

Клас _____

Мета: поглибити знання учнів про тверді й м'які, дзвінки та глухі приголосні звуки; домогтися засвоєння учнями особливостей вимови цих звуків; формувати орфоепічні навички правильної вимови звуків *z* і *ʒ*; розвивати логічне мислення, фонематичний слух, пам'ять, культуру усного й писемного мовлення; виховувати повагу до української мови, толерантне ставлення до її носіїв.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань, формування практичних умінь і навичок.

Вид уроку: урок осмислення нових знань.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ПЕРЕВІРКА ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

Лінгвістичний двобій (бесіда)

Клас поділено на дві команди. Учитель ставить запитання, а учні з кожної команди намагаються дати правильну і повну відповідь на запитання. Перемагає та команда, відповіді якої будуть найбільш повними і правильними.

- ♦ Що є предметом вивчення фонетики?
- ♦ У чому полягає відмінність між звуком і буквою?
- ♦ Як творяться звуки людського мовлення?
- ♦ З чого складається мовний апарат людини?
- ♦ Що є підставою поділу звуків на голосні та приголосні?
- ♦ Як творяться голосні звуки?
- ♦ Як творяться приголосні звуки?
- ♦ Чи може склад утворюватися лише з голосного звука?
- ♦ Чи може склад утворюватися лише з приголосного звука?

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

IV. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

V. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

VI. СПРИЙМАННЯ Й УСВІДОМЛЕННЯ УЧНЯМИ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

«Мозковий штурм»

- ▶ Поміркуйте, чи мала рацію дівчинка, висловивши таке припущення про приголосні звуки: *«У мові роль приголосних звуків набагато менша, ніж голосних. Нам відомо, що голосні звуки не поділяються на групи, то й немає потреби поділяти на групи приголосні звуки».*

Дослідження-спостереження

- ▶ Зазначені у звуковому записі слова запишіть буквами. Визначте кількість букв і звуків. Поміркуйте, чи однаково позначаються одні й ті самі звуки в аналізованих словах.

[гривна], [гривн'а], [молод'], [молодий], [гал'ка], [галка], [знати], [зн'ати].

Коментар учителя. Ви вже пам'ятаєте, що в країні Фонетика жили голосні і приголосні звуки. Жили вони мирно. Але одного разу Чарівниця-Фонетика помітила, що серед братів-приголосних є звуки з рішучим, твердим характером і є більш м'які, слухняні звуки. За їхніми якостями Фонетика назвала їх ТВЕРДИМИ і М'ЯКИМИ приголосними.

Більшість братів-звуків жили і працювали парами: твердий і м'який. Так їм зручніше було гратися в словникові ігри. І лише вперті губні та шиплячі,

показуючи свій твердий характер, весь час бубоніли, що не хочуть бути м'якими. І тільки голосний звук [і] міг умовити їх у чомусь поступитися. Тоді вони трохи пом'якшувалися, але одразу ж намагалися стати твердими.

Робота з опорною таблицею «Приголосні звуки» (за підручником)

- ◆ Назвіть пари, на які поділяються приголосні звуки.
- ◆ Який приголосний звук не має пари за твердістю?
- ◆ Які приголосні звуки не мають парних м'яких?
- ◆ Які приголосні не мають глухих пар?
- ◆ Який глухий звук не має парного дзвінкого?

Творче завдання

- ▶ Складіть продовження казки про дзвінки та глухі приголосні звуки.

VII. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Колективна робота

- ▶ Прочитайте виразно текст.

У кожного з нас буває іноді поганий *настрій*. Було якось таке і зі мною. Вийшов я з дому і пішов до лісу. Повернувся додому і відчув — настрої *покрашав*. Довго не міг зрозуміти, від чого це: і день *холодний, вітряний*, негода надворі, сів дрібний дощ, а от усе-таки! І раптом зрозумів: *струмок!*

Віжить, біжить уперед через *гальявину* і співає свою *тоненьку дзвінку пісеньку*. Тому й не замерз, подумав я, що не журиться, не перестає працювати.

- ▶ Доберіть назву до тексту. Знайдіть у ньому елементи опису. Стисло перекажіть. Запишіть фонетичною транскрипцією виділені слова.

Словникова робота

- ▶ Запишіть слова, правильно їх вимовляючи. Перевірте значення незрозумілих слів за словником.

Гава, газда, гедзь, гудзик, гелготіти, гелготати, газда, галанці (вузькі штани), гринджоли (санчата), джигун, глей (вишневий клей), гніт, гогель-могель (гоголь-моголь), грасувати, грати (іменник), гречний, гудзик, гуля, ґрунт, дзиґа, дзиґлик, дзиґарі, зигзаґ, легінь, хуґа, фіґа, шварґотіти.

- ▶ Складіть з кількома словами речення.

Орфоепічний практикум

- ▶ Прочитайте скоромовки, дотримуючи чіткої вимови приголосних звуків. Який приголосний звук часто повторюється в кожній зі скоромовок? Чітко вимовляйте приголосні звуки в кінці слів.

Текст 1

Бубоніла діду баба:
Ой не дмухай на кульбабу,
Бо з кульбаби полетять
Сто маленьких кульбабенят.
(Нар. тв.)

Текст 2

Захар заліз на перелаз.
Захарку, злізь!
Захарку, злазь!
Зумів залізти —
Знай, як злізти!

(І. Складаний)

VIII. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК

ІХ. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Х. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Виконати вправу 196 на с. 91.
- ▶ Знайти в підручнику з української літератури скоромовки. Вивчити дві з них напам'ять, навчившись правильно й точно вимовляти звуки.
- ▶ Записати скоромовки по пам'яті в зошит. Підкреслити в кожному слові однією рискою тверді приголосні, а двома рисками — м'які.

Урок № 48. ТВІР-РОЗДУМ НА ТЕМУ, ПОВ'ЯЗАНУ З ЖИТТЄВИМ ДОСВІДОМ УЧНІВ У ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ

Дата _____

Клас _____

Мета: ознайомити учнів з особливостями будови творів-роздумів; навчити відрізняти твори-роздуми від творів-описів і розповідей; формувати вміння і навички доводити чи спростовувати певне твердження шляхом міркувань; за допомогою аргументів доводити істинність думки, відстоювати особисту позицію; виховувати почуття поваги й дружнє ставлення до товаришів.

Тип уроку: урок розвитку зв'язного мовлення.

Вид уроку: урок формування комунікативних умінь і навичок.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Бесіда

- ♦ Пригадайте, які існують типи текстів.
- ♦ Які є ознаки роздуму як типу тексту?

IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Коментар учителя. Будь-який роздум має таку схему:

Теза — доказ (аргументи) — [висновок].

Початок роздуму — це завжди висунення тези, ідеї, яку потрібно довести. Далі необхідно довести чи спростувати свою думку, наводячи необхідні докази (аргументи). Твір-роздум може мати висновок, а може й не мати (на схемі це позначено квадратними дужками). Якщо висновок є, це розгорнутий роздум, якщо немає — стислий.

Якщо думка потребує не одного доказу, а кількох, то блок «теза — доказ» повторюється необхідну кількість разів. Висновки можуть бути проміжними, а в кінці — загальний.

Чи знаєте ви, як народ називає людей, у міркуваннях яких відсутня доказова частина? — Пустомелями, пустобрехами, пустодзвонами. Йдеться про те, що бездоказові роздуми не варті нічого, а люди, що їх собі дозволяють, не користуються повагою. Тож пильнуйте!

V. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

- ▶ Прослухайте текст. Виділіть у ньому складові частини роздуму: тезу, аргументи, висновок. Доберіть заголовок. З'ясуйте, що він відбиває: тему чи основну думку?

Матеріальний достаток може зробити побут зручним та приємним. Але ніякі зручності не замінять людині справжнього щастя. Бо щастя — це не гроші, не коштовності, не дорога апаратура чи заморський автомобіль.

Щасливою я б назвала людину, у якої є справжні і вірні друзі. Бо вірний друг — то найдорожчий скарб. А ще в народі кажуть: все купиш, лише тата і маму не купиш. Отже, людина, у якої є батьки, які в усьому підтримують її, допомагають, — щаслива. І без повного розкриття своїх здібностей, без улюбленої праці нема щастя.

Отже, щаслива людина та, яку люблять і сама вона любить ближніх, яка уміє і хоче працювати.

- ▶ Виділіть речення, що містить основну думку.
- ▶ Назвіть аргументи, наведені в тексті. Чи вдало вони використані?
- ▶ Поміркуйте, які ще аргументи варто додати.
- ▶ Продовжте речення *Щаслива людина та...*

VI. ПІДГОТОВЧА РОБОТА ДО СКЛАДАННЯ РОЗДУМУ

Ознайомлення з пам'яткою «Як працювати над твором-роздумом»

1. Осмисліть тему майбутнього твору-роздуму.
2. Сформулюйте тезу, яка б відбивала основну думку.
3. Проілюструйте тезу прикладами або аргументами
4. Вибудуйте дібрані аргументи (докази) в логічній послідовності.
5. Тезу, аргументи (докази) виділяйте в окремі абзаци.
6. Перевірте написане, виправте помилки, перепишіть твір начисто.

Гра «Мікрофон»

Учитель. Ось уявний мікрофон (ручка), передаючи його, висловіть свої роздуми з приводу такої ситуації: «Я знайшов у поштовій скриньці листа. На конверті — моє прізвище та ім'я, але зовсім інша адреса. Як ви вважаєте, чи повинен я відкривати цей лист, чи ні? Пильнуйте, щоб ваш роздум складався за схемою.

(Прослуховування варіантів творів-роздумів).

Коментар учителя. Ви спробували скласти свої роздуми.

Ось чотири теми: **1.** Моє улюблене сімейне свято. **2.** Чому потрібно поважати традиції своєї родини? **3.** Чому я люблю читати? **4.** Чому потрібно поважати природу.

1. Учитель роздає теми так, щоб кожна майбутня четвірка (дві парти послідовно) мала всі чотири теми, які б не повторювалися. План твору учні записують у зошит.

Учням потрібно скласти твір-роздум за обраною темою. На виконання завдання відводиться 7 хвилин.

2. Учитель пропонує учням об'єднатися в групи по 4 особи, вибрати в групі лідера, який буде організовувати роботу, спікера і рецензента (який слухає рецензії товаришів і записує висновок). Завдання — прочитати один одному власні твори і скласти рецензію на кожний прослуханий твір. За 5 хвилин спікер групи доповідає про результати роботи.

Рецензію подають, виходячи з трьох ключових питань: Чи розкрито тему? Чи відповідає твір схемі роздуму? Наскільки правильне і красиве мовлення?

VII. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Рефлексія

- ♦ Що було найцікавішим для вас на уроці?
- ♦ Що було найскладнішим?
- ♦ Де ви зможете застосувати здобуті сьогодні знання?

VIII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти твір-роздум на тему «Чи є справжня дружба?»

Урок № 49. ПОЗНАЧЕННЯ ЗВУКІВ МОВЛЕННЯ НА ПИСЬМІ. АЛФАВІТ. СПІВВІДНОШЕННЯ ЗВУКІВ І БУКВ

Дата _____

Клас _____

Мета: поглибити знання учнів про знаки письма, алфавіт, домогтися усвідомлення співвідношення звуків і букв у слові; продовжувати формувати вміння й навички передавати слова звукописом (фонетичною транскрипцією), розвивати фонематичний слух, увагу, пам'ять, уточнювати і збагачувати словниковий запас учнів; виховувати бажання вчитися, здобувати нові знання.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Вид уроку: урок осмислення нових знань.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ПЕРЕВІРКА ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

IV. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

V. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Міркування-дослідження

- ▶ Прослухайте уважно початок лінгвістичної казки. З'ясуйте основну думку висловленого.

Ви вже пам'ятаєте, що в казковій країні Фонетика жили голосні і приголосні звуки. Тривалий час серед них панували злагода і порядок. Але одного разу, якраз напередодні свята, звуки вирішили вишикуватися на парад. І ось тут виникло непорозуміння. Хто за ким має стояти? Пересварилися голосні і приголосні, розбіглися в усі кутки країни, припинили спілкуватися між собою. Настав безлад і непорозуміння.

Почувши про те, що трапилося між звуками, цариця Фонетика наказала зібратися разом усім звукам і виголосила своє рішення...

- ▶ Поміркуйте, яке рішення прийняла цариця? Яким може бути кінець казки?

VI. СПРИЙМАННЯ Й УСВІДОМЛЕННЯ УЧНЯМИ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Коментар учителя. Систему знаків, що позначають звуки мови на письмі, вивчає **графіка** (від грец. *grapho* — «пишу»). Звуки мови на письмі позначаються буквами. Розташовані в прийнятій послідовності букви становлять **алфавіт** (від назв перших букв грецького алфавіту *альфа* і *віта*). Інші назви — **азбука** (від назв перших давніх слов'янських букв *аз* і *буки* та **абетка** (від сьогоднішніх назв букв *a* і *be*).

В українському алфавіті **33 букви**. Знання алфавіту полегшує користування словниками. Найчастіше звук позначається відповідною буквою (*клас, чорний, два, міра та ін.*). Проте повної відповідності між звуками і буквами немає. М'які приголосні звуки, крім [й], позначаються тими самими буквами, що й парні з ними тверді. М'якість приголосних позначається по-різному: буквами *і, я, ю, є*, м'яким знаком або й взагалі не позначається (перед іншим м'яким приголосним: *пісня* [піс'н'а]).

Одна буква може позначати два звуки (*щука* [шчука], *яма* [йама]), один звук може позначатися двома або й трьома буквами [(дж)ерело] — джерело, [тін'] — тіль, [(дз')об] — дзьоб).

М'який знак (**ь**) жодного звука не позначає, а лише вказує на м'якість приголосного звука). Тому кількість звуків у вимовленому і кількість букв у записаному слові не завжди однакові. Трапляється, що кількість однакова, але відповідності між звуками і буквами немає (наприклад, *щось* (4 букви), [шчос']

(4 звуки), але буква **щ** позначає 2 звуки, а звук [с'] позначений двома буквами. Буква **ї** завжди позначає 2 звуки [йі], букви **я, ю, є** можуть позначати 2 звуки (як [йак], юшка [йушка], моє [мойе]) або вказувати на м'якість приголосного (подяка [под'ака], любити [л'убити], синє [син'е]).

Отже, для позначення 6 голосних звуків вживається 10 букв: **а, о, у, і, й, е, ї, є, ю, я**, а для позначення 32 приголосних звуків — 27 букв (усі, крім **а, о, у, і, е**).

Аналіз таблиці-опори «Український алфавіт» (за підручником)

Бесіда за проаналізованими схемою і таблицею

- ♦ Яка наука вивчає позначення звуків на письмі?
- ♦ Чи існує різниця між звуком і буквою?
- ♦ Що ми називаємо алфавітом?
- ♦ Скільки букв налічує український алфавіт?
- ♦ Що цікавого ви дізналися про знаки письма?

VII. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗДОБУТИХ ЗНАТЬ ТА ФОРМУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК

Коллективна робота

- ▶ Прочитайте текст. Що цікавого ви дізналися? Доберіть до тексту заголовки.
В Івано-Франківську на території загальноосвітньої школи № 5 відкрили пам'ятник *українським підручникам*. Автори оригінального монумента — Володимир Довбенюк та Ігор Токарук. Діти одного зі скульпторів вчать у цій школі, а тому незвичний *пам'ятник* він *присвятив* саме їм. В основі невеличкого монумента найперша книжка кожного учня — «Буквар», за ним — «Читанка», «Українська мова», «Фізика», а на вершині — глобус. За словами *директора* школи Ярослава Олексина, кожен з нас розпочинав *«сходження» до країни знань, яку символізує глобус*, з «Букваря», що є основою монумента. На сторінках розгорнутого «Букваря» скульптори викарбували українську абетку, яка є основою навчання (*Іван Дмитрів*).
 - ▶ Випишіть із тексту назви підручників. Розташуйте їх в алфавітному порядку. Визначте кількість звуків і букв у виділених словах.

Ситуативне завдання

- ▶ Уявіть ситуацію. Сьогодні перед уроком української мови невідомо як зник класний журнал. Допоможіть учителю дізнатися, хто відсутній на уроці. Для цього складіть список учнів свого ряду в алфавітному порядку.

Творча робота

- ▶ Продовжте речення, записавши відповіді в алфавітному порядку.
1. На уроках української літератури ми познайомилися з творами таких письменників... 2. В Україні дуже багато річок і річечок. Найбільші з них — це ...
 - ▶ Поясніть, чим ви керувалися, записуючи слова в алфавітному порядку.

VIII. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК

ІХ. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Х. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Виконати за підручником вправу 198 на с. 95.
- ▶ Скласти усне повідомлення на одну з тем: «Звуки мови», «Український алфавіт».
- ▶ Скласти казку про український алфавіт.

Урок № 50. ТВІР-ОПИС ТВАРИНИ В ХУДОЖНЬОМУ Й НАУКОВОМУ СТИЛЯХ

Дата _____

Клас _____

Мета: ознайомити учнів з основними вимогами до написання творів-описів; удосконалити вміння створювати твори-описи в художньому й науковому стилях; закріпити набуті учнями вміння щодо складання описів тварини; приділяти увагу роботі над розширенням словникового запасу п'ятикласників; виховувати в учнів турботливе ставлення до тваринного світу.

Обладнання: малюнки учнів із зображенням домашніх тварин; фотовиставка «Брати наші менші».

Тип уроку: урок формування комунікативних умінь і навичок.

Вид уроку: урок зв'язного мовлення.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

Учитель. Які оповідання про тварин ви читали на уроках української літератури? (І. Франко «Фарбований Лис», М. Чабанівський «Вірний», В. Земляк «Тихоня», Є. Гуцало «Лось», В. Близнець «Кривенька», а також казки — «Рукавичка», «Солом'яний бичок», «Пан Коцький»...)

Бесіда про тварин

- ♦ Що цікавого ви дізналися про тварин із цих творів?
- ♦ Чи потрібно піклуватися про тварин, приручених вами?
- ♦ Як ви розумієте вислів «Ми у відповіді за тих, кого ми приручили»? Кому належать ці слова?

Робота за учнівськими малюнками

(Учень розповідає, кого намалював, які фарби дібрав, чому.)

Учитель. З ваших малюнків ми довідалася, що в кожного з вас є улюблена тварина, що ви весь час дбаєте про неї. Всі ми повинні захищати і любити тварин, піклуватися про них.

III. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

- ▶ Прочитайте текст, визначте його стиль, свою думку доведіть. Які типи мовлення поєднано в тексті?

Зима. Мороз. Всі тварини від лютого холоду поховалися. А в зайця ні нори немає, ні гнізда. Сьогодні під кущиком виспить, завтра в ярочку приляже; де ямку в снігу викопає — там у нього і дім. Зате шубка у зайця тепла, пухнаста, біла, як сніг. Добре йому в такій шубці — тепло і сховатися від ворогів неважко, притулився до снігу — спробуй розглядіти! Лише очі, дві вуглики, інколи його видають.

І сліди у зайця теж незвичайні. Здалеку їх видно на лісовій галявині. Дві ямки поряд попереду, за ними теж дві ямки, тільки одна за одною. Щоправда, передні ямки великі, наче не заєць пройшов, а хтось значно крупніший. Такий обманний слід у біляка *(За Г. Скребицьким)*.

- ▶ Знайдіть речення, які описують тварину. Вкажіть у них «відоме» та «нове».

Коментар учителя. Опис зовнішності тварини може бути складений у художньому або науковому стилях.

Мета художнього опису тварини — створити образ, емоційно вплинути на читача чи слухача, викликати певне ставлення до зображуваного.

Мета наукового опису тварини — об'єктивно передати особливості вигляду. Вони можуть відтворювати типову зовнішність, характерну для певної групи тварин, виділяючи найістотніше.

Інформація на інтерактивній дошці

Описувати щось або когось — означає передавати словами відомості про його характерні ознаки.

Художній опис — емоційне, образне висловлювання, у якому є епітети, порівняння, гіперболи. Художні описи тварин різняться між собою. Вони не лише передають певні відомості, а й розвивають нашу уяву і фантазію.

Науковий опис — це точна характеристика тварини, перелік її суттєвих ознак. Наукові описи тієї самої тварини подібні між собою. Автори таких описів уникають емоційних висловлювань.

- Прочитайте текст. Про що йдеться в ньому? Порівняйте його з попереднім текстом: в чому вони схожі, а в чому різняться? До якого стилю мовлення належить цей текст?

Заєць — це невелика дика тваринка. В неї довгі рухливі вуха на видовженій мордочці. Очі в зайця косять. Це необхідно для того, щоб ця беззахисна тваринка бачила все навкруги.

Заєць їсть траву та кору дерев, для цього в нього великі виступаючі передні зуби. В нього коротенький хвостик. Мама ним подає знаки про безпеку своїм зайченяткам.

Влітку, восени та навесні у зайця сіре хутро, щоб не побачили хижаки серед гілок та землі, а взимку воно біле, як сніг. А коли хутро не може сховати, тоді захищають зайчика довгі, сильні задні ноги, значно довші, ніж передні.

- Простежте, як змінюються мовні засоби в обох текстах.

IV. ПІДГОТОВКА ДО ОПИСУ ТВАРИН ЗА ВЛАСНИМ СПОСТЕРЕЖЕННЯМ У ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ

Коментар учителя. Щоб скласти твір, що містить опис тварини, необхідно осмислити, які ознаки тварини виділяються і чому саме вони, як ці ознаки погруповані, які засоби мови використані. Описуйте тварину, а не розповідайте про її вдачу та витівки.

- Прочитайте описи тварин у художньому стилі. Зверніть увагу на те, що письменники змальовують не всі частини тіла, а лише ті, що кидаються у вічі.

Лис був за п'ятдесят ярдів від мене. Він став у зграбну позу, підвів голову... Яке ж було на ньому чудове хутро! Стояла ще рання осінь, а на тлі чорного, блискучого хутра дуже виразно виділялися білі, наче сніг груди і світлий кінчик хвоста. Жовті очі його горіли, наче вогники, а сріблясте волосся оточувало наче сяйво, його голову й ший (За Е. Сетоном-Томпсоном).

Згинаючись, ховаючись за чагарниками, повільно наближаємося до табуна куланів. Кулан схожий на невеликого коня з довгими вухами, уздовж черева проходить майже чорного кольору смуга, що нагадує пасок... Піщано-жовте забарвлення шерсті цих тварин робить їх непомітними на фоні жовтої, побурілої від сонця трави (За А. Шибановою).

Інструктаж до творчої роботи

Текст твору повинен мати зачин, основну частину, кінцівку. Текст повинен розкривати тему (моє цуценя; лісовий мешканець; улюбленець відвідувачів зоо-саду) та підпорядковуватись основній думці (ставлення до описуваної тварини, впевненість у тому, що «брати менші» потребують піклування).

VI. КОЛЕКТИВНЕ СКЛАДАННЯ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ-ОПИСУ ЗА ІЛЮСТРАЦІЄЮ

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- Скласти твір-опис вашого домашнього улюбленця, записати його. Дотримувати вимог типу і стилю мовлення.

Мета: поглибити й систематизувати знання учнів про звукове значення букв я, ю, є, ї; навчити учнів визначати звукове значення букв я, ю, є, ї залежно від їхньої позиції у слові; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу формувати в учнів загальнопізнавальні вміння та навички аналізувати звуки, якими позначаються літери я, ю, є, ї; розвивати фонематичний слух, увагу, пам'ять, уточнювати і збагачувати словниковий запас учнів.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань та формування практичних умінь і навичок.

Вид уроку: урок осмислення нових знань.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ПЕРЕВІРКА ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

Бліцопитування

- ◆ Скільки звуків в українській мові?
- ◆ Яку кількість становлять приголосні, голосні звуки?
- ◆ Скільки букв в українському алфавіті?
- ◆ Яку кількість становлять приголосні, голосні?

Самостійна робота

- ▶ Запишіть речення, правильно розставляючи розділові знаки; замість крапок вставте потрібні літери.

1. Краса землі і люди... Саме це хвилювало й надихало на творчість багатьох майстрів пера. 2. Прославилася ця земля в чарівних рядках творів (О, о)лександра (Д, д)овженка (П, п)авла (Т, т)ичини в думках (О, о)стапа (В, в)ереса у музиці (Л, л)евка (Р, р)евуцького у піснях (Г, г)ригорія (В, в)ірьовки у картинах (М, м)иколи (К, к)асперовича та (С, с)ергія (Ш, ш)ишка).

- ▶ Випишіть власні назви, вибудувавши їх в алфавітному порядку.

Робота біля дошки

- ▶ Запишіть речення. У виділених словах визначте голосні та приголосні звуки; приголосні дзвінки та глухі, тверді та м'які.

Веселе місто *Алфавіт*. В нім кожна буква — *цілий* світ. В нім кожна *літера* — *жива*, із них *складаються* слова. *Бажає* вам щасливих літ веселе місто Алфавіт! (Т. Коломієць)

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

IV. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

V. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

VI. СПРИЙМАННЯ Й УСВІДОМЛЕННЯ УЧНЯМИ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Створення проблемної ситуації. Виконуючи домашнє завдання, Петрик не міг з'ясувати, чому літери я, ю, є, ї можуть позначати різну кількість звуків. Хлопчик звернувся по допомогу до старшої сестри Маринки.

- ▶ Як ви вважаєте, про що розповіла дівчинка братові?

Робота з теоретичним матеріалом

Коментар учителя. На письмі звуки мови позначаються літерами. В українській мові 38 звуків і 33 літери. Літери Я, Ю, Є, Ї залежно від позиції в слові можуть позначати **1 звук** (у кінці складу після приголосного (*ряд, буря*)); **2 звуки** (на початку складу, на початку слова, після голосного, після апострофа чи знака м'якшення (*баян, яблуко, м'яч, порт'єра*)).

Аналіз опорної таблиці

Я		Ю		Є		Ї
[а]	[йа]	[у]	[йу]	[е]	[йе]	[йі]
буря	бур'ян	любов	верф'ю	останне	єдність	завжди позначає
бязь	яма	полюс	юний	лле	боєць	два звуки
пляма	пояс	рясно	боюся	сине	з'єднати	їжак боїться

Читання теоретичного матеріалу з підручника. Бесіда

- ♦ Що нового ви дізналися?
- ♦ Скільки звуків позначає літера Щ?
- ♦ Чи завжди літера Щ позначає два звуки?
- ♦ Наведіть приклади слів з літерою Щ.

VII. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Робота в парах

- Прочитайте слова. Назвіть у кожному звуку й букви. Запишіть їх у два стовпчики: 1) де звуків більше, ніж букв; 2) де однакова кількість букв і звуків. Виділені слова запишіть фонетичною транскрипцією.

Гарячий, щедрий, *сім'я*, проїзний, смієшся, людина, *їхати*, пам'ять, надія, від'їхати, усякий, дощ, *щастя*, їхній, *цебет*, ясний, *життя*, об'єкт, *юність*, ялинка, люк.

Вибірково-пошукова робота

- Прочитайте прислів'я. На місці крапок уставте пропущені букви. Визначте та підкресліть слова, у яких кількість букв та звуків не збігається. Поясніть таку розбіжність.

1. Стр..ла ран..ть тіло, а язик — душу. 2. Образ..ти людину — не штука, зумій пр..хилити серце. 3. Є слова гостр..ші за меч. 4. В одне вухо впускай, як у дв..рі, а в друге — як у в..рота. 5. Що одн..му при..мно, другому — як гострий меч. 6. З ус..ого, що мовиться, неказане — найкраще.

Творча робота

- Продовжте розповідь за вказаним початком. Яку роль у нашому житті відіграє українська мова?

Людина може володіти кількома мовами, залежно від її здібностей, нахилів і прагнень. Але найкраще, найдосконаліше вона має знати рідну мову. Нашою рідною мовою є українська мова, мелодійність, співзвучність якої визначно в усьому світі. Для мене українська мова є...

VIII. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК

- Прочитайте речення. Виділені слова запишіть відповідно до вимови та написання.

1. Все в тобі *з'єдналося*, злилося — Як і помістилося в одній (*В. Симоненко*).
2. Чи ти *об'ївся* блекоти, що не *своїм*, не рідним словом із *матір'ю* говориш ти? (*Д. Білоус*)
3. І *пам'ятай* про материнську мову, у якій *надії* предків *ще* живуть (*О. Ющенко*).

IX. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

X. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- Виконати за підручником вправу 193 на с. 94.
- Скласти лінгвістичне повідомлення з теми «Звукове значення літер *я, ю, є, ї* та *щ*».
- Виписати з Орфографічного словника по п'ять слів з літерами *я, ю, є, ї*, де вони позначали один чи два звуки, та п'ять слів з літерою *щ*. Записати дібрані слова фонетичною транскрипцією.

Урок № 52. ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ З ТЕМИ «ЗВУКОВЕ ЗНАЧЕННЯ БУКВ Я, Ю, Є, Ї ТА Щ»

Дата _____

Клас _____

Мета: удосконалювати навички учнів визначати звукове значення літер *я, ю, є, ї*, з'ясувати рівень засвоєння знань та сформованості вмінь з теми «Звуки мовлення та знаки письма»; формувати вміння і навички правильної вимови голосних і приголосних звуків, удосконалювати вміння запису слів фонетичною транскрипцією; розвивати пам'ять, уміння аналізувати й систематизувати здобуті знання, виділяти головне; виховувати повагу до людини праці, виробів, створених людиною.

Тип уроку: урок закріплення знань, умінь і навичок.

Вид уроку: урок-практикум.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ПЕРЕВІРКА ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

IV. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

V. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

Експрес-бесіда

- ♦ У чому полягає відмінність між *звук*ом і *буквою*?
- ♦ Що таке *алфавіт*?
- ♦ Скільки звуків в українській мові: з них голосних звуків, приголосних звуків?
- ♦ Які приголосні називаємо м'якими?
- ♦ Наведіть приклади пар м'яких і твердих приголосних.
- ♦ Які м'які приголосні звуки не мають парних серед твердих, але можуть пом'якшуватись перед [і]?
- ♦ На які групи поділяються приголосні за участю голосу й шуму?
- ♦ Наведіть приклади пар дзвінких і глухих приголосних.
- ♦ Що називають *фонетичною транскрипцією*?
- ♦ Скільки звуків можуть позначати букви *я, ю, є, ї* та *щ*? Наведіть приклади.
- ♦ За якої умови букви *я, ю, є* можуть позначати *один* звук?
- ♦ За якої умови букви *я, ю, є* можуть позначати *два* звуки?

VI. УСВІДОМЛЕННЯ ТА ЗАКРІПЛЕННЯ ЗДОБУТИХ ЗНАТЬ, УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАКТИЧНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК

- ▶ Прочитайте речення (спроєктовані на екран). Випишіть у три стовпчики: 1) слова, у яких звуків стільки, скільки букв; 2) слова, у яких звуків менше, ніж букв; 3) слова, у яких звуків більше, ніж букв. Поясніть причину різниці у вимові та написанні цих слів.

Не уявляємо ми доброї батьківської хати без прикрас: вишиванок і рушників, витворів народного мистецтва. Саме з батьківської хати починається пізнання світу. Білі стіни, біла стеля — неначе виткані з маминого полотна. Сонячне проміння летить через вікна, і від того на стінах виграють розгаптовані квітами рушники, розпростерли крила, немов півники. На рушниках горять кетяги калини, золотисті китички хмелю звисають з рушників до самого столу і пахнуть хлібом.

- ▶ Поясніть значення слів: *розгаптовані, кетяги, китички*.
- ▶ Перевірте їхнє значення за тлумачним словником.

Розподільний диктант

- ▶ Слова з *я, ю, є* запишіть у два стовпчки: в перший — слова, у яких ці букви позначають два звуки, в другий — один звук і м'якість попереднього приголосного.

Бюро, в'юн, будяк, ємкість, з'їхати, ключ, обклеєний, обклеїти, повітря, подвір'я, свято, рельєф, зв'язок, третє, тьмянний, цятка, юрба, ярмарок.

Букви <i>я, ю, є</i> позначають один звук	Букви <i>я, ю, є</i> позначають два звуки

Лексико-фонетична робота

- ▶ Прочитайте текст. Яка його основна думка? Зробіть звуко-буквений аналіз виділених слів (робота за варіантами).

Рушник і справді можна *порівняти* з *піснею*, витканою чи *вишитою* на полотні. Без рушника, як і без пісні, не *обходиться* народження, одруження людини, *ювілейні* урочистості. Рушником накривали діжу після *випікання* хліба, ставлячи її під образами на покуті, дарунковими рушниками перев'язували кумів і гостей, хлібом-сіллям на рушнику зустрічали і зустрічають зараз дорогих гостей.

Робота в парах

- ▶ Прочитайте вірш. Запишіть слова з нього за алфавітом, позначте в кожному місці наголосу. Поясніть, чому необхідно знати алфавіт.

Доц пройшов з грозою,
Вмите сонце сяє,
В небі над рікою
Рушничок спустився,
Прямо в нашу річку
Потім простелився.

Вибірково-пошукова робота (робота в групах)

- ▶ Прочитайте вірш. Випишіть із нього слова з літерами *я, ю, є*. З'ясуйте, скільки звуків вони позначають. Доберіть до виписаних слів такі, де б зазначена літера позначала іншу кількість звуків.

Наприклад: *дякуєш — давнє.*

Моя бабуся гарно вишиває,
Цвітуть на полотні троянди й виноград,
Всюди розмай калиновий грає,
І дивні птахи щебетять.

Творча робота

- ▶ Прочитайте текст. Які почуття він у вас викликає? Як можна закінчити текст? Продовжте думку автора.

Український рушник! Хто з вас не бачив його? Він пройшов крізь віки і зараз символізує чистоту почуттів, глибину безмежної любові до своїх дітей, до всіх, хто не черствіє душею. Рушник передавали як оберег з роду в рід, з покоління в покоління. А який він гарний! Його можна порівняти з піснею. Без рушника, як і без пісні, не обходилось жодне сімейне свято...

VII. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

- ♦ Що було найцікавішим для вас на уроці? Що було найскладнішим?
- ♦ Де ви зможете застосувати здобуті сьогодні знання?

VIII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Виконати за підручником вправу 198 на с. 94.
- ▶ Знайти цікаву інформацію про українські народні промисли.
- ▶ Підготувати невелике повідомлення з цієї теми.

Урок № 53. СЕМЕСТРОВА КОНТРОЛЬНА РОБОТА. ДИКТАНТ ІЗ ТЕСТОВИМИ ЗАВДАННЯМИ

Дата _____

Клас _____

Мета: перевірити знання учнів про звуки мови і знаки письма; формувати вміння і навички правильно писати слова з голосними і приголосними звуками, послуговуючись правилами їх вимови та написання; розвивати усне і писемне мовлення учнів, формувати навички вибирати головне, узагальнювати, систематизувати, працювати самостійно; виховувати любов і повагу до батьків.

Тип уроку: урок узагальнення й систематизації вивченого матеріалу.

Вид уроку: урок контрольної роботи.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

III. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

IV. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ І УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

За допомогою прийому «Карусель» учні згадують вивчений матеріал про звуки мови і мовлення, поділ звуків на голосні і приголосні, український алфавіт.

Клас ділиться на 4 групи. Упродовж трьох хвилин кожна група готує відповідь на питання письмово. У кожній групі свої запитання. Через кожні три хвилини групи міняються завданнями, доповнюючи відповідь на поставлене запитання.

- ♦ Що вивчають фонетика і орфоепія? Скільки звуків в українській мові? Яка різниця між звуком і буквою? Яке співвідношення має звуковий і буквенний склад нашої мови?
- ♦ Які ви знаєте знаки письма? Доберіть синоніми до слова алфавіт. Скільки букв в українському алфавіті? Назвіть букви українського алфавіту.
- ♦ Яке значення мають букви *я, ю, є, ї* та *щ*? Чим відрізняється буква *ї* від *я, ю, є*? Наведіть приклади вживання цих букв.
- ♦ Що ви розумієте під небуквеними графічними знаками? Назвіть їх. Яку роль вони виконують у нашому мовленні?
(Кожна група захищає записане, пояснює на прикладах.)

Усне повторення фонетичного розбору слів

- ▶ Зробіть фонетичний розбір зазначених слів.
1-ша група: баюра, зозуля.
2-га група: співає, краї.
3-тя група: всюди, в'юн.
4-та група: їжак, сине.

V. ПІДГОТОВКА ДО НАПИСАННЯ КОНТРОЛЬНОГО ДИКТАНТУ

Знайомство з текстом диктанту

ПОВАГА ДО СТАРШИХ

Усе життя люди дотримувалися традицій поваги до старшого. Це не є якимось ритуалом. Ми маємо дотримуватися її щодня. Ми не повинні повторювати своїм батькам, бабусям і дідусям, що ми їх поважаємо. Слова треба підкріплювати діями.

Як довести старшим, що ми їх поважаємо? Чи це важко? Ні! Це не потребує ніяких зусиль. Зовсім неважко поступитися місцем у трамваї або тролейбусі. Це вже є знаком поваги. Постояти зовсім неважко. А от бабусі посидіти буде приємно. Цей учинок показує, що ти вихована людина.

Урок № 54. СКЛАД. НАГОЛОС. ОРФОЕПІЧНИЙ СЛОВНИК І СЛОВНИК НАГОЛОСІВ. ВИМОВА НАГОЛОШЕНИХ І НЕНАГОЛОШЕНИХ ГОЛОСНИХ. ОРФОЕПІЧНА ПОМИЛКА (ПРАКТИЧНО)

Дата _____

Клас _____

Мета: поглибити знання учнів про склад і наголос; формувати вміння і навички поділу слів на склади, визначати відкриті й закриті, наголошені й ненаголошені склади, правильно наголошувати слова; дати поняття про орфоепічну помилку; формувати орфоепічні навички; розвивати увагу, пам'ять, логічне мислення й мовлення учнів; виховувати повагу до народних традицій і звичаїв.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Вид уроку: урок осмислення нової інформації.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ПЕРЕВІРКА ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

Робота біля дошки. Пояснювальний диктант

- ▶ Запишіть речення. Визначте в підкреслених словах вивчені орфограми.

Усі важливі події в житті людей традиційно пов'язані з різними видами рушників. Це і щоденно ужиткові «утиральні», і «покутні», ті, якими увінчували куток з *божницею*. Рушники супроводжують людину від народження і до ско-ну. На рушник у селянських родинах приймали новонародженого. Довгим рушником-наміткою жінки покривали голову, чоловіки в'язали його як пояс.

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

IV. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

V. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

Експрес-бесіда

- ◆ Що називається складом?
- ◆ Від чого залежить кількість складів у слові?
- ◆ Який склад називається закритим, а який відкритим?
- ◆ Який склад називається наголошеним?

VI. СПРИЙМАННЯ Й УСВІДОМЛЕННЯ УЧНЯМИ НОВОГО МАТЕРІАЛУ (РОБОТА З ПІДРУЧНИКОМ)

Коментар учителя. Слова в українській мові вимовляємо не окремими звуками, а складами. (*Аналіз опорної таблиці*)

Склад — частина слова, яка вимовляється одним поштовхом видихуваного повітря і має один голосний звук. У слові є стільки складів, скільки голосних звуків (<i>го-ло-ва, каз-ка, гол-ка, книж-ка, го-роб-ці</i>)	
Розрізняємо склади <i>відкриті</i> і <i>закриті</i>	<i>сто-ли, но-га, гра-ю, стіл, ніг, грай</i>
У словах з двома і більше складами один з них вимовляється з більшою силою, ніж інші. Такий склад називається <i>наголошеним</i>	<i>земля, дороба</i>
В українській мові наголос <i>вільний</i> , тобто може падати на будь-який склад	<i>голуб, голубка, голубочки</i>
При зміні слова наголос може переходити з одного складу на інший. Такий наголос називається <i>рухомим</i>	<i>голова, голови, голів</i>

Деякі слова можуть мати подвійний наголос	<i>завжди́ — за́вжди, по́милка — помі́лка, алфа́віт — алфа́віт</i>
Від наголосу іноді залежить значення слова	<i>бра́ти — браті́, замо́к — за́мок, ла́пки — лапкі́</i>
Склад, на який падає наголос, називається наголоше-ним . Усі інші склади називаються ненаголошеними	<i>д́ерево, сві́тлі́на, переробі́ти</i>

Складання таблиці-опори «Склад і наголос»

Склад		Наголос	
Залежить від кількості голосних звуків у слові	односкладові (<i>віз</i>) двоскладові (<i>во-да</i>) багатоскладові (<i>ро-бо-та</i>)	За місцем закріплення у слові	вільний (<i>во́ля, берéза</i>) подвійний (<i>по́милка, по́милка</i>)
Розрізняють склади	відкриті (<i>го-ло-ва, ма-ма</i>); закриті (<i>світ, гор-дий</i>) наголошені (<i>світ</i>) ненаголошені (<i>мо́ре</i>)	У межах окремого слова	постійний (<i>хазя́їн, хазя́їна</i>), рухомий (<i>хо́лод, хо́лодний</i>)

Проблемна ситуація. Робота з теоретичним матеріалом

Учитель дав учням завдання поставити наголос у словах *жовтогарячий, сільськогосподарський*. Миколка вирішив, що слово *жовтогарячий* має подвійний наголос, а *сільськогосподарський* — має аж три наголоси. Чи мав рацію Миколка?

- ▶ Скориставшись теоретичним матеріалом з підручника, зробіть правильний висновок. Що нового ви дізналися про наголошення таких слів.
- ▶ Доповніть таблицю-опору новою інформацією.
- ▶ З'ясуйте, яку роль відіграє орфоепічний словник і словник наголосів у наголошуванні слів.

VII. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗДОБУТИХ ЗНАТЬ ТА ФОРМУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК

Колективна робота

- ▶ Прочитайте вірш. Дайте йому назву. Запишіть перше речення, поділивши слова на склади. Підкресліть відкриті склади однією лінією, закриті — двома. У виділених словах визначте орфограми.

Рушникове *обличчя* веселе
Обліта коровай на столі,
Закликає гостей до оселі,
Випромінює *щедрість* землі.
Рушничок на столі — давній звичай,
Ним шлюбують дітей матері,
Він додому із далечі кличе,
Де в калині живуть солов'ї.
Він простелений тим, в кого серце
Не черствіє й дарує тепло.
Хай цей символ сусідиться вічно,
В нашій хаті на мир, на добро.

Робота біля дошки. Диктант із обґрунтуванням

- ▶ Запишіть текст. Позначте в кожному слові місце наголосу. Перевірте себе за орфоепічним словником.

Історія народної вишивки на Україні сягає своїм корінням у глибину віків. Вишиванням споконвіку займались жінки, які з покоління в покоління передавали найяскравіші зразки орнаменту, кольору, техніки. Вишивки, передаючи характерні ознаки місцевості, різняться між собою орнаментом,

гамою кольорів. Кольорова гама вишивок широка: червоне поєднується з чорним, біле із багатоколірним малюнком.

Словниково-розподільний диктант

- ▶ Запишіть слова, поставивши в кожному слові наголос. Розподіліть слова в три колонки: 1) слова з одним наголошеним складом; 2) слова, які мають подвійний наголос; 3) слова, у яких наголос слугує для розрізнення значення слів.

Барвінок, читання, заголовок, запитання, Батьківщина, батьківщина, апостроф, дефіс, арахіс, атлас, документ, шофер, заробіток, мабуть, якимось, гаряче, далечина, загадка, дарунок, користь, деревце, помилка, музика, маячити, назавжди, яровина.

Для довідок. Батьківщина — рідна земля; батьківщина — спадщина.

- ▶ Чи можна неправильне наголошення слова вважати орфоепічною помилкою? Доведіть.

Робота в парах

- ▶ Прочитайте речення відповідно до норм української орфоєпії. Виділені слова запишіть фонетичною транскрипцією, позначивши місце наголосу. Зверніть увагу на вимову наголошених і ненаголошених голосних.

1. *Збережімо* ті надбання української культури, які ще можна зберегти!
2. Рушники — це *обереги* від усього злого, що може зайти в дім. 3. «Хай *стелиться* вам доля рушниками» — бажали людям щастя.

Вибірково-пошукова робота (робота в групах)

- ▶ Зазначені слова поділіть на склади і поставте наголос. Проти кожного слова позначте цифрами: 1) кількість складів усього; 2) кількість закритих складів; 3) порядковий номер наголошеного складу.

Варіант 1. Майнути, уперед, випереджувати, перегони, переможці, ковзани, гойдалка, карусель, вертітися.

Варіант 2. Ідея, думка, розум, думайте, пам'ятайте, міркуйте, мрія, свідомість, книжка.

Варіант 3. Працівник, завод, слюсар, бригада, виконуємо, нагороджений, робота, інженер, люди.

Слово	Усього складів	Закритих складів	Наголошений склад

Творча робота

- ▶ Прочитайте уважно текст. Дайте відповідь на поставлене в тексті запитання.

Вишивкою оздоблювали рушники, жіночий та чоловічий одяг. Особливої уваги надавали рушникам — старовинним оберегам дому, родини. У давнину рушник, вишитий відповідними візерунками-символами, був неодмінним атрибутом багатьох обрядів: з рушником приходили до породіллі вшанувати появу нової людини, зустрічали і проводжали дорогих гостей, справляли шлюбні обряди, прикрашали образ та накривали святий хліб на столі. Рушник є символом, який поєднує людину з її предками, не дає забути свого роду. Українська вишивка — це заповіт далеких і близьких предків, переданий нам у такій своєрідній мистецькій формі. А що ми передамо своїм дітям?

VIII. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК

Самостійна робота

- ▶ Виразно прочитайте загадки, відгадайте їх. Слова-відгадки випишіть, поділивши їх на склади. Яке з цих слів не можна поділити на склади? Чому?

1. Висить-бовтається, всяк за нього хапається. (*Рушник*)
2. Той, хто вмивається, з ним привітається. (*Рушник*)
3. Є у голочки подружка,
Що прив'язана до вушка,
Слід у слід за нею ходить
Візеруночки виводить. (*Нитка*)
4. Вона тоненька і міцна,
Латає нам кожух і свитки.
Як зветься штучка чарівна?
Ви здогадались, дітки? (*Нитка*)
5. Я всіх вас обшиваю, сама одягу не маю. (*Голка*)
6. Кінь сталевий, а хвіст з льону (*Голка*)

ІХ. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

«Закінchte речення»

— На уроці я навчив (ла)ся... (*Використовуйте інтерактивний метод «Мікрофон».*)

Х. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Виконати за підручником вправу 204 на с. 97.
- ▶ Виписати із тексту параграфа, уміщеному в підручнику з природознавства, слова, що мають 1, 2, 3, 4 і 5 складів. Поставити в кожному слові наголос, перевіривши за орфографічним словником.

ДОДАТОК

Тексти для диктантів

В одному великому ставку жило зовсім маленьке рибеня.
У природі тоді саме стояло літо. З води рибеня бачило веселе сонце в далеких небесах і звішене вниз вербове віття біля берега.

Цілими днями рибеня привільно плавало попід вербами і з цікавістю ви- зирало на берег.

На березі з довгими вудками в руках сиділи вусаті рибалки, з нявкотом блу- кали вусаті коти й мекали рогаті кози. Далі від берега лежала в хмарах куряви дорога, й по ній з гуркотом пролітали вантажівки, тріщали мотоцикли, гасали на велосипедах хлопчаки. А далі....

А далі рибеняті не було видно.

І воно дуже сумувало з того (*За М. Слабошпицьким; 97 сл.*)

Траплялася гора — вони переходили гору, траплялася ущелина — спуска- лися в ущелину й піднімалися з неї. Дев'ять гір і дев'ять ущелин пройшли вони, поки зламалася жердина. Тоді вони стали рити яму, щоб закопати бика. Риють, риють,— раптом щось на дні заблищало, аж в очах замерехтіло. Дивляться — аж то золото. Десять великих глеків золота викопали вони з тієї ями.

І зажили вони в щасті й достатку. Принесли те золото додому, роздали всім односельцям, ще й собі чимало зосталося.

Жили вони довго, до кінця життя любили одне одного і добрим словом зга- дували тигра — названого батька (*За народною казкою; 90 сл.*)

Урок № 55. ВИМОВА НАГОЛОШЕНИХ І НЕНАГОЛОШЕНИХ ГОЛОСНИХ. ОРФОЕПІЧНА ПОМИЛКА

Дата _____

Клас _____

Мета: навчати учнів обґрунтовувати правильність написання слів із ненаголошеними голосними, що не перевіряються наголосом, знаходити в словах орфограму «сумнівний ненаголошений голосний»; формувати вміння і навички правильної вимови ненаголошених голосних; удосконалювати вміння записувати слова фонетичною транскрипцією, удосконалювати вміння користуватись орфоепічним та орфографічним словниками; розвивати увагу, логічне мислення, пам'ять.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань та формування практичних умінь і навичок.

Вид уроку: урок усвідомлення нової інформації.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ПЕРЕВІРКА ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

Самостійна робота

- ▶ Запишіть речення, правильно поставивши знак наголосу в кожному слові. Знайдіть слово, у якому можливий подвійний наголос.

Спілкування з природою дає нам радість. Чому? Мабуть, тому, що природа — це невичерпне джерело краси, яка не може залишити байдужою навіть найчерствішу людину.

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

IV. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

V. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

Колективна робота

- ▶ Прочитайте слова, вкажіть у них голосні звуки. З'ясуйте, як вони вимовляються: чітко чи нечітко. Чи можна перевірити їх наголосом? Як перевірити правопис слів з ненаголошеними голосними, що не перевіряються наголосом? До якого словника варто звернутися для перевірки написання слів?

Ростуть гриби-зеленички сім'ями. То ж розгрібай ретельно опад і зрізай тугаві, світло-зелені, без жодної червоточки гриби. На одному місці, на котре вдало натрапили, зразу можна нарізати цих чудо-грибів. Грибниця в них сидить глибоко, тож трохи розгребти опад майже нема потреби, щоб знову його загребти, бодай, мовляв, не загине грибниця, як се часто трапляється з білими грибами (За В. Раєвським).

VI. СПРИЙМАННЯ Й УСВІДОМЛЕННЯ УЧНЯМИ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Робота з теоретичним матеріалом (за підручником)

Бесіда за прочитаним

- ◆ Які склади називаємо наголошеними?
- ◆ Які склади називаємо ненаголошеними?
- ◆ За яким словником можна перевірити правильну вимову слова?
- ◆ За яким словником перевіряють правильне написання слів?

Робота в малих групах. Словниковий диктант

- ▶ Запишіть слова. Слова, у яких уживання голосних звуків не перевіряється наголосом, підкресліть. З'ясуйте, який словник допоможе перевірити написання таких слів. Підготуйте зв'язну відповідь.

Вербовий, вечірній, реве, легенький, пшениця, високий, звичайно, блискавиця, степовий, система, директор, температура, сидіти, вітер, чистенький.

Робота в парах

- ▶ Перепишіть речення, вставляючи пропущені букви.

Отакі дні гл..бокої ос..ні ф..нологи називають «осінньою в..сною». Поруч з дятлами стр..катими в таку пору в лісах з'являються й дятли чорні. Чорний дятел не дуже поширений на Україні. Деякі люди з цікавістю р..зглядають старі осики, сосни, калини, на котрих хтось н..відомий н..наче долотом позікав кору, поробив дірки в один, а то і в безліч рядів. Се зробили дятли — н..втомні санітари лісів. До таких д..рев пр..ходять лісівники і виб..рають їх в санітарні рубки. І хоч, здається, дер..во ще з..лене, але вже повністю засел..не к..роїдами (*За В. Раєвським*).

- ▶ Поміняйтеся зошитами. Перевірте написане. Зверніть увагу на написання сумнівних голосних у словах, перевірте їх написання за орфографічним словником.

Творча робота

- ▶ Прочитайте текст. Дайте йому назву. Продовжте думку автора, доповнивши текст власними міркуваннями про осінній ліс.

Невдовзі вже й перший місяць *зими*, а в лісах ще *зеленіють* трави, на вирубках та по старих згарищах можна назбирати мішок, а то і зо два опеньків, у сосняках — маслюків, а в борах — зеленичків-грибів, самих пізніх у наших лісах, які незамінні для маринаду. Знайдеш одну *зеленичку*, то вже *придивляйся*, а чи-то не *видніються* ледь-ледь помітні бугристі *утворення* з лісового опаду: глиці, гілочок, *листочків*... (*За В. Раєвським*)

- ▶ Запишіть виділені слова фонетичною транскрипцією. Поясніть написання в них ненаголошених голосних.

VII. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК

«Відремонтований вірш»

- ▶ Запишіть загадки, вставляючи пропущені букви. Поставте в кожному слові наголос. Підкресліть слова з ненаголошеними голосними. Поясніть їх правопис.

Текст 1

До м..не можна з річки допл..сти,
м.. дівч..на не може запл..сти,
дід як знаряддя — на пл..чі н..сти.
«К» спереду відкинеш — полечу,
почуєш тільки як я задзижчу.
Що за слово? (*Коса, оса*)

Текст 2

Л..тіла пт..ця на м..розі,
над хатами з..мовим днем;
згубила літ..ру в д..розі
і стала цифрою з нулем.
Що це таке? (*Сорока, 40*)

VIII. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

«Закінchte речення»

На уроці я навчив (ла)ся... (*Використовуйте інтерактивний метод «Мікрофон»*.)

ІХ. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Виконати за підручником вправу 207 на с. 98.
- ▶ Пригадати вивчений вами напам'ять вірш. Прочитати його виразно, дотримуючи правил вимови звуків мовлення. Виписати з нього 10 слів, поставити в них наголос.
- ▶ Дібрати спільнокореневі слова до тих слів, що мають сумнівні ненаголошені голосні звуки, записати їх.

Урок № 56. **КОНТРОЛЬНА РОБОТА**
З ТЕМИ «ФОНЕТИКА. ГРАФІКА. ОРФОЕПІЯ.
ОРФОГРАФІЯ» (ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ)

Дата _____

Клас _____

Мета: поглибити й систематизувати знання учнів про звукове значення букв *я, ю, є, ї*; навчити учнів визначати звукове значення букв *я, ю, є, ї* залежно від їхньої позиції в слові; за допомогою мовленнєво-комунікативних завдань удосконалювати в учнів загальнопізнавальні вміння та навички аналізувати звуки, якими позначаються літери *я, ю, є, ї*; розвивати фонематичний слух, увагу, пам'ять, уточнювати і збагачувати словниковий запас учнів; виховувати свідоме ставлення до предмета вивчення.

Тип уроку: урок контролю знань, умінь і навичок.

Вид уроку: контрольна робота.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

III. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТЕМОЮ, МЕТОЮ І ЗАВДАННЯМИ УРОКУ

Варіант 1

► Завдання 1–12 мають по чотири варіанти відповідей, із яких лише одна є правильною. Виберіть правильну відповідь.

1. Скільки голосних звуків в українській мові?

- А Чотири.
- Б Шість.
- В Вісім.
- Г Десять.

2. Як називаються звуки, утворені з голосу та шуму?

- А Дзвінкі.
- Б Глухі.
- В Тверді.
- Г М'які.

3. Який приголосний звук завжди м'який?

- А [в].
- Б [л].
- В [н].
- Г [й].

4. Який розділ науки про мову вивчає знаки письма?

- А Фонетика.
- Б Стилїстика.
- В Графіка.
- Г Орфоепія.

5. Які літери завжди позначають два звуки?

- А Я, ю.
- Б Щ, ї.
- В Є, і.
- Г Я, щ.

6. У якому рядку в словах однакова кількість букв і звуків?

- А Зоря, єдність, юнь.
- Б Сузір'я, небесний, день.
- В Місяць, зорепад, синь
- Г Зоряниця, блакить, вись.

7. У якому рядку всі слова мають відкриті склади?
А Дорога, дощик, любов.
Б Земля, дитина, радість.
В Сонце, промені, світло.
Г Осені, поля, зеленіти.
8. У якому рядку в усіх словах пропущено літеру *и*?
А Ч..кати, ц..буля, ч..пурний.
Б Ш..рокий, к..шеня, п..ріг.
В Пл..кати, л..мон, г..рой.
Г Т..рен, лисиця, л..генда.
9. У якому рядку в усіх словах букви *я, ю, є* позначають два звуки?
А Буря, вилле, бюро.
Б Юність, знання, майбутнє.
В Яблуко, в'юн, твоє.
Г Узлісся, юнак, осіннє.
10. Який склад називається відкритим?
А Який закінчується голосним звуком.
Б Який закінчується приголосним звуком.
В Який починається голосним звуком.
Г Який починається приголосним звуком.
11. Скільки звуків у слові *дзюркотіння*?
А Дев'ять.
Б Десять.
В Одинадцять.
Г Дванадцять.
12. У якому рядку всі слова мають подвійне наголошення?
А Алфавіт, читанка, завдання.
Б Чарівний, розум, байдуже.
В Помилка, завжди, весняний.
Г Урочистий, атлас, вимова.
- Завдання 13–18 мають по п'ять варіантів відповідей, із яких правильною є одна. Виберіть правильну відповідь.
13. У якому рядку немає глухих звуків?
А [в, б, з, й].
Б [с, ц, к, ф].
В [м, л, н, р].
Г [п, т, х, ч].
Д [г, г, д, ж].
14. Які графічні знаки є в українській мові?
А Літери.
Б Апостроф, звуки.
В Звуки.
Г Знак наголосу, звуки.
Д Розділові знаки.
15. У якому рядку в усіх словах приголосні звуки є глухими?
А Цех, шепіт, тиша
Б Кіт, сій, сипте.
В Добро, спіл, слово.
Г Пташка, чашка, фокус.
Д Жити, швець, кит.
16. У якому рядку в усіх словах пишемо літеру *г*?
А ..речний, ..рунт, а..рус.
Б ..ніт, ..арячий, ..лина.

Дата _____

Клас _____

- В ..ава, ..олова, ..удзик.
Г ..азда, ..анок, ..ринджоли.
Д ..роно, ..лянцевий, ..лобус.
17. Коли літери *я, ю, є* позначають один звук?
А Після приголосного.
Б На початку слова.
В Після голосного звука.
Г Після м'якого знака.
Д Після апострофа.
18. У якому рядку в усіх словах пишемо [e]?
А Ж..нка, тижд..нь, віт..р.
Б В..сло, гр..чка, в..рба.
В Ч..сто, квіт..нь, хлоп..ць.
Г В..сна, л..вада, с..то.
Д Охорон..ць, б..ру, жовт..ня.
- Завдання 19–23 передбачають установлення відповідності. До кожного рядка, позначеного буквою, знайдіть відповідник, позначений цифрою.
19. Установіть відповідність між звуком та його характеристикою.
А [л]	1 Приголосний, твердий, глухий
Б [с]	2 Приголосний, твердий, дзвінкий
В [д]	3 Приголосний, пом'якшений, дзвінкий
Г [г]	4 Приголосний, пом'якшений, глухий
	5 Приголосний, м'який
20. Установіть відповідність між словами та кількістю букв і звуків у них.
А Вечорниці	1 Дев'ять букв, десять звуків
Б Єднайтеся	2 Дев'ять букв, дев'ять звуків
В Джміль	3 Шість букв, чотири звуки
Г Братерський	4 одинадцять букв, десять звуків
	5 одинадцять букв, одинадцять звуків
21. Установіть відповідність між словами та наявними в них орфограмами.
А В..сняний, вел..ч	1 Літери <i>е, и</i> , що позначають ненаголошені голосні, які перевіряються наголосом
Б Гр..бінь, м..ється	2 Літери <i>е, и</i> , що позначають ненаголошені голосні, які не перевіряються наголосом
В Л..ман, л..вада	3 Літера <i>о</i> , що позначає ненаголошений голосний
Г В..дичка, к..жух	4 Літери <i>е, и</i> , що позначають наголошені голосні
	5 Літери <i>е, и</i> в сполуках <i>-ри-, -ли-, -ере- -еле-</i>
22. Установіть відповідність між назвами розділів науки про мову та предметом їх вивчення.
А Фонетика	1 Знаки письма
Б Орфоепія	2 Звуки мови та мовлення
В Графіка	3 Правила вимови
Г Орфографія	4 Походження слів
	5 Правила написання слів
23. Установіть відповідність між словами та правилами поділу на склади.
А Підживити, підземелля	1 2 склади (усі закриті)
Б Олія, юність	2 4 склади (1 закр., 3 відкр.)
В Повний, міцний	3 1 склади (закритий)
Г Птах, дах	4 3 склади (усі відкриті)
	5 5 складів (усі закриті)

▶ Завдання 24–25 передбачають продовження відповіді до запропонованих початків речень.

1. Наголос — це ...

2. Звуків і букв в українській мові є ...

▶ Завдання 26 передбачає роботу з текстом.

Перепишіть речення, вставляючи пропущені літери. Підкресліть слова з орфограмою «Ненаголошені голосні звуки».

— Ой в..сна-в..сна — дн..м красна,
Щ.. ж ти нам, в..сно, прин..сла?
— Прин..сла я вам літ..чко,
Щ.. й рож..вую квіт..чку,
Хай врод..ться ж..т..чко,
Щ.. й оз..ма пш..ниця
І усяка пашн..ця.

Нар. творчість

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

- ◆ Що було найцікавішим для вас на уроці?
- ◆ Що було найважчим?
- ◆ Де ви зможете застосувати здобуті сьогодні знання?

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Скласти лінгвістичне повідомлення з теми «Ненаголошені голосні».
- ▶ Дібрати по 10 прикладів слів із ненаголошеними голосними.

Навчальне видання

ГОЛОБОРОДЬКО Євдокія Петрівна
МАРЕЦЬКА Людмила Петрівна
ГОЛОБОРОДЬКО Костянтин Юрійович
ОКУНЕВИЧ Тетяна Григорівна
ЧАЛОВСЬКА Марина Вікторівна

УКРАЇНСЬКА МОВА

5 клас

I семестр

(за підручником О. В. Заболотного, В. В. Заболотного)

Головний редактор *К. Ю. Голобородько*
Редактор *О. О. Маленко*
Відповідальний за випуск *Ю. М. Афанасенко*
Технічний редактор *О. В. Лебедєва*
Коректор *О. М. Журенко*

Підп. до друку 04.07.2013. Формат 60×90/8. Папір офсет. Друк офсет.
Гарнітура «Шкільна». Ум. друк. арк. 16,00. Зам. № 13-08/05-05.

ТОВ «Видавнича група «Основа»
61001 м. Харків, вул. Плеханівська, 66, тел. (057) 731-96-33
e-mail: office@osnova.com.ua
www.osnova.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2911 від 25.07.2007 р.

Віддруковано з готових плівок
Виробник: ТОВ «Тріада Принт». Свідоцтво ДК № 1870 від 16.07.2007 р.
Харків, вул. Киргизька, 19. Тел. (057) 757-98-16, 757-98-15

ЗАПИТУЙТЕ АБО КУПУЙТЕ У ВАШОМУ МІСТІ!

- Біла Церква**
вул. Богдана Хмельницького, 5, т. (0456) 33-38-90,
e-mail: ranokbk@rambler.ru.
- Білгород-Дністровський**
Маг. «Шкільний світ», вул. Ізмаїлівська, 35,
т. (048) 49-225-85.
- Вінниця**
Маг. «Ранок», вул. Козицького, 29 А;
вул. Острозького, 32, т. (063) 108-71-26.
- Дніпропетровськ**
РП Довгаль С. А., Інститут ІППО,
вул. Свердлова, 70, к. 203, т. (067) 560-94-09.
Філія видавництва «Ранок»:
вул. Академіка Янгеля, 35; т. (056) 785-01-74,
(056) 789-06-24, факс: (056) 790-07-97,
(067) 635-19-85.
- Донецьк**
РП Присада І. М., ДІМЦО, вул. 50-річчя СРСР, 104,
т. (062) 304-67-02, (050) 174-21-67.
Мандриков О. М., ринок «Маяк», конт. № 115,
т. (050) 64-94-557.
- Житомир**
РП Титарчук Л. І., вул. Михайлівська, 15,
т. (067) 444-47-16.
Гадзінський А. П., м-н Згоди, 3/75, кв. 99;
вул. Михайлівська, 21, т. (0412) 448-182;
вул. Перемоги, 13, т. (041) 246-83-80.
- Запоріжжя**
Маг. «Учбова книга», вул. Українська, 143,
т. (061) 270-08-39, (061) 270-73-87.
- Івано-Франківськ**
РП Дейчаковська М. І., вул. Міцкевича, 3,
т. (099) 727-11-75, (0342) 22-24-94.
Маг. «Школяр», вул. Незалежності, 29,
т. (0342) 53-73-45.
Маг. «Дім книги», вул. Тичини, 61,
т. (0342) 71-34-73.
- Київ**
Представництво,
вул. Костянтинівська, 71, т. (044) 377-73-22;
вул. Борщагівська, 174/32, т. (044) 457-44-24.
Ринок «Петрівка» 51-й ряд, місце № 9-12,
16-й ряд, місце № 9-10, т. (067) 585-98-20.
- Кіровоград**
РП Воловоденко В. П. КОІПП ім. Сухомилинського,
вул. Тимирязева, 63/39,
т. (066) 129-79-72, (098) 392-23-50.
Маг. «Шкільний всесвіт»,
пров. Тимирязева/ Карла Маркса, 63,
т. (095) 165-49-33, (0522) 34-86-75.
Склад магазину «Шкільний світ»,
вул. Поповича, 7В,
т. (095) 165-49-33, (0522) 34-86-76.
- Ковель**
ТЦ «Ажур», маг. «АВС», вул. Лесі Українки, 31,
т. (067) 332-58-87.
- Кременчук**
Маг. «Роксолана», вул. Перемоги, 26,
т. (0536) 63-20-64.
Маг. «Школяр», вул. 50 років Жовтня, 21,
т. (05366) 4-41-18.
- Кривий Ріг**
Маг. «Книголюб», вул. Ватутіна, 24, оф. 13,
т. (056) 409-81-02.
Маг. «Книги», вул. Трухачевського, 75,
т. (0564) 66-41-88.
- Луцьк**
Маг. «Дім книги», вул. Конякіна, 37А,
т. (0332) 71-66-97.
Маг. «Дім книги», м. Дубно,
вул. Замкова, 21, т. (03656) 3-23-04.
Кіоск в «Волинському ІППО»,
вул. Вінніченка, 21 (1-й поверх).
- Луганськ**
РП Зецер С. Ю., фірмовий магазин (СШ №5),
вул. 1-ша Слов'янська, 1,
т. (0642) 71-09-46, (050) 140-68-80.
- Львів**
РП Полусмак Г. І., вул. Перова 6, т. (050) 807-96-69.
Маг. «Гуртівня»,
вул. Замарстинівська, 11 (СШ № 87),
т. (032) 237-82-97.
Маг. «Світ знань», вул. Леонтовича, 2,
т. (067) 278-93-35, (0322) 72-92-56.
Філія видавництва «Ранок»:
вул. Володимира Великого, 2,
т. (067) 340-36-60, факс: (032) 244-14-36.
- Миколаїв**
Маг. «Книги», просп. Жовтневий, 338,
т. (051) 225-70-55.
Маг. «Гуртівня», вул. Космонавтів, 23,
т. (063) 952-67-25.
Маг. «Світ книг», вул. Велика Морська, 51,
т. (0512) 67-01-38.
- Немирів**
Маг. «Школяр», вул. Горького, 95,
т. (063) 265-65-02.
- Новомосковськ**
Склад. Петросян В. Л., пров. Ломоносова, 7,
т. (056) 937-78-36, (050) 526-09-78.
- Одеса**
Маг. «Книги, канцтовари»,
вул. Затонського, 10, т. (050) 392-14-92.
Маг. «Методичка та дитяча література»,
вул. Марсельська, 28, т. (050) 392-14-92,
(050) 392-28-46.
Маг. «Учебная книга», вул. Пироговська, 21,
т. (0482) 32-12-71.
- Полтава**
Маг. «Книги», вул. Артема, 16, т. (0532) 56-02-04.
Маг. «Літера», вул. Шевченка, 58 А,
т. (066) 01-667-98.
- Рівне**
РП Клишко Л. В., вул. Чорновола, 74,
т. (097) 298-50-40, (066) 059-28-75.
Маг. «Світ книги», вул. Коновальця, 5,
(0362) 64-60-81.
Маг. «Слово», вул. Соборна, 57, т. (0362) 26-94-17.
Маг. «Книги», вул. Київська, 65, т. (0362) 28-28-88.
Маг. «Знання» м-н Незалежності, 5,
т. (0362) 22-24-72.
- Сімферополь**
Синиця Г. Л. Центральний Ринок «Чонгар»,
вул. Субі, 2 (місце №63, 64); вул. Проїзна, 13,
т. (050) 190-84-40, (050) 397-58-74,
(0652) 25-32-75.
Маг. «Все для школи», вул. Леніна, 13,
т. (065) 270-10-34.
Філія видавництва «Ранок»: вул. Київська, 153-Б,
т. (067) 692-32-43, факс: (0652) 54-21-38.
Фірмові магазини видавництва «Ранок»:
вул. Київська, 153-Б (в АТБ), т. (050) 188-64-29,
(095) 538-34-94;
вул. Гагаріна, 3 (в АТБ) т. (099) 755-99-62,
(095) 538-34-94;
вул. Ялтінська, 169 (в АТБ), тел. (050) 250-96-54,
(095) 538-34-94.
- Сміла**
Маг. «Кругозір», вул. Чапаєва, 4, т. (047) 33-42-171.
- Суми**
Маг. «Ранок Книга», просп. Лушпи, 15,
т. (099) 31-30-660, (0542) 32-65-63.
Маг. «Книголюб», вул. Козацький вал, 1,
вул. Наб. ріки Стрілки, 46, т. (0542) 22-53-00.
- Тернопіль**
Бабовал Н. Р., вул. Шевченко, 7,
т. (068) 843-32-45, (0352) 43-57-83.
Філія видавництва «Ранок»: вул. Об'їзна, 12;
Ринок «Західний», 3-й ряд, т. факс: (0352) 49-58-36
т. (067) 395-33-05, (067) 350-19-05.
Домарецький О. Г., маг. «Дім книги»,
вул. Коперника, 19, т. (0352) 43-01-39.
- Тульчин**
Маг. «Книги», вул. Леніна, 88, т. (063) 265-65-02.
- Ужгород**
ТЦ «Едельвейс»
Маг. «Абетка», вул. Волошина, 26.
Маг. «Абетка+», вул. Грушевська, 61,
т. (0312) 66-41-13, (050) 131-98-67.
- Умань**
Маг. «Книги», вул. Леніна, 21,
т. (067) 472-77-97.
- Харків**
Маг. «Книголенд», вул. 23 Серпня, 47,
т. (057) 721-06-86.
Маг. «Книголенд», вул. Чернишевського, 14,
т. (057) 752-04-55.
Книжковий ринок, вул. Ключківська, 30
(1-й ряд, конт. № 12, 8-й ряд, 30-те місце)
т. (067) 138-15-99, (050) 843-90-47;
(2-й ряд, 23-ге місце) т. (098) 290-48-48.
Маг. «Почитайко», вул. Героїв Праці, 15,
т. (057) 758-27-69, (057) 758-36-64.
Маг. «Книголенд», просп. Маршала Жукова, 37,
(зуп. «29 мкрн») т. (057) 719-27-17.
- Херсон**
РП Одайник С. Ф., т. (097) 320-86-95.
Маг. «Меридіан», вул. Покришева, 15,
т. (0552) 37-01-85, (0552) 41-13-21.
Маг. «Гувернер», вул. Іллі Кулика, 135,
вул. Декабристів, 22,
т. (0552) 22-26-10.
- Хмельницький**
Маг. «Книжковий світ», вул. Подільська, 25,
т. (067) 602-77-04, (0382) 65-60-73.
Філія видавництва «Ранок»: пров. Купріна, 15,
база «СЕМ», т. (0382) 706-316,
факс: (0382) 64-16-46, 64-16-45,
т. (067) 381-06-33.
ТД «Дім книги», вул. Грушевського, 50,
т. (0382) 70-40-04, (098) 929-91-27.
- Черкаси**
РП Підоплічко М. Д., вул. Бідгощська, 38/1, к. 110,
т. (0472) 64-41-07, (067) 25-22-218.
Маг. «Шкільний світ», вул. Бідгощська, 38/1,
т. (067) 473-93-23.
Маг. «Книги», вул. 30 років Перемоги, 50,
т. (0472) 51-22-51.
- Чергінів**
РП Будлянська О. О., вул. Слобідська, 83, пов. 2,
т. (0462) 72-27-84.
вул. Шевченка, 32, т. (046) 26-22-743.
- Чернівці**
Маг. «Оксамит», вул. Головна, 45,
т. (099) 200-98-08, (095) 689-57-79.
Маг. «Книги», вул. Синельникова, 13 А,
т. (050) 081-19-12, (050) 100-12-20.
Маг. «Книги», вул. Ломоносова, 4,
т. (037) 252-64-13.

РП

— регіональний представник